1 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1927

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ: ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑΣ
ΒΑΣΙΛ. ΜΑΛΑΤΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΜΠΑΣΤΙΑ: Η ΑΡΝΗΣΗ ΜΑΣ :: :: ::
Β. ΡΩΤΑ: ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ :: ::
ΚΩΣΤΗ ΜΠΑΣΤΙΑ: ΚΥΝΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΑΒΟΛΟ
ΣΤΕΦΑΝ ΚΩΣΤΩΦ: ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟ ΚΕΝΤΗΜΑ :: :: :: ::
Μ. ΠΑΠΑΜΑΥΡΟΥ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ :: :: ::
ALAIN FOURNIER: Η ΑΓΑΠΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΥ ΜΟΥ
Π. ΠΑΪΔΟΥΣΗ: ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΛΑ ΠΡΑΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΝΑΜΕ :: :: :: ::
Φ. ΠΟΛΙΤΗ: Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ: ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΕΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ :: :: :: ::
Σ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ: ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ
ΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ – ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ :: :: :: :: :: :: :: ::

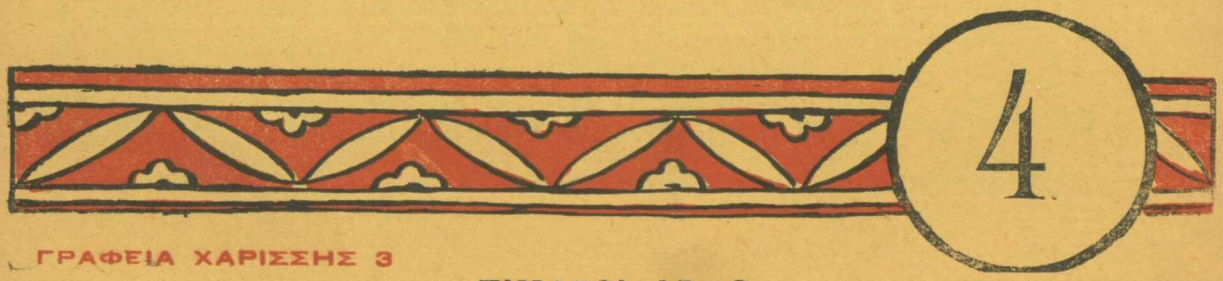

ΓΡΑΦΕΙΑ ΧΑΡΙΣΣΗΣ 3

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡ. 6

ΥΠΟΔΗΜΑΤΑ

ΒΕΚΡΗ

105, ΑΙΟΛΟΥ 105—ΑΘΗΝΑΙ

ΤΡΑΠΕΖΑ
ΚΟΣΜΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ
ΚΑΤΑΒΕΒΛΗΜ. ΔΡ. 22.500.000.—
ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚ. » 830228.10

ΕΔΡΑ ΕΝ ΒΟΛΩ
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

FILIALES
ΤΡΑΠΕΖΑ ΛΑΡΙΣΣΗΣ ΛΑΡΙΣΣΑ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ ΤΡΙΚΚΑΛΑ

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ
ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ ΤΑΣ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Ταμιευτήριον μέχρι 100.000 δρ. πρὸς 7 0/0
Ἐκτελεῖ πάσης φύσεως τραπεζικ. ἐργασίας.
Ἀγοραπωλησίαι τίτλων.
Δάνεια ἐπὶ ἐνεχύρῳ κλπ.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

□ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ □

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ: ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΤΙΑΣ
ΒΑΣ. ΜΑΛΑΤΑΚΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΗ - ΤΕΧΝΗ
◇ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΘΕΑΤΡΟ - ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ - ΔΙΗΓΗΜΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ ◇

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ:

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑ		ΔΡΧ. 120
» » ΣΕ ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΕΣ ΔΟΣΕΙΣ		» 140
ΚΑΘΕ ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΔΟΣΗ		» 35
GRECE		DR. 120
ETRANGER:	FR. 55 $	3
	£ 0,10,0 £	50

ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ Η ΣΕΛΙΣ ΔΡΧ. 1000
ΜΙΣΗ ΣΕΛΙΣ Η ΕΝ ΤΕΤΑΡΤΟ ΣΕΛΙΔΟΣ ΑΝΑΛΟΓΩΣ

Γιὰ τὶς διαφημίσεις πρέπει ν' ἀπευθύνεσθε «Τμῆμα διαφημίσεων Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» Χαρίσσης 3.

Ο ΧΕΙΡΟΜΑΝΤΗΣ. Ἔργον τοῦ Νικολάου Λύτρα.

Η ΑΡΝΗΣΗ ΜΑΣ

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ ἀντίπαλου στρατοπέδου διατύπωσαν τὴν κατηγορία τους. Καὶ ἡ κατηγορία εἶνε φοβερή, εἶνε τὸ μεγάλο ἐπιχείρημα ποὺ πετιέται στὴν ἀγορὰ γιὰ νὰ τρομοκρατήσει τὰ πλήθη. Μᾶς λένε πὼς εἴμαστε ἀρνητές, πὼς πρὸς τὸ μέρος τὸ δικό μας φυσᾶ ὁ παγωμένος ἀγέρας τοῦ βορρᾶ κι ἀκόμα μᾶς ψιθυρίζουν πὼς οἱ ἀγῶνες δὲν ἔχουνε τίποτα νὰ κερδίσουν ἂν ἀποδειχτεῖ κακόπιστος ὁ ἀντίπολος, ἀγράμματος, κάποιος ἀρριβίστας, ἂν μ' ἄλλα λόγια ἡ ἄρνηση φτάσει ὡς στὸ σημεῖο νὰ ξεσκεπάσει κάποιες ἀθλιότητες μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴ συνταγὴ αὐτή, ἡ ἔντιμη κι αὐστηρὴ κρίση πρέπει νὰ παραχωρήσει τὴ θέση της στὴν ἐπικύρωση κάθε παιδιαροκαμώματος, στὴν ἀναγνώριση τοῦ ἀρριβισμοῦ ὡς μοναδικοῦ μέσου γιὰ νὰ φτάσουν οἱ νέοι, στὴ καθιέρωση τῆς μικροπολιτικῆς καὶ τῶν συμβιβασμῶν τοῦ κ. Γρ. Ξενοπούλου, στὸν εὔκολο θαυμασμὸ τοῦ κ. Παλαμᾶ, στὴν προσπάθεια νὰ μποῦν στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ὅλοι οἱ φωστῆρες τῆς ἐθνικῆς ἀρτηριοσκλήρωσης, στὴν ἀριστερὴ προοδευτικότητα τοῦ κ. Δ. Γληνοῦ, στὴν ἀριστερὴ ἐπιστήμη τοῦ δεξιοῦ καὶ ἐπιδεξίου κ. Χ. Θεοδωρίδη, στὰ αἰτιώδικα, χαώδικα, γλοιώδικα καὶ ὑποσυνείδητα τοῦ κ. Ἄλκη Θρύλου, στὶς μεγαλόστομες ἀρλοῦμπες τοῦ κ. Ἀγγέλου Σικελιανοῦ, στὰ θερινὰ καμώματα κάποιων καλοκαιρινῶν λογίων, στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπάρκεια τοῦ προοδευτικοῦ νέου κ. Γ. Μηλιάδη, στὴν ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ κ. Ἀνδρούτσου, στὸ ἐπιστημονικὸ κῦρος διαφόρων ἰατρεμπόρων, στὴ διατήρηση, πάνω στὶς πανεπιστημιακὲς ἕδρες, ἀνθρώπων ποὺ ἀπὸ γέννηση, ἀνατροφὴ καὶ παράδοση εἶταν προορισμένοι νὰ καλλιεργοῦν τὰ γόνιμα σπλάχνα τῆς θεσσαλικῆς γῆς καὶ τέλος ἡ αὐστηρὴ ὅπως εἴπαμε κ' ἔντιμη κρίση πρέπει νὰ παραχωρήσει τὴ θέση της σὲ κάθε ἀναξιότητα καὶ ν' ἀναγνωρίσει ὡς ἐξυγιαντικὴ προσπάθεια κάθε ἀσχημία ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ ποὺ φανερώνεται κάτου ἀπὸ τὸ γαλανὸ στερέωμα τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ. Καὶ πιὸ θὰ εἶνε, παρακαλῶ, τὸ πρακτικὸ ἀποτέλεσμα;

Δὲν εἶνε δύσκολο νὰ τὸ μαντέψει κανείς: Μιὰ καινούργια γενεὰ νέων μὲ ἀρρωστημένη τὴ σκίψη θὰ βγεῖ ἀπὸ μιὰ τέτοια κατάσταση νέων ποὺ δὲ θἄχουνε καμμιὰ σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς φύσης καὶ τὴν ἀγνότητα, νέων ποὺ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τους θὰ φωλιάζει ἡ πιὸ ἀντιπαθητικὴ μακαριότητα καὶ στὴ σκέψη τους ἡ χυδαία διάθεση πρὸς κατάκτηση μονάχα τοῦ ὑλικοῦ πλούτου, ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἄνεσης μέσα σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ δὲν θὰ φωτίζεται ἀπὸ καμιὰ ἐσωτερικὴ ἀνησυχία, ἀπὸ καμιὰ αὐτοεπίγνωση τῆς ἀνθρώπινης ἀτέλειας, ἀπὸ κανένα δραματισμὸ πρὸς τὸ θεῖο ἀπόλυτο.

Αὐτὸ καὶ μόνο θἄνε τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ πρακτικὸ καὶ ἄμεσο, τῆς κυριαρχίας ὅλων τῶν ἀξιῶν—ἂν εἶνε ἀξίες—ποὺ ἀρνιώμαστε, ὅλων τῶν ἀνθρώπων στοὺς ὁποίους δὲν ἀναγνωρίζουμε ὅσα ἐκεῖνοι φαντάστηκαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους.

Πόσο μιὰ τέτοια ἄρνηση θὰ ὠφελήσει θὰ τὸ δείξει ὁ χρόνος. Ἐμεῖς τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε νὰ ποῦμε εἶνε πὼς θ' ἀκολουθήσουμε ἀκλόνητοι τὸ δρόμο ποὺ χαράξαμε καὶ θὰ συνεχίσουμε τὴν πολεμική μας στὸν τόνο ποὺ χρειάζεται ἀφοῦ στὸν τόπο ἀνθοῦν τόσες διανοητικὲς ἀναξιότητες καὶ ἄλλες τόσες ἠθικὲς γάγγραινες βλέπουνε κάθε μέρα τὸ φῶς καὶ παίρνουνε διαστάσεις ἀπειλητικές.

ΚΩΣΤΗΣ ΜΠΑΣΓΙΑΣ

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΖΑΛΗ

ΤΟ ΑΝΤΙΚΡΥΣΜΑ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ Κ. Β. ΡΩΤΑ

Ὁ κ. Ἄγγελος Σικελιανός, ποιητὴς ρωμαντικός - αἰσθησιακὸς (τῆς σχολῆς τοῦ Κ. Χρημάνου), φιλοδοξώντας ὁλοένα σφαῖρες πλατύτερες γιὰ ν' ἀπηχήσουν τὶς ἰδέες του, ἔδωσε τὸν περασμένο Μάη στοὺς Δελφοὺς τὶς *Δελφικὲς ἑορτές*, ἤτοι: παράσταση στὸ ἀρχαῖο θέατρο μὲ τὸν «Προμηθέα» τοῦ Αἰσχύλου, ἀναπαράσταση γυμνικῶν ἀγώνων στὸ ἀρχαῖο στάδιο καὶ ἄλλα θεάματα ἀπὸ ἀρχαίους ἀλλὰ καὶ νέους χορούς, ἔκθεση χειροτεχνημάτων καὶ ὑφαντῶν λαϊκῆς νεοελληνικῆς τέχνης, λαμπαδηφορίες καὶ ἐκτέλεση λαϊκῶν τραγουδιῶν καὶ βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ὁ κ. Σικελιανὸς μᾶς τὸ εἶπε καθαρά: Δὲν ἐφιλοδόξησε νὰ σκηνοθετήσει ἁπλῶς μιὰ ἀργαία τραγωδία καὶ τ' ἄλλα θεάματα ποὺ εἴδαμε ἐκειπάνω, παρὰ ἐννοεῖ καὶ καλὰ νὰ ξαναζωντανέψει τὸν ἀρχαῖο θεὸ τοῦ Πᾶνα (δουλειὰ ποὺ τὴν ἔχει καταπιαστεῖ ἐδῶ καὶ 25 χρόνια), νὰ δώσει στοὺς νεοέλληνες νὰ νιώσουν κ' ἐμψυχωθοῦν τοὺς ρυθμοὺς τῆς ἁπλῆς κ' εὐγενικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων κι' ἀκόμα ν' ἀνοίξει τὸ δρόμο γιὰ μιὰ παγκόσμια ἀπολυτρωτικὴ καὶ ξαναγεννήτρα κίνηση, φέρνοντας μέσω τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς σὲ συνεννόηση καὶ δράση τὴν παγκόσμια πνευματικὴ ἀριστοκρατία. Νὰ σκοπὸς μιὰ φορά, ἀρκετὸς γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη ὕπαρξη.

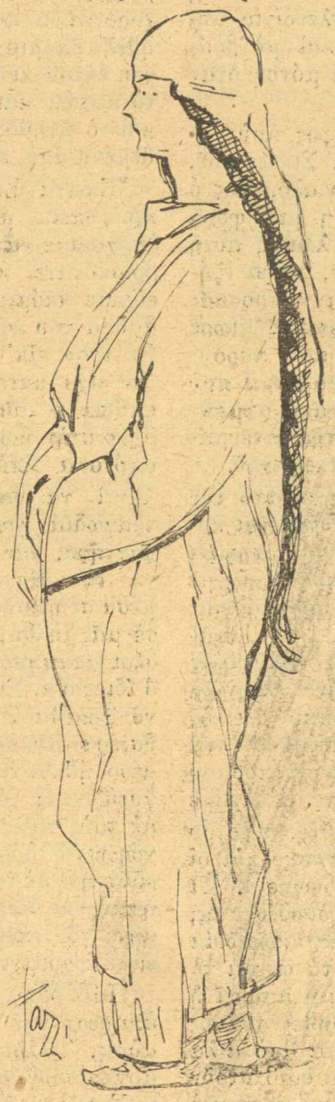

Μὲ ποιὰ μέσα θὰ γίνῃ ἡ ἐπιστροφὴ πρὸς τοὺς ἀρχαίους!

Κατ' ἀρχὴν ἡ ἰδέα δὲν εἶνε ἄσχημη. Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλεται στὴ φαντασία του. Ἂν λοιπὸν ἡ ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος συνεννοηθεῖ, γνωρίσει τὸν ἑαυτό της καὶ κυριαρχήσει ἀπάνω στὴν ἴδια της τὴ φαντασία πρῶτα κ' ὕστερα ἀπάνω στὴ φαντασία τῶν πληβείων τοῦ πνεύματος, νὰ ὁ ἐπίγειος παράδεισος: θὰ μποροῦμε νὰ παίρνουμε τὴν παγωμένη λεμονάδα μας μέσα σὲ κρυστάλλινα ποτήρια στὸ γραφεῖο μας, ὅπου ἀντὶ γιὰ κάδρα στοὺς τοίχους κι ἄλλη διακόσμηση θἄχουμε στὴν ἀράδα καθισμένες στὸ ντιβάνι ζωντανὲς κοπέλλες, χωριάτικα ντυμένες.

Ὅμως τὴ διακοσμητικὴ αὐτὴ τάση ποὺ ὁ κ. Σικελιανὸς ἐκληρονόμησε ἀπὸ τὸ δάσκαλό του (καὶ δικό μου δάσκαλο), τὸ μακαρίτη Χρηστομάνο, δὲν τὴ βλέπουμε παρὰ μόνο σὰ μιὰ καλλιτεχνικὴ χρησιμοποίηση τοῦ πλούτου μας, ἴσον: ἐρασιτεχνισμό. Ἐρασιτεχνισμὸ τῆς ζωῆς ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, ἕναν πόθο γιὰ μιὰ ἐπιφανειακὴ ὡραιοποίηση τῆς ζωῆς, ὅπου τίποτα δὲ γίνεται ἀπὸ βαθύτερη ἀνάγκη τῆς ζωῆς τῆς ἴδιας ποὺ νὰ τὸ ζητᾶ καὶ ν' ἀγωνίζεται καὶ νὰ θυσιάζεται γι αὐτό, παρ'

εἶναι ἀποτέλεσμα ὄχι βέβαια ἐπιτήδειας ἐκμετάλλεψης, ὅπως π.χ. ἡ ἐνετικὴ γιορτὴ τοῦ Φαλήρου, οὔτε ὀργασμοῦ γι' αὐτοεπίδειξη ἢ καὶ διασκέδαση, ὅπως π. χ. οἱ χορ ὶ τῶν πλουσίων τὸ χειμῶνα, παρὰ, μὲ τὸ ὕφος ποὺ παίρνουν οἱ γιορτὲς αὐτές, ὕφος ἀνώτερης δημιουργίας καὶ κοινῆς ὠφέλ ας, εἶνε μᾶλλον φαινόμενα λόξας ἢ φανατικῆς ἰδιορρυθμίας ἀλ' Ἀμερικέν, ἢ ἀλὰ Σπῦρο Ματσούκα. Στοὺς Δελφοὺς ἐχρησιμοποιήθηκαν ὅλα τὰ μέσα: λίγος Αἰσχύλος, λίγο Βυζάντιο, λίγη φουστανέλλα, πολὺ ἑλληνικὸ τοπίο, περισσότερη καλοπέραση καὶ ἀρκετὴ δόση μαγείας μ' ἐλευσίνια μυστήρια, μὲ γραμμὲς κάθετες καὶ μὲ βράχους ποὺ δὲν ἀντηχοῦν παρὰ μόνον ὅταν ἀκούσουν ἑλληνικά!...

Ὅλος ὁ ἐπιφανειακὸς στόμφος ποὺ χαραχτηρίζει τὴν ποίηση τοῦ κ. Σικελιανοῦ, ὅπως ὁ πολὺς ἀφρὸς τὸ ρηχὸ γιαλό, ὅλος ὁ ναρκισσισμός του ἔλαμψε ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ σ' αὐτὲς τὶς γιορτὲς κ' ἡ λάμψη αὐτὴ ὄχι μόνο δὲν ὠφέλησε τίποτα, παρὰ ἐζήμιωσε ἀπεναντίας πολὺ καὶ τὴν προσπάθεια στὸ ὅλον της. Κυρίως ὅμως ἐζήμιωσε τὴν τραγωδία τοῦ Αἰσχύλου, ποὺ παρουσιάστηκε σὰν ἕνα θριαμβευτικὸ ἅρμα ποὺ σήκωνε τὸ παραφουσκωμένο ἀπὸ ρωμαντισμοὺς καὶ μαγεῖες εἴδωλο τῆς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας τοῦ κ. Σικελιανοῦ.

Ἡ ἀπαγοήτεψη ποὺ νιώσαμε ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ «Προμηθέα» ὀφείλεται κυρίως στὶς μεγάλες ἐλπίδες ποὺ εἴχαμε στηρίξει σ' αὐτή. Πρὶν γίνουν ἀκόμα οἱ γιορτὲς εἴχαμε τονίσει τὴ σημασία αὐτῆς τῆς προσπάθειας καὶ εἴχαμε γράψει («Βραδυνή» 1-1-26, 20 καὶ 21-1-27) ὅτι ἡ παράσταση τῆς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου ἤθελε σταθεῖ ἕνα ἑλληνικὸ γεγονὸς καὶ συνάμα ἕνα θεατρικὸ γεγονὸς παγκόσμιας σημασίας, ἂν κατόρθωνε νὰ παρουσιάσει τελος στὰ μάτια τοῦ κόσμου τὴ χάρη τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας. Κ' εἴχαμε λόγους νὰ τὸ ἐλπίζουμε τοῦτο, ἀφότου ἀκούσαμε ὅτι ὁ χορὸς θὰ ***ἐχόρευε*** καὶ οἱ ἠθοποιοὶ θὰ ἔπαιζαν μὲ προσωπεῖα. Οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς εἶνε οὐσιωδέστατες, γιατὶ χαραχτηρίζουν τὴν ἑλληνικὴ κωμωδία (ἰδίως τὴν ἀρχαιότερη), ὅπ ος τὰ φτερὰ τὸ πουλί. Κι αὐτὲς κάνουν νὰ μὴ μπορεῖ ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία νὰ ἐννοηθεῖ ἀλλιῶς παρὰ μόνον παιγμένη, ἀντίθετα ἀπὸ ἄλλα δραματικὰ ἔργα, ποὺ φτάνει νὰ διαβιστοῦν γιὰ νὰ δώσουν ὅλο τὸ περιεχόμενό τους καὶ ποὺ ἂν κερδίζουν στὴ σκηνή, κερδίζουν μόνον ἀπὸ τὴν ἔξοχη τέχνη μεγάλων ἠθοποιῶν. Ἡ τραγωδία ὅμως μόνον ὅταν παίζεται φανερώνει τὰ κάλλη της καὶ ἀπὸ τὸ διαβασμά της νιώθουμε ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα ἢ τὸν Ἑρμῆ, ὅταν τὰ βλέπουμε φωτογραφισμένα, ἢ διαβάζουμε περιγραφές τους.

Οὔτε πάλι ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία μπορεῖ νὰ παιχτεῖ ὅπως ἔξαφνα ἕνα ἔργο τοῦ Σαίξπηρ. Καὶ ἀκριβῶς ἡ νεώτερη συνήθεια καὶ παράδοση ἀπόκλεισε ὡς τὰ σήμερα τὸ δρόμο ποὺ φέρνει στὸ ἀρχαῖο δ ᾶμα. Ὁ κ. Σικελιανὸς ἔλυσε τὸ πρόβλημα βάνοντας τὸ χορὸ νὰ κι ηθεῖ ρυθμικὰ μὲ κινήματα ποὺ ἤθελ' ἀπομιμηθοῦν ἀγγεῖα καὶ ἀνάγλυφα τοῦ ἕκτου κι ἀρχὴ τοῦ πέμτου αἰῶνα, «ὅπου τὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια εἶναι «ἀν προφίλ» καὶ ὸ στῆθος «ἀν φὰς», μὲ μουσικὴ συνθεμένη ἀπὸ τὸν κ. Ψάχο.

Ἔπειτα ἡ εἴδηση ὅτι θὰ μεταχειριζότανε προσωπεῖ α μᾶς ἐσυγκίνησε περισσότερο. Ἀρχίσαμε νὰ πιστεύουμε ὅτι ὁ κ. Σικελιανὸς βρισκότανε κοντὰ στὸν ἴσιο δρόμο κι ἂν εἴχαμε ἀκόμα ἐπιφύλαξες, εἴτανε ἀπὸ τὸ ἄρθρο του ***περὶ προσωπείων*** στὸ «Ἑλλην. Θέ ατρο» ἀπ' ὅπου φαινότανε ὅτι ὁ ἴδιος δὲν εἶχε καταλάβει καλὰ καλὰ πῶς εἶχε φτάσει σ' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα, σὰ ν' ἀνέβηκε στὴν κορφὴ ὄχι ἀπὸ τὴν πλαγιὰ παρὰ ἀπότομα ἀπὸ τὸν ὄχτο κ' εἶχε ζαλιστεῖ. Ἀντὶ νὰ θελήσει ν' ἀντιληφθεῖ τὴν ἑλλ. τραγωδία χωρὶς τὸ θρησκευτικό της χαραχτῆρα, σὰν ἔργο τέχνης, προσπαθοῦσε νὰ τὴν ἐξηγήσει μπαίνοντας κι ὁ ἴδιος μέσα στὴ θρησκεία της κ ὶ μιλῶντας καὶ σὲ μᾶς μὲ θρησκευτικὰ ρήματα, σὰ νἆμαστε ὅλοι ***μεμυημένοι***. Πολὺ φοβόμουνα πῶς κι ὁ ἴδιος ὁ κ. Σικελιανὸς δὲ θὰ εἴτανε σὲ θέση νὰ ξεκαθαρίσει τὶ ἐννοοῦσε, παρὰ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀγκαλιάζοντας μὲ νρηγοράδα ὅποιο μέσο ἤθελε τοῦ προσφέρει ἡ τύχη ἢ καὶ γυρίζοντας τὰ λόγια του, ὅπως ἔκαμε δὰ μὲ τοὺς τρεῖς τρόπους, ποὺ «μᾶς ἐκληρονόμησε ἡ ὀρφικὴ παράδοση». Πρῶτα μᾶς εὐλόγησε μὲ τὸ «ὁ ἐπιστρεπτικός, ὁ προνοητικὸς κι ὁ ἐράσμιος» καὶ ὕστερα μᾶς ἐξήγησε «ὁ προνοητικός, κι ὁ ἐπιστρεπτικὸς κι ὁ ἐρχόμενος».

Πάλι ὅμω; ἡ γνώμη μας αὐτὴ εἴτανε μιὰ ἐξαίρεση στὴ γενικὴ γνώμη γιὰ τὶς γιορτὲς αὐτές. Ἄλλοι περιορίζονταν ἁπλῶς νὰ χαμογελάσουν γιὰ τὴν ἀφέλεια ἢ τὴ λόξα τοῦ κ. Σικελιανοῦ, ἄλλοι ἐκφράζονταν καθαρὰ ὅτι ἡ τραγωδία πέθανε πιὰ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ συγκινήσει τὸ σημερινὸν ἄνθρωπο, καὶ μάλιστα τὸν «Προμηθέα» τὸν εὕρισκαν βαρετὸ ἔργο καὶ ἁπλοϊκό, ποὺ μόνον ὡς μελέτημα μποροῦσε νἄχει κάποια σημασία. Βρέθηκαν κι ἄλλοι ποὺ ἐπροχώρησαν ὡς τὸ σημεῖο νὰ ζητήσουν νὰ ἐπέμβει τὸ Κρατος καὶ νὰ ἀπαγόρευε αὐτὴ τὴν παράσταση γιὰ νὰ μὴ γελοιοποιηθεῖ ἢ τουλάχιστον νάφερνε ξένους ὀργανωτὲς νὰ τὴν ἀναλάβουν. Καὶ τὴ γνώμη αὐτὴ τὴν ἐχτυπήσαμε ὅπως τῆς ἄξιζε («*Βραδυνὴ*» 16—4—27).

* * *

Οἱ γιορτές, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες, εἶχανε πανηγυρικὴ ἐπιτυχία. Ἡ παράσταση τοῦ «Προμηθέα» ἐχαραχτηρίστηκε θε ία. Δικοὶ καὶ ξένοι δὲν ηὗραν λόγια νὰ ἐκφράσουν τὸν ἐνθουσιασμό τους. Ὅλοι, κ' ἐκεῖνοι ποὺ δοκίμασαν νὰ κατακρίνουν μερικὲς λεπτομέρειες, ὁμολόγησαν ὅτι ἔ ιωσαν συνταραχτικὲς συγκινήσεις. Ὅλοι ἀναγνώρισαν ὅ ι ὁ κ. Σικελιανὸς ἔκαμε μιὰν ὥραία καὶ καλὴ πράξη κ' ἐπρόσφερε μιὰν ἔξοχη ὑπηρεσία στὴν Ἑλλάδα. Ἄνθρωποι ποὺ οὔτε κὰν πῆγαν στοὺς Δελφοὺς μιλοῦν σήμερα γιὰ τὸ «θεῖον πρόσωπον» τοῦ κ. Σικελιανοῦ καὶ πολλοὶ ποὺ πρὶν ἐκορόϊδευαν τὶς ἀνόητες τάχα ἀνακοίνωσές του καὶ ρεκλάμες στὸν τύπο, ἀνακάλυψαν τώρα τὴ βαθύτερη ἔννοια ποὺ κρύβονταν μέσα σ' αὐτὰ καὶ ἄλλοι συμβουλεύ ν ὅσους πιὰ σχεδιάζουν νὰ παραστήσουν καμιὰ ἀρχαία τραγωδία νὰ μὴν κάνουν τίποτα ἂν δὲν πάρουν πρῶτα μαθήματα ἀπὸ τοὺς Δελφούς.

Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀποδώσουμε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι. Γιατὶ ἔγινε παραστράτισμα. Γιατὶ δὲ συμφωνᾶμε καθόλου μὲ τὶς ἐκμετ λλευτικὲς ιανοῦβρες ποὺ γίνονται μ' αὐτὴ τὴν ἱστορ α καὶ γιατὶ θαρροῦμε ὑποχρέωσή μας νὰ ξεκαθ ρίσουμε τὴ σαβοῦρα ἀπὸ κάτι ποὺ τὸ πιστεύουμε εὐγενικό, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ συντελέσουμε στὸ νὰ γνωρίσει τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ σταθεῖ μελλοντικὰ στὸ ἐπίπεδο ποὺ τοῦ ταιριάζει. Στὸ ἐπίπεδο ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐπιτυχία ἐκείνη, ποὺ δημιουργεῖ, ὄχι μιὰ δόξα γιὰ πρόσωπα, παρὰ μιὰ ἀγαθὴ ἐπίδραση στὴ ζωή. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη μονάχα ἡ πράξη αὐτὴ παίρνει τὴν ἰδιαίτερη σημασία ποὺ θέλησε νὰ τῆς δόσει ὁ κ. Σικελιανός.

Ἡ παράσταση τοῦ «Προμηθέα» στοὺς Δελφοὺς ἐπιστοποίησε α΄) ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία δὲ μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ ἀλλοιώτικα παρὰ παιγμένη· β΄) ὅτι ἡ κίνηση τοῦ χοροῦ καὶ τὸ προσωπεῖο εἶνε βασικὲς ἰδιότητες στενὰ δεμένες μὲ τὴν ὅλη διαμόρφωση καὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ἐνδυμασιῶν καθὼς καὶ τῆς ἀπαγγελίας καὶ τῆς χειρονομίας τῶν ἠθοποιῶν, ἔτσι ὥστε ὁλόκληρη ἡ παράσταση ν' ἀποτελέσει ἕνα ἀρχιτεχτονικὸ σύνολο. Τοῦτο δυστυχῶς δὲν τὄνιωσαν οἱ ὀργανωτές. Δὲ φαντάζομαι νὰ ἐσμίξανε ποτὲ στὸ ἴδιο ἔργο τέχνης τόσες τεχνοτροπίες. Πρέπει νὰ φανταστεῖ κανε ς τὸν Παρθενῶνα μὲ κολῶνες βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἀπὸ τόνα πλευρὸ καὶ γοθικοῦ ἀπὸ τ' ἄλλο γιὰ νὰ πάρει μιὰ ἰδέα πῶς ἐπαραστάθηκε ὁ «Προμηθέας» στοὺς Δελφούς. Κι ὅμως, κανεὶς θαρρῶ ἀπὸ ὅσους ἔγραψαν γι αὐτὸ δὲν τὸ παρατήρησε, γιατὶ ὅλοι ἐπαίνεσαν τὸ ***ἄρτιο σύνολο***, κι ἂν βρῆκαν μερικὰ σφάλματα, τὰ ἐχαραχτήρισαν λεπτομερειακά. Θὰ ἰδοῦμε παρακάτω ποῦ ὀφείλεται αὐτὴ ἡ ὁμαδικὴ πλάνη.

Τὸ σκηνικὸ (ὁ βράχος) εἴτανε ρωμαντικός, σὰν τοὺς ψεύτικους βράχους ποὺ φτιάνουν στὰ πάρκα, ὅπως καὶ τὸ προσωπεῖο καὶ τὸ ντύσιμο καὶ ἡ μελοδραματικὴ ἀπαγγελία τοῦ ἠθοποιοῦ ποὺ ἔπαιζε τὸν Προμηθέα. Τὸ ρεαλιστικὸ παίξιμο τοῦ Ἥφαιστου, τοῦ Ἑρμῆ καὶ προπάντων τῆς Ἰώς, ποὺ θύμιζε πιὰ καθαρὰ κλειστὴ σκηνή, ἐρχότανε σὲ σύγκρουση μὲ τὰ προηγούμενα καὶ μὲ τὴν τραγωδία καὶ μὲ τὰ κινήματα τοῦ χοροῦ. Εἴταν ὁλοφάνερο πῶς διάφοροι ἐδῶ βολανε τὸ χεράκι τους μὲ δική του ὁ καθένας ἀντίληψη. Ἔλειπε τὸ ἑνιαῖο σχέδιο. Καὶ καθὼς τὰ κοστούμια, ποὺ ἦταν ἑλληνικὰ (Ὠκεανίδες Βία, Ἑρμῆ, Ἥφαιστος), ἀσιατικὰ (Κράτος), βυζαντινὰ (Προμηθέας), τὸ ἴδιο καὶ τὸ παίξιμο παράλλαζε ἀπὸ ἠθοποιὸ σὲ ἠθοποιό, καὶ αὐτὸς ὁ χορός, ποὺ εἴτανε ἡ πιὸ μελετημένη καὶ ὤφειλε νὰ εἶναι ἡ πιὸ ἄρτια ἐκτέλεση, κι αὐτὸς ἀκόμα στάθηκε ἀνακόλουθος, μιὰ ***χορεύοντας*** καὶ μιὰ παίζοντας, ὅπως π. χ. στὸ τέλος, ὅπου παράτησε τὴν ὀρχήστρα καὶ μαζεύτηκε πάνω στὸ βράχο. Τὸ ***συγκινητικώτατο*** καθὼς ἐχαρακτηρίστηκε τοῦτο σκηνικὸ κόλπο εἴτανε μιὰ προδοσία. Ὁ χορὸς ἐπρόδωσε ὁλότελα τὸν ἑαυτό του στὸ τέλος. Κι αὐτὸς ἀκόμα δοκίμαζε τί θὰ ***ταίριαζε*** καλήτερα. Τόσους ἀναχρονισμοὺς καὶ τόσα mal à propos μόνο στ' «Ὄνειρο θερινῆς νυκτός» θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὰ ἐπιτρέψει, καὶ τοῦτο γιατὶ ἐκεῖ τὰ βάνει ἐπίτηδες ὁ συγγραφέας. Ἡ μονωδία τῆς δος Γιαγκάκη εἴτανε τόσο

ἔξω ἀπὸ τὸ περιβάλλον ποὺ δὲν ἔκαμε καλὴ ἐντύπωση, ὅσο ὡραία εἴτανε ἡ ἀπαγγελία τῆς δος Πράτσικα. Κορυφαῖες καὶ οἱ δυὸ τοῦ χοροῦ, ἡ μιὰ τὰ τραγούδησε μὲ λαρυγγισμοὺς ἀποκρουστικούς, ἡ ἄλλη τὰ εἶπε θεατρικά, εὐγενικά, συγκινητικά.

Στὸ καθαρὰ χορευτικό του μέρος ὁ χορὸς εἴτανε μιὰ ἀποτυχία καὶ στὴ σύνθεση καὶ στὴν ἐκτέλεση. Ἔμοιαζε μὲ ἅλυσίδα ποὺ οἱ κρίκοι της εἶχαν κοπεῖ καὶ δεθεῖ μὲ σπάγγο, ἢ μὲ ἀρχαῖο μνημεῖο ποὺ ἔχει ἀναστηλωθεῖ μὲ κενα ἀπὸ γύψο. Μὲ τὸ νὰ βαλθεῖ ὁ ἐρασιτέχνης νὰ κανονίσει τὰ κινήματα τοῦ χοροῦ διαλέγοντας πρῶτα τὶς ***πόζες*** καὶ συνδένοντάς της κατόπι ὅπως τύχει, προσέχοντας κυρίως νὰ πετύχει ὡραῖα ***ταμπλώ***, ὅπου ἐκαλοῦντο μὲ πάρα πολὺ ταπεινωτικὸ τρόπο τὰ κοστούμια νὰ παίζουν ρόλο κυρίαρχο, τί ἔπαθε; ἐλησμόνησε τὸ ἔργο. Ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ χοροῦ δὲν ἐξεχωρίσαμε παρὰ τὰ μέρη ποὺ ἀπάγγειλε ἡ δὶς Πράτσικα. Τὶ ἄλλο μᾶς εἶπε ὁ χορὸς δὲν ἐκαταλάβαμε.

Ἡ εἴσοδος τοῦ χοροῦ στὴν ὀρχήστρα μᾶς ἐσυγκίνησε, ἐπειδὴ ξαίραμε ὅτι οἱ κοπέλλες αὐτὲς ἐρχόντανε νὰ παρηγορήσουν τὸν Προμηθέα στὴν ἄγρια μοναξιά του καὶ τὸ φοβερὸ μαρτύριό του καὶ γιατὶ μπαίνοντας ἐχόρεψε συρτό, δηλαδὴ κάπιο χορὸ ποὺ ἐπέτυχε στὴν ἐχτέλεσή του. Ὑστερότερα ὅπου δὲν καταλαβαίναμε πιὰ τί ἔλεγε ὁ χορός, μᾶς ἔγινε ἀδιάφορος ἂν μὴ ἐνοχλητικὸς μὲ τὶς πόζες του καὶ τὴν ἐπίδειξη των κοστουμιῶν του.

Βέβαια τὰ κορίτσια δὲν κατάφερναν νὰ προφέρουν καθαρὰ τραγουδώντας. Ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ σημειωθεῖ, γιατὶ κι αὐτὸ δείχνει ὅτι ὁ σκηνοθέτης ἐλησμόνησε τὸ ἔργο. Κι ὅταν τέλος τόνιωσε πὼς ὁ χορὸς ὅλος κ' ἔφευγε μακριά, ἐπροσπάθησε νὰ τὸ διορθώσει πρόχειρα βάνοντας χορωδία ἀπὸ μέσα κρυμμένη, γιὰ νὰ δυναμώσει τὰ χορικά, χωρὶς νὰ καταφέρει τίποτα. Τὰ χορικὰ ἔπρεπε νὰ χορευτοῦν μὲ ἁπλᾶ ρυθμικὰ κινήματα, ὥστε νὰ μὴ χαθοῦν τὰ λόγια προπαντός.

Οἱ κοπέλλες ἐπρόσεχαν στὰ κινήματά τους, ναρκισσευόμενες μὲ τὰ κοστούμια τους, τὰ ὡραῖα πράγματι, στὰ ὁποῖα ὅμως εἶχε ἀνατεθεῖ ὁ ρόλος νὰ παίζουν κι αὐτὰ γραμμικὰ πιὰ κι ὄχι ἁπλῶς χρωματικά. Καὶ σὲ τοῦτο οἱ κοπέλλες ἐθύμιζαν τὶς χορεῦτρες ποὺ σηκώνουν τὴν ἄκρη τοῦ φουστανιοῦ τους μὲ τὸ χέρι ἀπάνω ἀπ' τὸ γόνατο. Τὰ φορέματα ἔπρεπε νὰ κρατήσουν μόνο τὸ ρόλο τοῦ χρώματος, ἀφίνοντας τὸ ρόλο τῆς γραμμῆς στὸ σῶμα καὶ στὰ μέλη (καὶ τούτη εἶναι ἡ ἀξία τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς ἐνδυμασίας).

Τὰ σώματα τῶν κοριτσιῶν ὄχι ὅλα ὡραῖα (εἶχε ἀκόμα καὶ χτυπητὲς στραβοπόδαρες ἀνάμεσό τους), δὲν κατάφεραν νὰ κινηθοῦν καλὰ μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς μουσικῆς καὶ φαινότανε καθαρὰ πὼς τὰ πόδια αὐτὰ δυσκολεύονταν νὰ βηματίζουν χωρὶς τακοῦνι. Ἔτσι ὁ χορός, μὲ τὰ κινήματά του, ποὺ δὲν εἶχαν οὔτε νόημα οὔτε σύνδεσμο μεταξύ τους, ἦταν σὰν νὰ ἔκαμε διάφορα ***συμπλέγματα*** γυμναστικῆς, ὅπως μᾶς ἐμάθαιναν τὰ παλιότερα χρόνια στὰ σχολεῖα, τραγουδώντας «πανω τὰ χεράκια, κάιω τὰ χεράκια».

Ἀλλ' ὅπως τὴ μουσική, τὸ ἴδιο καὶ τὸ χορὸ ἔπρεπε νὰ τὸν συνθέσει εἰδικός, ἀπάνω σὲ μοτίβα νεοελληνικῶν χορῶν, ποὺ χορεύονται δὰ κι αὐτοί (συρτός, τσάμικος, πεντοζάλης, τράτα κ.λ.π.) μὲ τὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια «ἀν προφὶλ» καὶ τὸ στῆθος «ἀν φάς». Μήπως, μπαινοντας ὁ χορός, ἐχόρεψε τίποτ' ἄλλο παρὰ καθαρὸ συρτό;

Γενικὰ ἔλειψε ἀπὸ τὸ χορὸ ἡ συνοχή, ἡ συνέπεια καὶ ὁ ἀέρας ὁ χορευτικός, ὅπως καὶ ἀπὸ τοὺς ἠθοποιοὺς ἔλειψε ὁ ἀέρας τῆς ἀπαγγελίας, γιατὶ τὸ ἴδιο κι αὐτοί, ἀσυνήθιστοι νὰ παίζουν μὲ προσωπεῖο καὶ στὸ ὕπαιθρο καὶ σὲ τραγωδία, ἔκαναν μὲ τὴ φωνὴ καὶ τὴ χειρονομία τὰ δικά τους ὁ καθένας. Εἶταν δὲ καὶ τὸ παρουσιαστικό τους μερικῶν ἀρκετὰ ἀστεῖο, ἀφοῦ ἐχτὸς ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ τὸν Ὠκεανό, ὅλη κι ὅλη τους ἡ διασκευὴ περιορίστηκε στὸ προσωπεῖο, ἐνῶ ὁλόκληρη ἡ ἐμφάνισή τους ἔπρεπε νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὸ πνεῦμα ποὺ ἐπέβαλλε ἡ χρησιμοποίηση τοῦ προσωπείου.

Φαίνεται ὅτι ὁ κ. Σικελιανὸς δὲν ηὗρε ὁ ἴδιος τὴν ἀνάγκη τοῦ προσωπείου, παρὰ ἀγκάλιασε τὴν ἰδέα, χωρὶς νάχει δικαιολογήσει στὸν ἑαυτό του αὐτὴ τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τὶς εἰκόνες ποὺ εἴδαμε στὸ «Ἑλληνικὸ Θέατρο», τὸ προσωπεῖο τοῦ Προμηθέα, ποὺ ἔφτιασε ἡ γλύπτρια κ. Σαρντώ, ἔδειχνε μιὰν ἀντρίκια μορφὴ σοβαρότατη. Ὁ κ. Σικελιανὸς στὴν παράσταση ἐπροτίμησε νὰ φορέσει τοῦ Προμηθέα ἕνα ἄλλο προσωπεῖο, καμωμένο ἀπὸ τὸν κ. Φώσκολο, ποὺ κι αὐτὸ καθὼ; κι ὁ βράχος εἴτανε ρωμαντικο-αισθησιακό. Μὲ τὸ μακρὺ μολιστα φόρεμα τοῦ Ἁγιάννη τοῦ Πρόδρομου, ποὺ φόρεσαν τοῦ Προμηθέα, καὶ τὴ λιγωμένη τενορίνου φωνὴ τοῦ ἠθοποιοῦ ποὺ τὸν ἔπαιζε, κατάντησε ὁ Προμηθέας, αὐτὸς ὁ ***ἄντρας***, ἕνα θηλυκὸ πρόσωπο, μ' ὅλα τὰ γένεια του καὶ τὰ μουστακια του. Τοποθετημένος ἐκεῖ ψηλά, στὴν κορφὴ τοῦ μυτεροῦ καὶ πανύψηλου βράχου, δὲν εἶταν μόνον ἔξω πιὰ ἀπ' τὸ θέατρο, παρὰ τὴ φωνή του τὴν ἀντηχοῦσαν οἱ βράχοι ποὺ τοὺς λένε Φαιδρυάδες. Τὰ λόγια τοῦ Προμηθέα ἀκούστηκαν ἔτσι διπλὰ καὶ τὸ φυσικὸ αὐτὸ φαινόμενο τοῦ ἀντίλαλου ἔχυσε ρίγη συγκινήσεως στοὺς ἀκροατές, ἐνῶ πράγματι ἔπρεπε νὰ τοὺς στενοχωρήσει, ὅπως θὰ τοὺς στενοχωροῦσε ἂν ἄκουγαν καὶ τὸν ὑποβολέα.

Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ εἶναι χαραχτηριστική, γιατὶ ἐξηγεῖ τὸ ὅτι οἱ θεατὲς ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς χωριάτες, ἦσαν μεθυσμένοι ἀπὸ τὸ τοπίο. Μεθυσμένοι τόσο ποὺ δὲν ἤξαιραν τὶ τοὺς γινότανε. Εἶναι ἄλλως τε τῆς μυδας ἡ φυσιολατρικὴ αὐτὴ συγκίνηση. Ἂς θυμηθεῖ ὁ ἀναγνώστης τὴν κατάχρηση ποὺ ἔχει γίνει τελευταῖα μὲ ***τὰς σεληνοφωτίστους νύκτας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως***, καὶ τὸν ὁμαδικὸ σεληνιασμὸ τῶν ψευτοεστέτ, γιὰ νὰ μπεῖ σιγὰ σιγὰ στὸ νόημα τῆς γοητείας ποὺ ἔπιασε τοὺς ξένους στοὺς Δελφούς. Δυὸ γυπαετοὶ ποὺ ἀρμένισαν ἀργοσαλεύοντας τὶς φτεροῦγες τους πάνω ἀπὸ τὸ στάδιο, τὴν ὥρα των ἀγώνων, διοχέτεψαν ἄλλα ρίγη συγκινήσεων στὸν κόσμο. Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τὸ ἀπόγεμα, στὴ γενικὴ πρόβα τῆς τραγωδίας καὶ τὴν ὥρα ποὺ ὁ Προμηθέας ἐφώναζε:

«... μὰ ἰδοὺ ἀληθινὰ
ποὺ τραντάζεται ἡ γῆς
καὶ μαζὶ μουκανιέται βαρὺ τῆς βροντῆς
τ' ἀντιλάλημα... »

ὁ οὐρανός, ποὺ εἴτανε ἀπ' τὸ μεσημέρι βαρὺς κι εἶχε κλείσει μὲ τρομερὴ μαυρίλα ἀπάνω ἀπ' τὸ θέατρο, ἄρχισε νὰ βροντάει καὶ ν' ἀστράφτει καὶ ξέσπασε ἀμέσως σὲ μπόρα ποὺ ἔκαμε τὴν πρόβα νὰ χαλάσει. Ὅλοι κοίταζαν νὰ τρυπώσουν φεύγοντας τὴν ὀργὴ τοῦ θεοῦ. Κι αὐτὸ τὸ παιγνίδι τῆς φύσης, αὐτὴ ἡ ψυχρολουσία, ἐσωτερικὰ ἔκαμε ἀντίθετη ἐνέργεια. Τοὺς ἐπλημμύρισε ἀπὸ ἱερὴ συγκίνηση.

Ἀπάνω σ' αὐτὲς τὶς συγκινήσεις ἐκερδοσκόπισε ὁ κ. Σικελιανός, ἀφοῦ ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίζει, ὅτι «οἱ Φαιδρυάδες μόνον στὰ ἑλληνικὰ ἀπαντοῦν» κι ὅτι κάποιος Ἰταλὸς ποὺ τραγούδησε ἐκεῖ δὲν ἔλαβε ἀπαντηση! Οὔτε παπᾶς νὰ εἶταν δὲ θἄκοβε τέτιες ἀστειότητες.

Ἐν τούτοις αὐτὰ κι αὐτὰ ἔκαμαν τὴν ἐπιτυχία. Αὐτὸ δὲν τὸ λέμε μεῖς. Αὐτὸ ὁμολογήθηκε ἀπὸ ὅλους, γιατὶ ὅλοι ἐβεβαίωναν ὅτι ἂν ὁ «Προμηθεὺς» παιζοτανε ἀλλοῦ, π. χ. στὸ Στάδιο τῶν Ἀθηνῶν, θὰ εἶχε ἀποτυχία! Αὐτὰ τοῦμελλαν τοῦ Αἰσχύλου ν' ἀκούσει τὸ 1927 ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἀριστοκρατία τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Εὐρώπης (;) Οἱ ἀετοὶ καὶ ἡ ἠχὼ τῶν Φαιδριάδων ἐτηλεγραφήθηκαν καὶ ἐμνημονεύθηκαν τόσο, ποὺ ξαναλέω: ὁ κόσμος ποὺ μαζεύτηκε ἐκειπάνω ἦταν μεθυσμένοι.

Καὶ πῶς νὰ μὴ μεθύσουν; Ἐδῶ μιὰ ἁπλῆ κυριακάτικη ἐκδρομοῦλα κάνουμε καὶ μόλις φτάσουμε κάτω ἀπὸ πεῦκο γινόμαστε ἄλλοι ἄνθρωποι, ὄχι ν' ἀρμενίσεις βράδυ μὲ στρογγυλοφέγγαρη φωτοχυσία στὸ Σαρωνικὸ καὶ τὸν Κορινθιακό, ν' ἀποβιβαστεῖς χαράματα στὴν Ἰτέα, κι ἀμέσως μὲ αὐτοκίνητο ν' ἀνέβεις, περνῶντας μέσα ἀπὸ τὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο ἐλαιῶνα, στὰ ψηλώματα, ὅπου ν' ἀντικρύσεις τὰ ἐπιβλητικὰ ἐκεῖνα βουνὰ στὸ θαμπος τῆς αὐγῆς. Τὶ θὰ εἰπεῖ ἑλληνικὸ βουνὸ τὴν αὐγὴ τοῦ Μαγιοῦ, ὅποιος τὄζησε τὸ ξαίρει. Ἔπειτα τὸ νερὸ τῆς Καστολλίας καὶ περισσότερο τὸ κρασὶ τοῦ Καστριοῦ καὶ τὸ θέαμα καὶ ἡ ἄνεση, ἀφοῦ ὡς καὶ τὰ σκυλλιὰ τοῦ χωριοῦ ἦταν δεμένα, ὅλα αὐτὰ τόσο εἶχαν μεθύσει τοὺς ξένους, ποὺ ὅλοι σὰ γνώριμοι ἀναμεταξύ τους ἐκυκλοφοροῦσαν παρέες παρέες μὲ χαρούμενα πρόσωπα κι ἐλαφρὸ κορμί. Τὸ ἀγέρι τοῦ βουνοῦ τοὺς εἶχε μεθύσει τοὺς κακόμοιρους μουχλιασμένους τῆς πολιτείας. Βρισκόντανε στὴ διάθεση ποὺ κανεὶς χορεύει ἢ κάνει τρέλες.

Καὶ ποιοὶ ἦταν τάχα ὅλοι ἐκεῖνοι; Γιατὶ ἡ ἐπιτυχία τέτιου εἴδους ἑορτῶν θὰ κανονιστεῖ καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τοῦ κοινοῦ ποὺ μπόρεσε νὰ τὶς παρακολουθήσει. Στοὺς Δελφοὺς μαζεύτηκαν ὡς τέσσερες χιλιάδες ἄνθρωποι μαζὶ μὲ τοὺς χωριάτες κ' ἦταν τέσσερες κατηγορίες ἀνθρώπων.

α'. Οἱ δημοσιογράφοι, αὐτοὶ οἱ ἐρασιτέχνες τῶν ἐρασιτεχνῶν, στοιχεῖο οὐδέτερο ἀλλ' ἀχόρταγο, πού, σὰν ἰὸ χταπόδι, παίρνει πάντα τὸ χρῶμα τοῦ περιβάλλοντος καὶ στὴν ἀνάγκη τὸ μουτζουρώνει.

β'. Οἱ καθ' αὐτὸ ἐρασιτέχνες, ἀλλοιώτικα καὶ ἐστὲτ λεγόμενοι. Αὐτοὶ ἔχουν πάντα μιὰ ἰδέα νὰ δώσουν στὸν καλλιτέχνη καὶ ἀναστενάζουν μὲ γλύκα ἢ χειροκροτοῦν μὲ τρέλα. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν φορέσει πέδιλα ἐκειπάνω καὶ ψεύδιζαν καὶ τὸ ρ.

γ'. Οἱ ἐλάχιστοι ξένοι ποὺ πλήρωσαν. (Γιατὶ κανεὶς ἄλλος δὲν πλήρωσε). Πλούσιοι ποὺ ζοῦν κυνηγώντας καμιὰ καινούργια κι ἀνήκουστη ἀπόλαψη

καὶ δ'. Οἱ χωριάτες, οἱ ντόπιοι. Κι αὐτοὶ ὄχι μόνον παρακολούθησαν δωρεὰν παρὰ καὶ κέρδισαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ δουλειὰ αὐτή.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς χωριάτες ποὺ ἦταν μεθυσμένοι ἀπὸ συμφέρο, οἱ ἄλλοι, μεθυσμένοι ἀπὸ τὸ τοπίο ταΰρισκαν ὅλα ὡραῖα, ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ «Προμηθέα» ἴσαμε τὰ σανιδένια καμπινὲ ποὺ εἶχαν στηθεῖ σὲ κάθε καμπὴ τοῦ δρόμου. Ἕτερον ἑκάτερον.

***

Ἂς παρακολουθήσουμε ὅμως ὅλη τὴ σκηνοθεσία, γιατὶ θὰ ἰδοῦμε ὅτι ὁ κ. Σικελιανὸς λογάριασε πολὺ περισσότερο τὴ γοητεία τοῦ τοπίου καὶ τὴ σωματικὴ εὐχαρίστηση ποὺ δίνει ἡ καλοπέραση παρὰ τὴ γοητεία τῶν *ἰδεῶν* καὶ τῶν ἔργων τέχνης καὶ ἀπὸ τὸν ἀρχοντοχωριάτικο κ' ἐρασιτεχνικὸ τρόπο ποὺ τὰ σκηνοθέτησε ὅλα, θὰ καταλάβουμε ὅτι ἐκεῖνο ποὺ αὐτὸς λέει ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος καὶ ρυθμοὺς ποὺ μέσα του κλεῖ, δὲν εἶναι παρὰ στομφώδεις ἐκφράσεις γι ἀνύπαρκτα πράγματα.

Ἡ ἀναπαράσταση τῶν γυμνικῶν ἀγώνων στὸ στάδιο εἶχε τὴν ἴδια ἐπιφανειακὴ ἐπιτυχία. Ἕνας ὡραῖος κόσμος, εὐγενικός, καιροὺς χαμένος, ἐπροσπάθησε ἐκεῖ νὰ δώσει σημάδια ἀπὸ τὴ ζωή του τὴν ἁπλῆ καὶ γενναία κ' ἔξαφνα ὁ ἐμψυχωτὴς αὐτῶν τῶν εἰκόνων μὲ βάρβαρα καμώματα τὶς ἐκατάστρεφε μόνος του γιατὶ τὶς ἔπιανε πολὺ ἐπιπόλαια. Μερικὰ κορμιὰ τῶν ἀθλητῶν ἄσπρα καὶ πλαδαρὰ θύμιζαν κάπιο χωρίο ἀπὸ τοὺς «Βατράχους» τοῦ Ἀριστοφάνη καὶ περισσότερο ἡ ἐμφάνιση τοῦ κ. Κανέλου, ποὺ χορεύει λέει, κλασσικοὺς (;) χοροὺς στὴν Ἀμερική, μιὰ ἐμφάνιση ὁλότελα γυναικίστικη καὶ πουδραρισμένη, μὲ κουνήματα σουσουράδας καὶ πηδήματα ἀκρίδας, μόνον τὴν ἀηδία ἐπροκάλεσε. Ἔπειτα ἀπ' αὐτὸ περιμέναμε καὶ ταχυδακτυλουργό, μὰ δὲν παρου ιάστηκε.

Τὸ βράδυ λομπάδες ποὺ κρατοῦσαν φουστανελλοφόροι, ἕνα εἶδος δάδες ὅπου ἔκαιγε ἕνα σπίρτο μὲ πολὺ ἀναγουλιαστικὴ μυρουδιά, ἐπροκάλεσαν ἄλλα ρίγη ἀπὸ αἰσθητικὲς συγκινήσεις. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ βυζαντινισμοὶ καὶ ρωμαντισμοὶ ἐφαρμοσμένοι σὲ κλασσικὰ ἔργα τέχνης, καθὼς καὶ ὁ λόγος τοῦ κ. Σικελιανοῦ μετὰ τὴν παράσταση, ἕνας λόγος σὲ ὡραία συνθεμένη ἀλλὰ τόσο ἄσχημα προφερμένη γαλλικὴ γλῶσσα μὲ τὶς φουσκωμένες ἐκφράσεις γιὰ πνευματικὲς ἀριστοκρατίες, ὅλα αὐτὰ ἔδειχναν ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἂν ἐπόθησε βαθειὰ κάτι, τοῦτο ἦταν ἡ αὐτοεπίδειξη.

Ὁ κ. Σικελιανὸς μὲ γλυκασμένη φωνὴ καὶ μετριοφροσύνης ὕφος, ὠνόμασε τὶς γιορτὲς «φτωχὲς δελφικὲς γιορτές» κ' ἐκεῖ ποὺ περιμέναμε, ψηλώνοντας ἔξαφνα τὴ βροντερὴ φωνή του καὶ γουρλώνοντας τὸ μάτι νὰ μᾶς φωνάξει: «Ξένοι μου! κάνετε τέσσερες τοῦμπες!» ἐγελαστήκαμε. Δὲν τὸκαμε. Κρατήθηκε. Ὅμως κρατήθηκε μόνον τὴν πρώτη ἡμέρα. Τὴ δέυτερη δὲ βάσταξε πιά. Μετὰ τὴν παράσταση ποὺ ἔγινε γιὰ τοὺς χωριάτες, τοὺς ἔκαμε ὅλους νὰ σηκωθοῦν ὀρθοὶ καὶ τρέμοντας ἀπὸ συγκίνηση τοὺς ἔβαλε νὰ ὁρκιστοῦν ὅτι θἀκούσουν τοὺς ρυθμοὺς ποὺ αὐτὸς μέσα του κλεῖ:

«Κ' ὅλοι ἀνυπόμονοι καρδιά, τόλμη ἱερὴ γεμᾶτοι
τὴ γῆ χτυπᾶτε, ὡς τὴ χτυπᾶ γιὰ νὰ κινήσει τὸ ἄτι.
Μὰ πρὶν κινήσετε μαζὶ τριγύρω μου σιμῶστε
κι ὅλοι τὰ χέρια δίνοντας τὸ μέγαν ὅρκο ὁμόστε.
Ν' ἀκοῦστε πρῶτα τὸ ρυθμό, ποὺ ἀπὸ τὴν κορφὴ [σᾶς φέρνω
ποὺ μὲ τὸν ἴδιο ὀργώνω πιὰ καὶ μὲ τὸν ἴδιο σπέρνω...»)*

Κ' οἱ χωριάτες ἔξαλλοι ἀπὸ συγκίνηση, λέει, πῆραν τὸν δελφικὸν ὅρκο ἀπὸ τὸ νέο Μωϋσῆ. Δὲν ἐτηλεγραφήθη ἂν χτύπησαν καὶ τὴ γῆ, ὅπως τὴ χτυπάει γιὰ νὰ κινήσει τὸ ἄτι. Ἄ! τοὺς πονηρούς, παμπόνηρους χωρικούς, δὲν ἔχουν τὸ θεό τους ὅταν μυριστοῦν συμφέρο.

Ὁ χωριάτης εἶναι γνωστὸ ὅτι πολὺ δύσκολα παίρνει ὅρκο. Συνήθως ἀποφεύγει νὰ πάει μάρτυρας καὶ πολλὲς φορὲς προτιμάει νὰ χάσει μιὰ ὑποθεσή του παρὰ νὰ βάλει τὸ χέρι του στὸ εὐαγγέλιο. Ἐννοεῖται αὐτὸς εἶνε ὁ ὅρκος του, τὸ χέρι στὸ εὐαγγέλιο. Ἄλλον ὅρκο δὲν ξαίρει. Καὶ τέτιους ἀρχαίους νὰ ποῦμε ὅρκους σοῦ παίρνει αὐτὸς ὅσους θέλεις.

Στὴν περίσταση τούτη, ἐννοεῖται, φτάνω νὰ πιστέψω ὅτι οἱ χωριάτες ἀκόμα καὶ τὸ χέρι στὸ εὐαγγέλιο θἄβαζαν γιὰ τὸν κ. Σικελιανό. Γιατὶ αὐτοὶ θὰ φαντάζουνται βέβαια ὅτι λέγοντας «ρυθμοὺς ποὺ μέσα του κλεῖ κ. λ. π.» θὰ ἐννοεῖ νὰ βάλει κάλπη γιὰ βουλευτής. Ἔ, νὰ μὴν τοῦ δώσουν κι αὐτουνοῦ ἕναν ψῆφο; Ἄ, τοὺς πονηρούς! Ὁ κὺρ Νικόλας ὁ Μπακοῦρος ὁ φούρναρης γιὰ νὰ μὲ βάλει ἀποπάνω ἀπὸ τὸ φοῦρνο του νὰ κοιμηθῶ δυὸ βραδιὲς καὶ νὰ μὲ ταΐσει μὲ ὠμὸ κρέας σὰ σκυλί, μοῦ πῆρε 400 δραχμές!

Οἱ χωριάτες συγκινήθηκαν ἀπὸ συμφέρο. Πουθενὰ οὔτε στὸ παραμικρὸ δὲ φάνηκε κ' ἡ δική τους συμμετοχή. Εἶχαν χάσει κάθε πρωτοβουλία. Ἄφησαν νὰ τοὺς δέσουν τὰ σκυλιά, νὰ τοὺς ἀσβεστώσουν τὶς μάντρες κ.λ.π. ἀπὸ συμφέρο. Ἀκόμα καὶ στὴν ἔκθεση χειροτεχνημάτων ὅ,τι παρουσίασαν οἱ χωριάτες εἶταν παλιὸ ἢ καινούργιο φτιασμένο ἀπάνω σὲ παλιὰ σχέδια σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τῆς κ. Σικελιανοῦ. Οἱ χωριάτισσες τώρα προ ιμοῦν νὰ κεντοῦν μὲ τὴ μηχανὴ ἢ νὰ ὑφαίνουν νέα *εὐρωπαϊκὰ* σχέδια καὶ νὰ βάφουν τὰ μάλλινά τους μὲ χρώματα ἕτοιμα, ἀνιλίνες κ.λ.π. Αὐτὸ τοὺς ἔρχεται βολικότερο καὶ φτηνότερο. Ἡ μόδα τοῦ παλιοῦ ἑλληνικοῦ οὔτε τοὺς τραβάει καὶ τοὺς εἶναι καὶ κόπος πολὺς κ' ἔξοδα. Τὰ ὑφαντὰ ποὺ τὰ παρουσίασαν Ἀράχωβας, τὰ ὑφαίνει ἡ κυρὰ Γιαννούλα μὲ τὴν κόρη της γιὰ ἐμπόριο. Στὶς ἐρωτήσεις μας μᾶς ἐξηγοῦσε ὅτι τὰ *σχέδια* αὐτὰ τἄχε ὅλα ἀντιγραμμένα ἀπὸ *ἀρχαῖα*, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τῆ κ. Σικελιανοῦ. Στὸ γιατὶ καὶ τὸ πῶς, ἀπαντοῦσε μὲ ὕφος σὰ νὰ βγάλει τὴν εὐθύνη ἀπὸ πάνω της. «Ἔτσι τοὺ θέλ' ἡ κυρία Εὔα. Ὅ,τι μᾶς λέει αὐτὴ κάνουμι». Καὶ κάνει μεγάλη παραγωγὴ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ πουλήσει. Καὶ ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐπιβολὴ αὐτὴ θὰ εἶχε κάποιαν ἐπίδραση ἀπάνω τους ὅπως τὸ σχολειὸ στὰ παιδιά, ὥστε μὲ τὸν καιρὸ νὰ συνηθίσουν, πάλι ἡ προσπάθεια αὐτὴ θὰ εἶχε τὸ λόγο της. Μὰ ἡ ζωὴ ποὺ κανονίζει πάντα τὴν ἐξωτερική της ἐμφάνιση ἀπὸ τὴν ἐσωτερική της πάλη καὶ δημιουργίσ, τραβάει ἀξέταστα τὸ δικό της τὸ δρόμο. Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ζωῆς εἶναι τὸ ἴδιο τὸ χωριάτικο, πονηρὸ καὶ παραδόπιστο. Κ' ἡ *μηχανὴ τοῦ κεντήματος* εἶναι πάντα μηχανὴ τοῦ κεντήματος γιὰ τὴ φτωχολογιά.

***

Τὸ ἑλληνικὸ λοιπὸν τοπίο καὶ ἡ καλοπέραση ποὺ ἔπαιξαν τὸν πρῶτο ρόλο, ἡ παράσταση, ἡ μουσικὴ τ' ἀγωνίσματα κ.λ.π. ἔτσι σὰ βοηθητικά, σὰ διάφορες attractions, χωρὶς καμμιὰ συνοχὴ καὶ συνέπεια καὶ σχέση ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἡ μουσικὴ τοῦ κ. Ψάχου (ἡ μόνη πετυχημένη δημιουργία ποὺ εἶχε συνέπεια πρὸς τὸν ἑαυτό της) οἱ πίπιζες καὶ τὰ νταούλια, οἱ ἠπειρώτικες φορεσιές, οἱ βρύκες, οἱ φουστανελλάδες, οἱ ἀγκλίτσες, τσότρες, τσίτσες, τσαρούχια καὶ τζαμάρες ὅλα αὐτὰ ἀνακατωμένα εἶχαν, λέει, σκοπὸ νὰ φανερώσουν τὴ συνοχὴ καὶ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ἂν ἐπιμένουμε αἰωνίως νὰ κοροϊδεύουμε τὸν ἑαυτό μας καὶ τοὺς ἁπλοϊκοὺς ἀνθρώπους κολακευόμενοι νὰ πιστεύουμε ὅτι μὲ τὸ ντύσιμό μας ἢ ὅποιο ἄλλο ἐπιφανειακὸ φέρσιμο θὰ μοιάσουμε τοὺς ἀρχαίους καὶ θὰ γίνουμε πράγματι ἀληθινοὶ καὶ γενναῖοι, τότε πᾶμε γιὰ καλὰ χαμένοι. Ὁ δρόμος τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς ποὺ εἶναι ὁ δρόμος ποὺ βγάνει στὴν ἁπλότητα καὶ τὴ μετριοπάθεια θὰ μᾶς μείνει κλειστός.

Ἂν ὁ κ. Σικελιανὸς θέλει νὰ προσφέρει κάτι στὴν πατρίδα του, πρέπει νὰ τὸ καταλάβει, θὰ προσφέρει πρῶτα τὸν ἑαυτό του. Ὁ λόγος ποὺ εἰπώθηκε στὴν τραγωδία:

«τὸν ἑαυτό σου γνώρισε, ἄλλαξε τρόπους σύμφωνα μὲ τοὺς νέους καιρούς».

παίρνει τὴ σημασία του ἐδῶ, ὄχι ἄδικα, ὅπως ὅταν εἰπώθηκε γιὰ νὰ τ' ἀκούσει ὁ Προμηθέας, παρὰ δίκαια, γιατὶ πρέπει νὰ τὸν ἀκούσει καθένας ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ προσφέρει γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τόπου του. Οἱ μαγεῖες, οἱ βυζαντινισμοί, οἱ ρωμαντισμοὶ καὶ οἱ στόμφοι δὲ μᾶς ἐπάχυναν καθόλου ὡς τὰ σήμερα. Μόνον ἡ ἀλήθεια σώζει κ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸ πάλλευκο στάδιο τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐδημιούργησε ἀθλητισμό, ἐνῶ οἱ Δανίες κ' οἱ Νορβηγίες ἀπόχτησαν πρῶτα τὸν ἀθλητισμὸ κ' ὕστερα φτιάσανε καὶ στάδια. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια πολὺ πιὸ ἁπλὴ μὰ καὶ πολὺ πιὸ δύσκολη. Ὁ «Προμηθέας» καὶ στὴν πλατεῖα τοῦ Συντάγματος νὰ παιχτεῖ θὰ συγκινήσει. Μὰ θέλει μελέτη καὶ πραγματικὴ ἀγάπη γιὰ τὸ λαό, δηλαδὴ θυσία καὶ θυσία δυστυχῶς ὄχι χρηματική.

Οἱ δελφικὲς ἑορτὲς εἴτανε ἕνα εἶδος ἐρασιτεχνικὸς κοινωφελισμὸς γι' αὐτοεπίδειξη ἀλὰ Ματσούκα. Κι ἀπ' αὐτὸ ἡ κουρελαρία ποὺ λέγεται Ἑλληνικὸ Κράτος, μὲ τοὺς αἰώνιους γκραβαριτισμούς, ἐβγῆκε κολακευμένο, ποὺ ἔγινε λόγος στὴν Illustration καὶ στοὺς Τάϊμς, καλέ! Ἂς μᾶς ἀκοῦνε, ἂς μᾶς ἀκοῦνε, νὰ μὴ μᾶς βλέπουν μόνο. Ἐντωμεταξὺ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀγκομαχάει πλακωμένος ἀπὸ τὴ φτώχεια καὶ τὴν ἀμάθεια, λαχανιασμένος καὶ λιμασμένος ἀπὸ τὴν κακοπέραση καὶ τὴ δυστυχία, ποὺ τοὔφαγε ὅλους τοὺς κόπους τῆς βαρειᾶς του δουλειᾶς,

*). Ἀπὸ τὸ «Ἑλληνικὸ θέατρο» ποὺ ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νὰ πανηγυρίζει γιὰ τὶς δελφικὲς ἑορτές.

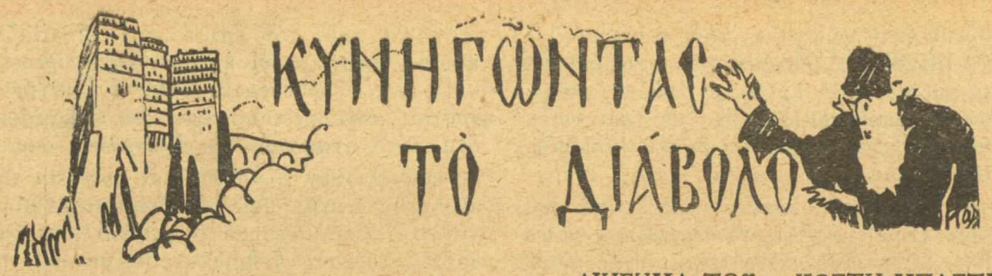

ΚΥΝΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΑΒΟΛΟ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΟΥ κ. ΚΩΣΤΗ ΜΠΑΣΤΙΑ

II

Ὁ Σιγαλὸς ἐπισκέφθηκε πολλὰ μοναστήρια. Μὰ κεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει δὲν εἶνε τὰ ξώπετσα ψυχολογήματα ποὺ ἔκανε τάχα τῆς καλογερίστικης ζωῆς, ὅσο τὸ μεγάλο περιστατικὸ ποὺ τοῦ συνέβηκε σ' ἕνα καὶ μόνο μοναστῆρι, τὸ περιστατικὸ ποὺ τὸν ἔκανε νὰ σταθεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀντιμέτωπος κ' ἐχθρὸς τοῦ ἑαυτοῦ του.

Γιατὶ ὅσο ἔβλεπε ἐξωτερικὰ τὴν ἁγιορίτικη ζωὴ ἔβρισκε τόσο ὑλικὸ γιὰ νὰ διασκεδάσει ὅσες ἀφορμὲς ἔβρισκε ὁ Πτωχοπρόδρομος γιὰ νὰ γκρινιάξει καὶ νὰ παραπονεθεῖ. Τὸ ὅτι τὸν περιποιήθηκαν οἱ καλογέροι, ἀκόμα ἡ μελέτη ποὺκανε κάποιων πραμάτων, ὅλ' αὐτὰ δὲν εἶχανε καμιὰ βαθύτερη σημασία γιὰ τὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ Σιγαλοῦ.

Τὸ πρωϊνὸ ἐκεῖνο ποὺφτασε στὸ Μοναστῆρι τῆς Σίμωνος Πέτρας εἶτανε ὁ ἴδιος ἢ σχεδὸν ὁ ἴδιος· εἶτανε ὁ Σιγαλὸς ποὺ ἄρχισε νὰ βαριέται καὶ νὰ νοσταλγεῖ τὸ γυρισμὸ στὴν Ἀθήνα, στὸν κόσμο, στὰ κέντρα κεῖνα ποὺ μαζί τους εἶχε δεθεῖ.

Στὸ Μοναστῆρι ἔφτασε κατὰ τὶς ὀχτὼ τὸ πρωΐ. Ὁ πορτάρης, ἕνας πολὺ περιποιητικὸς καλόγερος, ἔτρεξε κ' εἰδοποίησε τὸν ἡγούμενο στὸν ὁποῖο ἔδειξε ὁ Σιγαλὸς ἕνα χαρτὶ σφραγισμένο ἀπὸ τὸ Πρωτᾶτο τῶν Καρυῶν. Ὁ ἡγούμενος, ὁ πάτερ Ἀκάκιος, τὸν χαιρέτισε καὶ μὲ ὕφος ὁλότελα πατρικὸ τοῦπε:

—Περάστε μέσα νὰ ξεκουρασθῆτε, τέκνον μου, ὥσπου νὰ σᾶς ἑτοιμάσουν τὸ δωμάτιό σας στὸ Ἀρχονταρίκι. Ὁ πάτερ Εἰρηναῖος, ὁ ἐκκλησιάρχης μας, θὰ σᾶς ὁδηγήσει πρῶτα στὴν ἐκκλησία. Εὐχαριστῆστε τὸ Θεὸ ποὺ ἐφθάσατε καλὰ εἰς τὴν ἁγίαν αὐτὴν μονήν.

Ὁ Σιγαλὸς ἀκολούθησε τὸν ἐκκλησιάρχη τὸν Εἰρηναῖο στὴν ἐκκλησία. ἔδοσε ἕνα εἰκοσιπεντάρικο, ἄναψε κεριά, ἀσπάσθηκε τὶς ἅγιες εἰκόνες, εἶδε δυὸ καλογέρους νὰ προσεύχουνται σὲ δυὸ σκοτεινὲς γωνιὲς καὶ χωρὶς νὰ μείνει πολὺ βγῆκε στὸ προαύλιο ὅπου συνάντησε τὸν ἡγούμενο. Αὐτὸς τὸν παρουσίασε στὸν οἰκονόμο τὸν Ἰγνάντιο ποὺ ἀνάλαβε νὰ τὸν ὁδηγήσει στὸ Ἀρχονταρίκι.

Τὸ Ἀρχονταρίκι εἶτανε ὁ ξενῶνας τοῦ μοναστηριοῦ καὶ βρίσκονταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ μονή. Τὸ χώριζαν δηλαδὴ ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ κοιμητήριο τῆς μονῆς. Τὸ σπίτι παλιὸ καὶ χτισμένο πάνω σ' ἕναν ἀπότομο βράχο. Ἀνέβαινες μεσω μιᾶς πέτρινης σκάλας. Τρεῖς-τέσσερες κάμαρες ὅλες ὅλες καὶ μέσα σχεδὸν ἀδειανές. Ἕνα ξύλινο κρεβάτι μὲ ψηλὸ τζίβινο στρῶμα, μιὰ μισοσπασμένη κασέκλα κ' ἕνα παλιὸ τραπέζι σωστὸ σαράβαλο. Ὁ Σιγαλὸς κάθισε λίγο, εὐχαρίστησε τὸν Ἰγνάντιο, ἄνοιξε τὴ βαλίτσα του, ἄλλαξε, κι ὅταν πιὰ κοντοζύγωνε μεσημέρι κατέβηκε μπρὸς στὴν ἐκκλησία. Ἕνας καλόγερος χτύπησε τὸ μέταλλο ποὺ χρησιμεύει γιὰ καμπάνα κι οἱ καλογέροι ἄρχισαν νὰ συνάζουνται γιὰ τὸ μεσημβρινὸ γεῦμα. Ἦσαν ὅλοι σκονισμένοι καὶ κουρασμένοι ἀπὸ τὶς χοντρὲς δουλιὲς τῆς μέρας. Σὰν προχώρησαν στὴν τραπεζαρία ὁ ἡγούμενος Ἀκάκιος ἔβαλε τὸ Σιγαλὸ καὶ κάθησε δίπλα του.

Ὁ ἡγούμενος Ἀκάκιος εἶταν ἕνας τύπος αὐταρχικὸς ποὺ πίστευε ἀπόλυτα στὴ θεϊκή του προέλευση κι ἔβλεπε ὁλοφάνερα τὶς διαφορὲς ποὺ τὸν χώριζαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους καλογέρους.

Τὸ μοναστῆρι ἦταν κοινόβιο. Στὸ Σιγαλὸ εἶχε γίνει ἡ μοναδικὴ τιμὴ νὰ κάτσει στὰ δεξιὰ τοῦ ἡγούμενου, τοῦ πάτερ Ἀκάκιου. Ἀκόμα καὶ ἡ θροφὴ τοῦ Σιγαλοῦ ὅπως καὶ τοῦ πάτερ Ἀκάκιου διάφερε ἀπὸ κεῖνο ποὺ τρώγανε οἱ λοιποὶ καλογέροι. Ἕνα παχύτατο ἀγνὸ λάδι νοστίμιζε τὴ φασουλάδα τοῦ ἡγούμενου καὶ τοῦ Σιγαλοῦ, ἐνῶ τῶν ἅγιων πατέρων τὰ πιάτα δὲν εἶχανε παρὰ ἕνα ἀξιοθρήνητο νεροζοῦμι. Μὰ καὶ τὸ ψωμὶ τὸ δικό τους εἶτανε πιὸ καλοφτιαγμένο, μὲ πιότερο σιμιγδάλι καὶ στὸ ζύμωμα πιὸ δουλεμένο. Καὶ τὸ κρασί τους εἶταν ἕνα γλυκύτατο βισάντο, σωστὸ ἀνάμα τῆς ἅγιας μετάληψης. Καὶ μετὰ τὸ φαῖ ἕνα ξυπνὸ καλογεροπαῖδι τοὺς σερβίρισε τηγανίτες φρεσκοψημένες κι ἀφρᾶτες ποὺ κολυμπούσανε μέσα στὸ μέλι. Τηγανίτες ζεστὲς καὶ καλοψημένες!

Ὁ ἡνούμενος ἔτρωγε καὶ δὲν ἔδιιε τὴν παρα μικρότερη προσοχὴ στὸν ἀναγνώστη ποὺ διάβαζε, τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἄλλοι τρώγανε, τὸ βίο καὶ τὸ «*Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Εὐσταθίου τοῦ νέου Ἰώβ, καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Θεοπίστης καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ Ἀγαπίου καὶ Θεοπίστου—μεταφρασθέντα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου τοῦ Στουδίτου.*»

Ποῦ καὶ ποῦ μονάχα ὁ ἅγιος ἡγούμενος κουνοῦσε τὸ κεφάλι του σὰ νὰ συμφωνοῦσε μὲ τὴ διήγηση κι ὕστερα ἔρριχνε μιὰ αὐστηρὴ ματιὰ στοὺς νέους μοναχοὺς ποὺ εἶταν σκορπισμένοι ἐδῶ καὶ κεῖ, ἀνάμεσα στοὺς σεβάσμιους γέροντες, γιὰ νὰ μὴ θορυβοῦν ἀναμεταξύ τους. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς προσέχανε μὲ ἀληθινὴ κατάνυξη στὴ διήγηση τοῦ βίου τοῦ ἁγίου. Ἄλλοι ὅμως προσπαθούσανε νὰ σιγοκουβεντιάσουν καὶ κάποιοι ζωηρότεροι ρίχνανε λαίμαργα βλέμματα στὸ τραπέζι τοῦ ἡγούμενου. Ἡ διαφορὰ τῶν φαγιῶν τοὺς ξυπνοῦσε μιὰ ἐνδόμυχη καὶ ἀφανέρωτη ἀγανάχτηση. Τὸ βλέμμα τους τὴν πρόδινε σ' ὅσους ξαίρανε λίγο νὰ διαβάσουνε στὶς κουρασμένες φυσιόγνωμίες τους.

Οἱ γέροντες εἶτανε πιὸ συνηθισμένοι στὸ πρᾶμα. Ἄλλοι ἦσανε προσηλωμένοι στὸ φαῖ τους κι ἄλλοι πρόσεχαν στὴ διήγηση. Ὅλοι ὅμως, ἢ κάλλιο οἱ περισσότεροι, φαινόντουσαν γερασμένοι πρὶν τὴν ὥρα τους. Ἡ καθημερινὴ βάναυση δουλειὰ τοὺς τσάκιζε. Λιγοστοὶ ξεχωρίζανε καὶ φαινόντουσαν κάπως καλοζωϊσμένοι. Καὶ φυσικὰ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πρῶτος καὶ καλύτερος ὁ ἡγούμενος Ἀκάκιος! Μὰ πῶς νὰ μὴ γεράσουνε πρὶν τὴν ὥρα τους οἱ φτωχοὶ καλογέροι. Οἱ δουλειὲς μοιάζανε σωστὲς ἀγγάριες. Κουβάλημα νεροῦ, σκάψιμο, κόψιμο ξύλων, χαμαλίκι στὴν πέτρα, χτίσιμο, καθάρισμα τοῦ μοναστηριοῦ, ψάρεμα καὶ ἄλλες πλῆθος δουλειὲς ποὺ δὲ βρίσκεις ἄκρη νὰ τὶς ἀριθμήσεις. Κι' ἡ μιὰ δουλειὰ βαρύτερη ἀπ' τὴν ἄλλη. Κι' οὔτε μιὰ στιγμὴ ἀνάσας. Οἱ δουλειὲς οἱ κουραστικὲς ποτὲ δὲν τελέβανε ὅπως δὲν μποροῦσε νὰ σταματήσουν, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, οἱ ἐξαντλητικὲς νηστεῖες, οἱ ἀτελείωτες ἀκολουθίες τῶν ὡρῶν. Οἱ ὄρθροι ποὺ διαβάζονταν τὰ ξημερώματα καὶ οἱ μετάνοιες ποὺ πάντα χρειάζονταν γιὰ τὴν ἐξιλέωση τῶν ψυχῶν. Πῶς νὰ μὴ γεράσει λοιπὸν πρὶν τὴν ὥρα του καὶ νὰ μὴ τσακίσει ἕνα ἀνθρώπινο κομί;

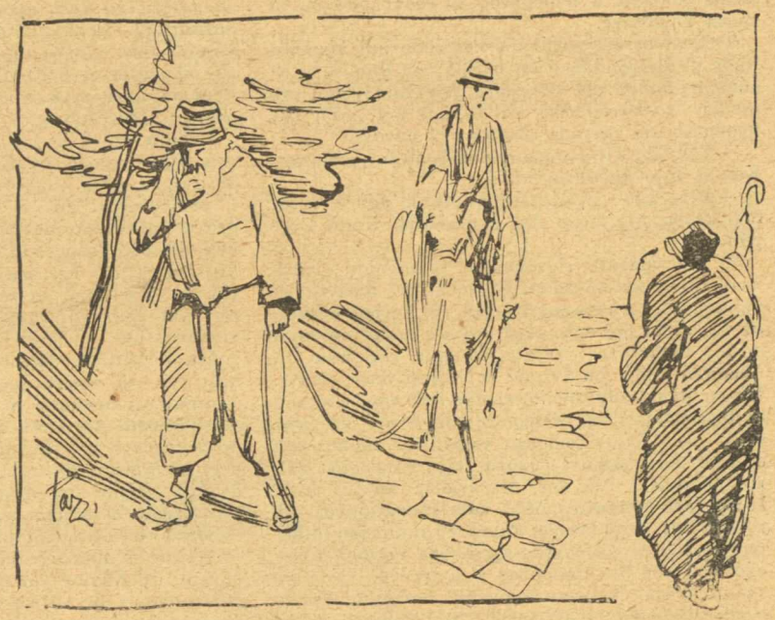

Τὸν ἀντίκρισε ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστῆρι.

Κι ὅμως, παρ' ὅλ' αὐτὰ ὁ Σιγαλὸς πρὸς μεγάλη του κατάπληξη γνώρισε καλογέρους ἐνενηντάριδες ποὺ βρισκόντουσαν ἀπὸ δεκαεφτὰ χρονῶν παιδιὰ στὸ μοναστῆρι. Καὶ κεῖνο ποῦ φαίνονταν ἀνεξήγητο ἦτανε ἡ καθάρια σκέψη καὶ τὸ ἄρτιο μνημονικὸ αὐτῶν τῶν γερασμένων καλογέρων. Εἶτανε κυρτωμένα τὰ κορμιά τους, βαθουλωμένα τὰ μάτια τους, πετούσανε οἱ κόχες τοῦ προσώπου των, εἶτανε κατάλευκα τὰ γένια τους καὶ τὰ μαλλιά τους, μὰ στὰ μάτια τους ἀντιφέγγιζε μιὰ καρδιὰ καὶ μιὰ ψυχὴ νέα.

Ἕνας γέροντας κολόγερος ἀπὸ ἀρχοντικὸ Τσιριγώτικο σπίτι τοὔκαμε ξεχωριστὴ ἐντύπωση. Ὁ καλόγερος αὐτὸς εἶχε μπεῖ τριάντα χρονῶν παλληκάρι στὸ μοναστῆρι, γιατὶ εἶχε ἀηδιάσει πιὰ τὰ ἐγκόσμια. Ἂν καὶ ἀσυνήθιστος, ρίχτηκε στὶς πιὸ βάναυσες δουλειές, ἄσπρισε, γιόμισε τὸ πρόσωπό του ρυτίδες· διατήρησε ὅμως στὸ βλέμμα του μιὰ ἔντονη ζωηράδα, μιὰ ἀληθινὴ φλόγα ποὺ δὲν μποροῦσε νἄχε ἐξωτερικὴ προέλευση. Ἔπρεπε ν' ἀναζητήσει τὴν ἀφορμή της μέσα στὰ βάθη τῆς ἱερᾶς πίστης. Ὁ Θεοφύλακτος—ἔτσι ἔλεγαν τὸν καλόγερο τὸν Τσιριγώτη—τοῦ εἶπε κάποιο πρωΐ:

— Ἔχω πενῆντα χρόνια νὰ νιώσω πόνο στὸ κεφάλι μου ἢ στὸ κορμί μου. Ὁ Κύριος μᾶς χαρίζει ὑγεία, γιατὶ ξαίρει πὼς ὅσο κι ἂν εἴμαστε ταπεινοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοι του ἀγωνιζόμαστε διὰ τὴν δόξαν του.

—Μὰ στὴν ἡλικία ποὺ εἶστε δὲ σᾶς κουράζουνε τόσο κουραστικὲς δουλειές;

— Κάποιες μέρες εἶναι ἀλήθεια πῶς οἱ δουλειὲς μὲ κουράζανε. Ἕνα πρωϊνὸ μάλιστα μοῦ φάνηκε πὼς τὸ μεσημέρι ἀργοῦσε νἄρθει καὶ τὰ πόγευμα μοῦ φαίνονταν ἀτελείωτο. Τί τρομερὴ μέρα εἶταν ἐκείνη. Δὲν ἤθελε νὰ φύγει καὶ νὰ χαθεῖ μαζὶ μὲ τὰ τόσα ἄλλα μιλιούνια τὶς μέρες ποὺ ἔχουνε χαθεῖ καὶ λησμονηθεῖ. Μονάχα τὸ βράδυ ὅταν γονάτισα στὴν ἐκκλησιά, μονάχα τότες κατάλαβα τὴν αἰτία τῆς πλήξης μου. Εἶτανε μιὰ κακιὰ μέρα, ἕνα πρωϊνὸ τοῦ σαρανᾶ, εἶτανε μιὰ μέρα τοῦ Μάρτη ποῦ σηκώθηκα κακόκεφος καὶ τράβηξα στὴ δουλειὰ δίχως πρῶτα νὰ μπῶ στὴν ἐκκλησιὰ νὰ λάβω τὴν μετάληψη καὶ ν' ἀκούσω τὴν θεία λειτουργία... Ἄλλη μιὰ φορὰ μοῦ ματασυνέβηκε νὰ μὴν πάω στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πάλι ἔνιωσα τὴ μέρα νὰ μὴν τελειώνει, ἔνιωσα ἕνα βάρος νὰ πιέζει τὴν ψυχή μου. Ὅσο χρονῶ εἶμαι δὲν ἔλλειψα ἀπὸ τὴν πρωϊνὴ λειτουργιά.

Ὅσες φορὲς ξυπνώντας ἔμπαινα μέσα στὴν ἐκκλησιά, γινόμουνα ἄλλος ἄνθρωπος, ἔπαιρνα δύναμη γιὰ τὴ δουλειὰ τῆς μέρας. Νιώθει κανεὶς τὸ κορμὶ ξαλαφρωμένο, δροσολουσμένη τὴ σάρκα του ἅμα πουρνὸ πουρνὸ ἔχοντας τὸ αἷμα καὶ τὸ

κι' ἄρχισε πιὰ νὰ τὸ ρίχνει ἔξω, σὰ νὰ πρόκειται αὔριο νἄρθει ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Καλοπέραση, λοῦσο καὶ τεμπελιὰ τὸν ἀποχαυνώνουν καὶ τὸν διαφθείρουν ὁλόενα χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ τὸν σώσουν οὔτε οἱ καλλιμάρμαρες Ἀκαδημίες, οὔτε οἱ καθημερινοὶ ἔρανοι στοὺς δρόμους, οὔτε οἱ λευκοὶ σταυροί, οὔτε βέβαια οἱ δελφικὲς ἑορτές.

Β. ΡΩΓΑΣ

σῶμα τοῦ θεοῦ μέσα του ξεκίνησε γιὰ τὴ δουλειά, στὴ γῆ ἢ στὴ θάλασσα, ἢ στὸ ἐργαστῆρι.

Ὁ Θεοφύλακτος δὲν πρόσθεσε τίποτα ἄλλο. Ἔκαμε μιὰ ὑπόκλιση καὶ χαιρέτησε τὸ Σιγαλό.

Ὁ Σιγαλὸς ἄρχισε τότες νὰ προσέχει τὰ πρόσωπα τῶν καλογήρων. Ὁ ἡγούμενος δὲν τὸν τραβοῦσε καὶ τόσο. Μὰ κάποιες ἄλλες φυσιογνωμίες ἀπασχολούσανε τόσο τὴν προσοχή του, ὥστε εἶχε ξεχάσει νὰ φάει τὶς τηγανίτες του. Στὰ γένεια ἑνὸς μοναχοῦ κύλισαν δάκρυα. Εἶχε συγκινηθεῖ στὸ ἄκουσμα τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου. Τὶ δύκολη ἦταν παρόμοια μίμηση ζωῆς! Σὲ λίγο ὁ ἴδιος καλόγερος χτύπησε τὸ στῆθος του τρεῖς φορὲς καὶ τὰ δέκρυα κύλισαν πάλι ἄφθονα στὰ ἀραιὰ γένεια του. Ὁ Σιγαλὸς ρώτησε τὸν ἡγούμενο γιὰ τὸ καλόγερο ποὺ θρηνοῦσε.

— Ἔχει τὴν ἐπίγνωση τῆς ἁμαρτίας του—πρόσθεσε γαλήνια ὁ ἡγούμενος κι ἐξακολούθησε νὰ τρώει τηγανίτες.

Ὁ Σιγαλὸς δὲν κατάλαβε καὶ τόσο καὶ προσπάθησε ν' ἀποτραβήξει τὴ σκέψη του ἀπὸ τὸν καλόγηρο ποὖχε *τὴν ἐπίγνωσι τῆς ἁμαρτίας του* μὰ δὲν τὸ κατόρθωνε. Ἐνόχλησε καὶ πάλι τὸν ἡγούμενο καὶ ρώτησε τὄνομα τοῦ μοναχοῦ.

— Τὸν λένε Παφνούτιο—εἶπε ξηρὰ ὁ ἡγούμενος. Καὶ σὲ λίγο πρόσθεσε πάλι:

— Εἶνε ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη. Αὐτὸς ποὺ κάθεται δύο θέσεις πιὸ κάτω εἶνε ὁ ἀδελφός του ὁ Γερβάσιος.

Ὁ Παφνούτιος εἶχε μέτριο ἀνάστημα, εἶτανε πενηντάρης καὶ τὸ πρόσωπό του εἶτανε ἀφάνταστα γηρασμένο. Αὐλακωμένος, μὲ τὶς τρίχες ἀραιές, μὲ τὰ μάτια βαθουλωμένα καὶ τὶς κόχες τοῦ προσώπου νὰ πετοῦν, φάνταζε πιότερο γιὰ σκιὰ ἀνθρώπινη παρὰ γιὰ ἄντρας δουλευτὴς ὅπως εἶτανε. Εἶτανε πετσὶ καὶ κόκαλο κι εἶχε στὸ πρόσωπό του καθρεφτισμένη τὴν ἔκφραση τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀνησυχίας. Ὅταν πρόσεχε κανεὶς τὸν τρόπο ποὺ ἔτρωγε καταλάβαινε εὔκολα τὴν ἀνησυχία ποὺ τὸν βασάνιζε. Λὲς καὶ δὲν ἔνιωθε καμιὰ ἀπόλαψη στὸ φαγητό Λὲς καὶ προσπαθοῦσε νὰ τραφεῖ ὄχι γιατὶ ἔνιωθε καμιὰ εὐχαρίστηση ἰδιαίτερη, μὰ γιατὶ τρώγοντας ἐχτελοῦσε κάποια ἀπασχόληση ποὺ δὲν μποροῦσε ν' ἀποφύγει. Ὕστερα τὰ μάτια του ἔδειχναν τρομερὴ κούραση. Φανέρωναν ἀγρύπνια, φανέρωναν ἕναν ἀόριστο φόβο καὶ μιὰ δυσπιστία σὲ πολλὰ πράματα. Ὁ Σιγαλὸς ἀφοῦ πρόσεξε καλὰ τὸν Παφνούτιο ἔρριξε μιὰ ματιὰ στὸ μοναχὸ Γερβάσιο.

Ὁ Παφνούτιος κι ὁ Γερβάσιος ἂν καὶ ἀδέρφια ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη εἶχαν ἔρθει στὸ μοναστῆρι ὁ καθένας κι ἀπὸ ξεχωριστὴ ἀφορμή. Κάποιες βαθύτατες διαφορὲς τοὺς χώριζαν κι ὅσο κι ἂν εἶνε ἀλήθεια πὼς ὁ Γερβάσιος εἶχε ἐπηρεάσει σὲ κάποια σημεῖα τὴ ζωὴ τοῦ Παφνούτιου τοῦτο δὲν ἐσήμαινε πὼς ὁ Παφνούτιος δὲν εἶχε κάποια ψυχικὴ αὐθυπαρξία. Σὲ κάποιες δύσκολες στιγμὲς τῆς ζωῆς του ὁ Παφνούτιος πρόσεξε πολὺ καὶ ὡς ἕνα βαθμὸ ἄφησε νὰ συρθεῖ, νὰ ὁδηγηθεῖ ἀπὸ τὸ Γερβάσιο. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἔγινε γιατὶ ὁ Γερβάσιος ἦταν δυνατώτερος ἄνθρωπος ὅσο γιατὶ ὁ Παφνούτιος στὶς δύσκολες ἐκεῖνες ὧρες ζητοῦσε ἕνα προσκέφαλο ν' ἀκουμπήσει τὸ κεφάλι του, ἔνιωθε τὴν ἀνάγκη νὰ καταφύγει κάπου, σὲ μέρος πιὸ ἀπάνεμο καὶ πιὸ ἀσφαλισμένο, σὲ τρόπο ποὺ νὰ μὴν ἀκούει τοὺς ἀγέρηδες τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς ἀμφιβολίας καὶ νὰ μὴν νιώθει τὸ μῖσος καὶ τὴ χολὴ νὰ πλημμυρίζει τὰ στήθια του. Ἂν τὴ δύσκολη ἐκείνη ὥρα δὲν ἀντάμωνε στὸν κουραστικὸ ἀνήφορο τῆς ζωῆς του τὸν ἀδελφό του τὸ Γερβάσιο, θ' ἀντάμωνε κάποιον ἄλλον ἢ θὰ ζητοῦσε κάπου ἄλλου στέγη καὶ καταφύγιο. Ἴσως καὶ στὰ γῆ ποὺ κάποια μέρα θὰ σκεπάσει τὸν Παφνούτιο κι ὅλους ἐμᾶς, ἴσως σ αὐτὴν καὶ μέσα στὰ γόνιμα σπλάχνα της νὰ ζητοῦσε τὸ ὕστατο καταφύγιο. Γι αὐτὸ λέμε πὼς ἡ σημασία τοῦ Γερβάσιου δὲν εἶνε μεγάλη καὶ τὸ δικό του ρόλο θὰ μποροῦσε νὰ παίξει ἕνα ἄλλο πρόσωπο ἢ κάποια γενικότερη κατάσταση. Ὡς τόσο ὁ ἀδελφὸς Γερβάσιος ἔπαιξε κάποιο ρόλο καὶ 'γι αὐιὸ ἐνδιαφέρει καὶ γι αὐτὸ τὸν πλησίασε κι ὁ Σιγαλὸς γιὰ νὰ ξεδιαλύνει κάποια σκοτεινὰ κενὰ ποὺ τοῦ παρουσίαζε ὁ φτωχὸς μοναχὸς Παφνούτιος.

Βέβαια τὸν Παφνούτιο δὲν τὸν πρόσεξε ἔτσι στὰ καλὰ καθούμενα. Εἶταν ἡ πρώτη μορφὴ ποὺ συνάντησε ὅταν πλησίαζε στὸ μοναστῆρι, ἀκόμα ἡ φυσιογνωμία του κι ἕναν συνταραχτικὸ περιστατικὸ στάθηκαν ἀφορμὴ καὶ νὰ τὸν κοιτάζει πιὸ ἐπίμονα καὶ ἴσως, πιὸ πονετικά. Μετὰ τὸ περιστατικὸ βέβαια δὲν ἔκανε ἄλλη δουλειὰ παρὰ νὰ τὸν προσέχει καὶ νὰ τὸν μελετᾶ Ἡ μορφή του εἶχε μιὰ ἰδιαίτερη σημασία γι αὐτὸν καὶ κάθε κίνησή του ἢ κάθε του λόγος τὸν ἀνησυχοῦσε βαθύτατα. Ἔτσι τὸν ἔβλεπε ἀπὸ τὸ τραπέζι του νὰ τρώει νευρικὰ καὶ γρήγορα, καὶ ἀπότομα νὰ σταματᾶ τὸ φαγητό του γιὰ νὰ προσέξει κάποια περικοπὴ ἀπὸ τὸ βίο τοῦ ἁγίου ποὺ διαβαζόντανε τὴν ἡμέρα ἐκείνη. Ἰδιαίτατα πρόσεχε μὲ ἐνδιαφέρον, ποὺ ἔμοιαζε σωστὴ κατάνυξη, ὅλα τὰ χωρία ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς πειρασμοὺς τῶν ἁγίων. Ἕνα μεσημέρι μετὰ τὸ φαγητό, στὸ λιακωτὸ τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ εἶπε:

— Γιατὶ ν' ἀγαναχτοῦμε ἐμεῖς οἱ ταπειν ότατοι δοῦλοι τοῦ Κυρίου γιὰ τοὺς πειρασμοὺς ποὺ μᾶς συντυχαίνουν τὶς νύχτες καὶ τὶς μέρες ἀκόμη. Οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ὅσιοι πόσο ἐπειράχτηκαν ἀπὸ τὸν τρισκατάρατο.

Καὶ τοῦ ἀνάφερε ὁλόκληρη σειρὰ ἁγίων: Τὸν ἅγιο Ἀντώνιο, τὴν Ὁσία Μαρία τὴν Αἰγυπτία, ποὺ ἐθράφηκε γιὰ δεκαεφτὰ χρόνια μὲ τρία κομμάτια ψωμὶ στὴν ἔρημο καὶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα χρόνια της μὲ ἄγρια χόρτα τοῦ βουνοῦ, τὸν ἅγιο Μακάριο καὶ ἕνα ὁλόκληρο πλῆθος ὁσίων ποὺ ἐκρατήθηκαν στὴ ζωὴ μὲ τὴν πίστη καὶ μὲ τὴν προσευχή. Καὶ στὸ τέλος πάντα τοῦ πρόσθετε:

— Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος.

Καὶ ἱκανοποιημένος τραβιῶνταν ν' ἀναπαυθεῖ στὸ κελλί του ἢ νὰ συνεχίσει τὸ ὄργωμα κάποιου χωραφιοῦ στὸ πίσω μέρος τοῦ μοναστηριοῦ.

ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ-ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟ ΚΕΝΤΗΜΑ

ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ Κ. ΣΤ. Λ. ΚΩΣΤΩΦ

Τὸ παρακάτω ἄρθρο ἀνήκει στὸ διακεκριμένο βούλγαρο κωμωδιογράφο κ. Στ. Λ. Κωστώφ. Ὁ κ. Κωστώφ διευθυντὴς τοῦ Ἐθνολογικοῦ Μουσείου τῆς Σόφιας ἔχει εἰδικὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴ λαϊκὴ διακοσμητικὴ τῆς χώρας του. Ἔχει δώσει σπουδαιότατα ἔργα πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, τὸ καλύτερό του δὲ εἶνε τὸ περίφημο λεύκωμα τῶν βουλγαρικῶν κεντημάτων.

ΑΝΑΜΕΣΑ στὶς μελέτες τῆς βουλγάρικης ἐθνογραφίας καὶ λαογραφίας ἡ μελέτη τῆς λαϊκῆς βουλγάρικης διακοσμητικῆς εἶνε, γιὸ τὴν βαθειὰ κατανόηση τοῦ βουλγάρικου λαοῦ, ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα. Μᾶς κάνει νὰ μποῦμε καλύτερα στὸ καλλιτεχνικὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, νὰ μάθουμε τί ἠμπόρεσε ὁ ἴδιος νὰ δημιουργήσει, τί δανείστηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς, μὰ καὶ τί τοὺς ἐδίδαξε στὴ σφαῖρα τῶν λαϊκῶν τεχνῶν. Δυστυχῶς, ὡς τώρα, πολὺ μικρὰ πράγματα ἔγιναν γιὰ τὴ μελέτη τῆς τόσον ἐνδιαφέρουσας αὐτῆς ἐκδήλώσης τῆς ἐθνικῆς φιλοκαλίας καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συγκεντρωμένα, δὲν ἀφήνουν ἀκόμη νὰ συγκρίνουμε τὴν ἐξέλιξη τῆς διακοσμητικῆς τῶν βουλγάρων, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ τῶν σλάβων, βυζαντινῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη—πρᾶγμα ποὺ θὰ εἶταν τόσο ἐνδιαφέρον.

Ο Κ. Σ. ΚΩΣΤΩΦ

Ἔγινε κάτι γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς ἁγιογραφίας καὶ τῆς ξυλογλυπτικῆς γιὰ τὴ διακόσμηση τῶν βιβλίων καὶ τῶν παλιῶν χειρογράφων—σημάδια μιᾶς τέχνης, ποὺ, κάτω ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις, ἐξελίχθηκε μέσα σὲ αὐστηρὰ πλαίσια ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως—μὰ δὲν καταπιάστηκαν ἀκόμη μὲ τίποτα σχετικὸ πρὸς τὰ κάθε εἴδους ὑλικά, τὰ σπαρμένα μέσα στὴν ἐπικράτεια: φορεσιές, στολίδια, μετάλλινα, ξύλινα καὶ πήλινα σκεύη. Ὡς τόσο, ὅλ' αὐτὰ τ' ἀντικείμενα, τὸ ἴδιο καθὼς οἱ μικρογραφίες κ' οἱ γλυφές, εἶνε οἱ καρποὶ τοῦ βουλγάρικου πολιτισμοῦ· μνημεῖα, ποὺ, καθὼς τὰ ἔργα τῆς τέχνης—καὶ πιότερο ἴσως παρὰ ἐκεῖνα—ἔχουν τὴ σφραγίδα τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Ἡ τέχνη ποὺ μᾶς δείχνουν ἐξελίχθηκε ἐλεύθερα ὁλόκληρους αἰῶνες, μεταλλάζοντας ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεά, σὰν νἆταν ὁλόκληρη ἡ ζωντανὴ ἔκφραση τῆς βουλγάρικης ψυχῆς κ' οἱ καλλιτεχνικοί της σκοποί· Ἔτσι, μεγάλο μέρος ἀπ' αὐτὸ τὸ ὑλικὸ χάθηκε ἢ κοντεύει νὰ χαθεῖ, κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ· ἀκριβῶς γιὰ τοῦτο τὰ ὅσα σώζονται ἀκόμα πρέπει νὰ περιμαζευθοῦν καὶ νὰ ταξινομηθοῦν ἀνάλογα μὲ τοὺς τόπους ποὺ προέρχονται κι ἀνάλογα μὲ τὶς δικές τους ἐποχές. Γιὰ τοῦτο ἐπίσης εἶνε ἐνδιαφέρον ν' ἀναζητηθεῖ, ἀνάμεσα ἀπ' τὶς συγκρίσεις, ποιὲς ζωϊκὲς ἐπιδράσεις ἐδέχθηκε ἡ ἐθνική μας τέχνη, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ δυνηθοῦμε ἐπὶ τέλους νὰ χαρακτηρίσουμε τὴ λαϊκὴ βουλγάρικη διακοσμητικὴ γιὰ σωστὸ μνημεῖο τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους.

Ἔτσι ἀπ' τὸ ὑπουργεῖο τοῦ Ἐμπορίου, Βιομηχανίας καὶ Ἐργασίας ἔγινε ἡ ἔκδοση—ἡ πρώτη στὸ εἶδος της στὴ Βουλγαρία—ποὺ περιέχει ἕνα μέρος ἀπ' τὸ ὑλικὸ τῆς λαϊκῆς βουλγάρικης διακοσμητικῆς, τὸ κέντημα.

Τὰ ἐθνικὰ κεντήματα ἔχουν γιὰ μᾶς πολλὲς χάρες. Γιὰ αἰῶνες, ἔδωκαν στὴ βουλγαρίδα τὴν προτιμώμενή της ἀποσχόληση: αὐτὰ τὴν ἀποκάλυψαν μιὰ πραγματικὴ καλλιτέ-

χνίσσα καὶ σ' αὐτὰ ἐξέφρασε ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς ψυχῆς της. Τίποτε καλλιτεχνικώτερο δὲν κατέχει ἡ ἐθνικὴ βουλγάρικη τέχνη, ὅσο αὐτὰ τὰ κεντήματα, ποὺ γεννοῦν τὴν κατάπληξη μὲ τὴ σύνθεση, τὸ χρωματισμὸ καὶ τὴν ἐντέλεια στὴν ἐκτέλεση. Θαρεῖ κανεὶς πὼς ἀνάμεσά τους βλέπει τὰ χαριτωμένα τραγούδια καὶ τὰ ἑλκυστικὰ παραμύθια, ποὺ ἡ βουλγάριδα, ἀφοσιωμένη δουλεύτρα στὸ σπίτι καὶ στὸ χωράφι, παιδαγωγὸς τῶν παιδιῶν της καὶ φύλακας τῆς ἑστίας, ἔσπειρε μέσα τους, κατὰ τὶς ὧρες τῆς ζωῆς της, τὶς χάρες καὶ τὶς πίκρες της. Κι ἂν ἔζησε ἀνυπόφορες στιγμὲς—καθὼς τὸ δείχναν τὰ θλιμμένα λόγια κάποιων λαϊκῶν τραγουδιῶν—, τοῦτο εἶταν γιὰ ν' ἀφήσει τὴ δεσμευμένη τὴ χαρά της νὰ ξεπεταχτεῖ καὶ πάλι κι εὐφρόσυνα νὰ ξεχυθεῖ στὰ θαμπωτικὰ χρώματα τῶν πλούσιων κεντημάτων της.

Μανίκια πουκαμισιῶν στὴν περιοχὴ τῆς Σόφιας.

Ἡ βουλγαρίδα θέλει νὰ στολίζεται· νὰ στολίζει τὸν ἄνδρα της καὶ τὰ παιδιά της. Αὐτὴ τοὺς ντύνει ὅλους στὸ σπίτι: κλώθει, ὑφαίνει, κόβει, ράβει καὶ κεντᾶ· σ' αὐτὴ χρωστοῦμε τὴν ὀμορφιὰ καὶ τὴ μεγάλη ποικιλία τῆς λαϊκῆς βουλγάρικης φορεσιᾶς. Γιὰ πολὺν καιρὸ ἡ βουλγαρίδα στάθηκε ἡ πρώτη τεχνίτρα τῆς οἰκιακῆς βιομηχανίας, ἐκείνης, ποὺ εὐθὺς μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βουλγαρίας ἄρχισε νὰ χάνεται. Ἡ νέα γενεά, ποὺ λογαριάζει ἀλλοιῶς τὸ χρόνο καὶ τὸ χειροτέχνημα, πρῶτα στὶς πολιτεῖες, ὕστερα στὰ χωριά, βάνει, στὴ θέση τῶν σπιτικῶν ἔργων (ὑφασμάτων, στολιδιῶν) τὰ προϊόντα τῶν ἐργοστασίων τῆς Εὐρώπης. Ἔτσι, ἀρχίζει ὄχι μόνο τὸ κέντημα νὰ χάνεται, μὰ κ' ἡ φορεσιὰ ἡ ἐθνική· γιατὶ σὲ κάποιους τόπους, ἐδῶ κ' ἐκεῖ, τὰ εὐρωπαϊκὰ ἢ «τὰ πολιτικά,» ὅπως λένε οἱ χωρικοί, διαδίδονται ὁλοένα πιότερο. Ἄλλοτε ἡ βουλγαρίδα χρωστοῦσε νὰ κεντᾶ χειμῶνα ὁλόκληρο, γιὰ νὰ κάνει τὴ φοῦστα ἢ τὸ πουκάμισό της· σήμερα, σὲ μηδαμινὴ τιμή, μπορεῖ νὰ τὰ στολίσει μὲ νταντέλλα ἢ μὲ κορδέλλες τῆς μηχανῆς. Ἐννοεῖται πὼς στὶς πολίχνες τῆς ὕπαιθρης χώρας ὁ νεωτερισμὸς αὐτὸς προοδεύει γοργὰ - γοργά. Μπορεῖ νὰ τὸν πιστοποιήσει κανεὶς ἀκόμα καὶ στὰ χωριά, τὰ πιὸ μακρυσμένα ἀπ' τὰ μεγάλα κέντρα, ὅπου, κι ἂν δὲν ἐχάθηκεν ἀκόμα ὁλότελα, ὅμως ἡ ἐθνικὴ φορεσιὰ καὶ τὸ λαϊκὸ κέντημα ἀξιώνονται μιὰν ἐργασία ἀμελημένη, κακοκαμωμένη καὶ πρόστυχη. Χωρὶς ἄλλο, παράλληλα μὲ αὐτὸν τὸν νεωτερισμό, πιστοποιεῖται ἡ παρακμὴ τῆς καλαισθησίας, καί, γενικώτερα, ἡ παρακμὴ τῆς λαϊκῆς τέχνης· ὅ,τι χαρακτηριστικότερο μποροῦσε ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια νὰ βρεθεῖ μέσα σὲ μιὰ πολίχνη, σήμερα ἔλειψε, ὁλοένα, ἤ, καλύτερα, σήμερα ἔχασε πολὺ ἀπ' τὴν ἀξία του τὴν καλλιτεχνική. Σήμερα ἔξαφνα, δὲν βρίσκεις τὸ παραμικρὸ ἀπὸ τὸ τρυπητὸ κέντημα (ajour), ποὺ ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια ἔκαναν σὲ μεγάλη ποσότητα στὸ διαμέρισμα τοῦ Γκάμπροβο· στὴ θέση τοῦ παλαιοτέρου μεταξωτοῦ κεντήματος τῶν περιχώρων τῆς Σόφιας, σήμερα βλέπουμε βαμβακερὰ ὁλωσδιόλου κοινά τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴ Ροδόπη, καὶ γιὰ πόσους ἄλλους βουλγάρικους νομούς! Καὶ πόσα ἄλλα μνημεῖα τῆς βουλγάρικης τέχνης δὲ χάθηκαν, δίχως νὰ συγκρατήσουμε τὰ σημάδια τους, ἢ νὰ διατηρήσουμε κάποια λείψανά τους! Ἄλλως τε, δὲν μποροῦσε ἀλλοιῶς νὰ συμβεῖ: ὁ πολὺς λαός, συνηθισμένος νὰ τὰ βλέπει ἢ ἐξοικειωμένος μ' αὐτά, δὲν τὰ εἶχε σὲ ὑπόληψη, παρὰ μόνο γιὰ πράματα πολὺ συνηθισμένα, καταδικασμένα γιὰ τὸ μέλλον ἀπ' τὴ μόδα, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ οἱ πεπαιδευμένες τάξεις—ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς σπάνιους ἐρασιτέχνες—δὲν τ' ἀξίωναν γι' ἀγόρασμα οὔτε γιὰ συντήρηση!

Καθὼς εἶνε τέτοιες οἱ συνθῆκες, πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε πολλὴ διάθεση στοὺς σπάνιους ἐρασιτέχνες, πού, μέσα στὶς συλλογές του, φύλαξαν κάποια θρύψαλα τῶν ἀρχαίων μνημείων, δίνοντας τὸ καλὸ παράδειγμα καὶ γιὰ τοὺς σημερινούς. Γιατί, πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ, πὼς ἕνα Ἐθνογραφικὸ Μουσεῖο, σὰν τῆς βουλγάρικης πρωτεύουσας, δὲν εἶχε, εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἵδρυσή του, μηδὲ τ' ἀπαιτούμενα μέσα, μηδὲ τὴν ὑλικὴ δυνατότητα νὰ ψάξει

ἀμέσως σὲ κάθε γωνιὰ τοῦ τόπου καὶ νὰ συνάξει τὰ λείψανα τῆς ἐξαφανιζόμενης αὐτῆς τέχνης. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, οἱ ἰδιωτικὲς συλλογές, καὶ ἰδίως τὰ ἐπαρχιακὰ μουσεῖα, παρουσιάζουν μεγάλη χρησιμότητα, ἀφοῦ μάλιστα οἱ ὀργανωτὲς τῶν συλλογῶν ἢ τῶν μουσείων, στὴ σπουδή τους νὰ διατηρήσουν τὰ μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ στὴ Βουλγαρία, δὲν δίνουν ἀρκετὴ προσοχὴ σ' ὅ,τι ἄφηκε στὸν τόπο μας ὁ πρῶτος βουλγάρικος πολιτισμός. Κ' ἐλπίζουμε πὼς μιὰ ἔκδοση, ποὺ θὰ περιέχει τὸ ὑλικὸ τοῦ Ἐθνογραφικοῦ Μουσείου τῆς Σόφιας, θὰ κινήσει σὲ πολλοὺς ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἐθνικὸ λαϊκὸ κέντημα, ἀλλὰ καὶ τὸν ζῆλον — μεγαλύτερον σήμερα — νὰ τὸ συντηρήσουν, τὴ στιγμὴ ποὺ χάνεται ἢ ποὺ περνᾶ στὸ ἐξωτερικό.

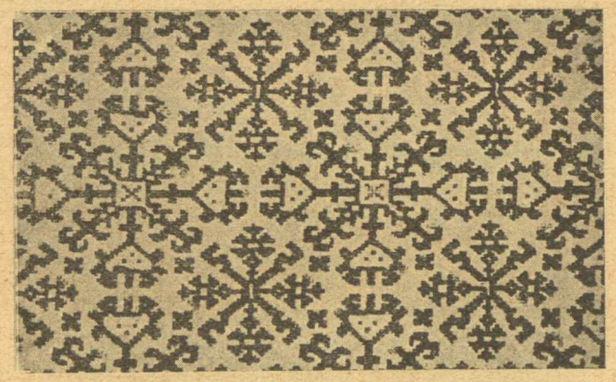

Μανίκια γυναικείων πουκαμισιῶν στὴν περιοχὴ τῆς Σόφιας.

Τὸ ἐθνικὸ βουλγάρικο κέντημα ἀρχίζει, λίγο - λίγο, νὰ κινεῖ στὴ Βουλγαρία ζωηρὸ ἐνδιαφέρον. Ἀρχίζουν νὰ τὸ ἐργάζονται, σύμφωνα μὲ τὰ λαϊκὰ ὑποδείγματα· μιλοῦν ἀκόμα γιὰ μιὰ βιομηχανοποίησή του, δηλαδὴ ἀπ' τὴν ἐκμετάλλευσή του νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ βιομηχανία ὁλόκληρη, ποὺ τὰ προϊόντα της νὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν ἐμπόριο στὸ ἐσωτερικό, καὶ ἀκόμα ἐμπόριο ἐξαγωγικό. Τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον ποὺ τὸ ἐξωτερικὸ δείχνει γιὰ τὸ βουλγάρικο κέντημα, πρὸ πάντων ὕστερα ἀπ' τὸν βαλκανικὸ πόλεμο, ἦρθε ν' ἀσφαλίσει τὸ σχέδιο. Τὸ λεύκωμα τοῦτο ἔχει ἀκριβῶς σκοπὸ νὰ διαδόσει, σὲ ὅσους ἐνδιαφέρονται, τὰ αὐθεντικὰ δείγματα τοῦ ἐθνικοῦ βουλγάρικου κεντήματος. Κι εἶναι, δίχως ἄλλο, προτιμότερο, καὶ συγχρόνως φυσικώτερο νὰ δόσεις στὶς κεντήστρες τὰ πρωτότυπα, αὐτὰ μόνα τους, ἀντὶ νὰ δόσεις διαφόρους συνδυασμοὺς καὶ προσαρμογές, ἔξαφνα, σὲ χιτώνια, προσκεφαλοθῆκες (κηλύφια), κλινοσκεπάσματα κλπ. Ἀρκεῖ ν' ἀφήσουμε τὶς ἴδιες τὶς κεντῆστρες ν' ἁρμόσουν μόνες τους τοὺς πολυάριθμους τύπους ποὺ θᾶχουν στὴ διάθεσή τους· ἔτσι θ' ἀναπτύξουν τὴ φαντασία καὶ τὴν καλαισθησία τους γιὰ τὴ σύνθεση καὶ τὸ διάλεγμα τῶν χρωμάτων· κι ἀναγκαστικὰ θὰ κάνουν μόνες νὰ γεννηθεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἅμιλλας ἀνάμεσό του, πρᾶμα ποὺ θὰ δίνει στὴν ἐργασία τους προσωπικότερες συλλήψεις καὶ πρωτοτυπίες σημαντικότερες. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ποιὸς ξαίρει κι ἂν δὲν ἰδοῦμε τὶς σημερινὲς τεχνίτρες νὰ γίνουν ἰσότιμες μ' ἐκεῖνες τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ποὺ ἐσχεδίασαν τὰ πρωτότυπα! Ἔπειτα, ἡ ποικιλία ποὺ θὰ γεννηθεῖ στὴν ἀναγεννώμενη τέχνη τοῦ κεντήματος θὰ δόσει ἐξ ἴσου θέματα καὶ σ' ἄλλους κλάδους τῆς διακοσμητικῆς, παραδείγματος χάριν στὴν ταπητουργία στὴν κεραμευτική, στὴν ξυλογλυπτική. Ἀντίθετα, ἂν ἐδίναμε σχέδια τοποθετημένα καὶ ἀποτελειωμένα, ἡ ἐργασία ποὺ θᾶκαναν οἱ τεχνίτρες θὰ εἶταν πιὰ ἕνα εἶδος ξεσήκωμα, ὅπου δὲ θᾶχε μέρος μηδὲ ἡ ἔμπνευσή τους, μηδὲ ἡ προσωπική τους ἡ φαντασία. Θᾶφτανε μιὰ ἑκατοστὴ ἀπὸ παρόμοιες τεχνίτρες γιὰ νὰ πλημμυρίσουν τὴν ἀγορὰ μὲ ποσότητα ἀπὸ ἀπαράλλαχτα ἀντικείμενα. Κ' ἕνα τέτιο λεύκωμα δὲ θᾶχε καμιὰν ἄλλη χρησιμότητα, ἐκτὸς ἀπὸ σκοπὸ ἀποκλειστικό, τὸ κέντημα.

Τὰ μοντέλα ποὺ παρασταίνει τὸ λεύκωμα μπῆκαν μὲ τὰ χρώματά τους, μὲ τὰ μέσα τῆς τριχρωμίας, ἄλλα σὲ φυσικὸ μέγεθος, ἄλλα μὲ σμικρυμένες διαστάσεις. Ἡ τελειοποιημένη τεχνικὴ παρόμοιας ἐκτύπωσης, δίνοντας ἀντίτυπα πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς λιθογραφίας, δὲ δέχεται τὸν «τετραγωνικὰ χαραγμένο χάρτη», ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ὡς τὰ σήμερα γιὰ νὰ ξεσηκώσουν τὰ σχέδια τῶν κεντημάτων: αὐτὸ τὸ χαρτὶ παρουσιάζει τὸ ἄτοπο νὰ μεγαλώνει δυσανάλογα τὶς βελονιὲς κ' ἔτσι εἶνε ὅλως διόλου ἀπαράδεκτο γιὰ τὸ λεπτότατο κέντημά μας. Τὸ τετραγωνισμένο χαρτὶ ἐμπῆκε σὲ ἀχρηστία σὲ ὅλες τὶς πρόσφατες ἐκδόσεις, ἀφοῦ ἡ τριχρωμία παρασταίνει ὁλοκάθαρα καὶ ἀνάγλυφα τὶς κλωστὲς τοῦ ὑφάσματος καὶ τὶς ἄκρες τοῦ κεντήματος.

Τὸ κέντημα στὴ Βουλγαρία εἶνε τὸ ξεχω-

ριστὸ στολίδι τῆς γυναικείας φορεσιᾶς. Προπάντων κεντοῦν τὸ πουκάμισο. Καθὼς συνήθως τὸ φόρεμα εἶναι κοντό, δίχως μανίκια, κι ἀνοιχτὸ στὸ στῆθος, τὰ ἐξαρτήματα τοῦ πουκαμισιοῦ εἶν' ἐκεῖνα ποὺ κεντ.οῦνται τὸ περισσότερο, οἱ φάσες, τὰ μανίκια, ὁ λαιμός, τὸ πλαστρόνι ποὺ σκεπάζει τὸ στῆθος. Σὲ μερικὰ μέρη μάλιστα κεντοῦν καὶ στολίζουν, τὸ ἴδιο, καὶ τ' ἀνδρικὸ πουκάμισο στὶς ἴδιες μεριές. Ἐκτὸς ἀπ' τὸ πουκάμισο κεντοῦν παρόμοια καὶ τὴ σκούφια, καὶ σπανιώτερα τὴν ποδιὰ καὶ τὴ φοῦστα.

Τὰ πουκάμισα γίνονται γενικὰ ἀπὸ βαμβακερὸ ὕφασμα ἢ ἀπὸ κανναβάτσο, κατασκευὴ ἀρκετὰ πρόστυχη. Οἱ γυναῖκες κεντοῦν ἐκεῖ ἀπάνω, ξαπλώνοντάς το σὲ τετράγωνον μικρὸν ἐργαλειό· μὰ αὐτὸς δὲ χρησιμοποιεῖται πάντοτε σὲ μερικὰ μέρη. Στὸ ὕφασμα σημαδεύουν πρῶτα - πρῶτα, μὲ λεπτότατη κλωστὴ μαύρη, τὸ περίγραμμα τῶν σχεδίων, ποὺ τὸ γεμίζουν ὕστερα, ἀπὸ μέσα, ὅλο σημάδια· τὰ σημάδια εἶνε πότε σταυρωτά, πότε παράπλευρα, μὰ πάντα μὲ κάθετες κλωστὲς ἀνάμεσά τους: εἶνε λοιπὸν δυὸ εἰδῶν βελονιές, οἱ σταυρωτὲς κ' οἱ παράπλευρες. Τὸ ἴδιο χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ δυό, ὡστόσο ἡ πρώτη ἰδιάζει περισσότερο στὰ βορειοδυτικὰ βουλγάρικα διαμερίσματα (Βράτζα καὶ Βίδινε) καί, κάπως, στὰ ἀνατολικὰ (Πλεῦνα καὶ Τίρνοβο) ἐνῶ ἡ ἄλλη κυριαρχεῖ στὴν ὑπόλοιπη Βουλγαρία (Θράκη καὶ Μακεδονία). Κεντοῦν μὲ κλωστὴ μεταξωτή, μάλλινη ἢ μπαμπακερή, συχνὰ μάλιστα καὶ μὲ ἀσημοκλωστή, ἰδίως στὴ δυτικὴ Μακεδονία. Ὅσο πιὸ λεπτότερο εἶνε τὸ ὕφασμα κ' ἡ κλωστή, τόσο εἶνε κ' ἡ βελονιὰ καὶ τὸ κέντημα πιὸ λεπτότερα. Τὰ παλιὰ κεντήματα ξεχωρίζουν ἀκριβῶς μὲ τὶς λεπτότατες βελονιές τους, προπάντων τὶς σταυροβελονιές, ὅσο καὶ μὲ τὸ λεπτὸ διάγραμμα τοῦ σχεδίου — καρπὸν ἐπίμονης προσπάθειας. Ἀντίθετα, τὰ καινούργια κεντήματα, ἀξιοσημείωτα γιὰ τὴ βαρβαρότητα τῆς ἐκτέλεσης, εἶνε πολὺ κατώτερα καὶ δείχνουν τέλεια παρακμὴ τῆς καλαισθησίας καὶ τῆς τεχνικῆς. Μπορεῖ κανείς, σχετικά, νὰ παραβάλει τὰ κεντήματα τῶν πινάκων ἀνάμεσά τους.

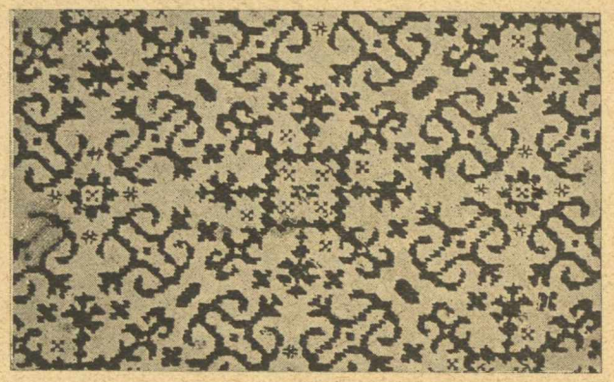

Κέντημα μανικετιοῦ, περιοχὴ Σόφιας.

Ἡ διακοσμητικὴ τοῦ λαϊκοῦ μας κεντήματος εἶνε πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ γεμάτη ποικιλία. Γιὰ τὴ βουλγαρίδα, ἡ ἴδια ἡ φύση στέκεται πηγὴ τύπων ἀνεξάντλητη. Ἡ βουλγαρίδα, σὰν ἀληθινὴ καλλιτέχνισσα, παρατηρεῖ πιστὰ τὴ φύση καὶ κατανοεῖ τὶς φόρμες της, πού, ἐπιδέξια στυλιζαρισμένες, τὶς μεταφέρει κατόπι ἀπάνω στὸ ὕφασμά της. Ὁ φυτικὸς τύπος κυριαρχεῖ, ἂν καὶ συχνὰ συνοδεύεται κι ἀπὸ γεωμετρικοὺς τύπους, ὅπως ἔξαφνα στὰ φορέματα τῆς Σόφιας, τῆς Βράτζας, τοῦ Βίδινε καὶ προπάντων τῆς Μακεδονίας. Στὰ διαμερίσματα τῆς Σόφιας καὶ τῆς Βράτζας, ὁ φυτικὸς τύπος εἶνε στυλιζαρισμένος τόσον ἰσχυρά, ὥστε νὰ καταντᾶ ἀγνώριστος, ἐνῶ στὰ διαμερίσματα τοῦ Σαμοκὸβ καὶ τοῦ Βίδινε τὸ στυλιζάρισμά του ὑστερεῖ· ἐκεῖ τὰ σχέδια πλησιάζουν πιότερο μὲ τὰ πρωτότυπα. Τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, — ἄστρα, ὀκτάγωνα, ρόμβοι — προέρχονται ἀλλοῦ ἀπὸ ἀρχαιότατη καταγωγή — καθὼς τὰ μανίκια τῶν γυναικείων πουκαμισιῶν τῆς Σόφιας —, ἀλλοῦ εἶνε ὅμως πιὸ πρόσφατα, δανεισμένα ἀπ' τὴν ἐκκλησιαστικὴ διακόσμηση, ὅπως ἔξαφνα στὰ μανίκια τῶν γυναικείων πουκαμισιῶν τῆς Μακεδονίας (διαμέρισμα τοῦ Μοναστηριοῦ, Κιλκὶς κλπ.) καὶ στὰ τρυπητὰ κεντήματα τοῦ νομοῦ τοῦ Ξαμοκὸβ (ποὺ θὰ δοθοῦν σὲ δεύτερο τόμο τοῦ λευκώματος).

Ἐντελῶς ξεχωριστὴ θέση κρατήθηκε γιὰ τὰ γυναικεῖα μανίκια πουκαμισιῶν τῆς Δούμπνιτζας, ἐξ αἰτίας τῶν τύπων καὶ τῆς σύνθεσής τους. Αὐτὰ τὰ κεντήματα ἔχουν ἀνατολίτικη προέλευση, καί, σιμὰ στοὺς φυτικοὺς τύπους, τοὺς στυλιζαρισμένους μὲ τρόπον ἀνατολίτικο, σημειώνει κανεὶς κι ἄλλους, ποὺ ἡ ρίζα τους κατεβαίνει στὰ πιὸ μακρινὰ χρόνια, δαντελλωτὰ κεντήματα καὶ ἀκροστρεμμένους σταυρούς, ποὺ παρασταίνουν τὴν παγκόσμια γνωστὴ ***σβάστικα***, ποὺ ἡ συμβολική της σημασία, καὶ στὴ Βουλγαρία καθὼς παντοῦ ἀλλοῦ, εἶνε ἡ αἰωνιότητα καὶ ἡ ἐπιβίωση πέρα ἀπὸ τὸν τάφο. Ὅσο καὶ ἂν εἶνε λίγα τὰ μοντέλα, τὰ δανεισμένα ἀπ' τὸ ζωικὸ βασίλειο, παρουσιάζουν ὅμως μιὰ μετουσίωση ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα, ὅπως παραδείγματος χάριν τὰ ἔντομα τὰ πουλιὰ — χῆνες, παγώνια, δικέφαλοι ἀϊτοί —, ἔμβλημα τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας — καὶ στολίδι ποὺ βρίσκεται ἰδίως στὰ μετάλλινα κοσμήματα — κεφαλὲς ἀλόγων, φυσιογνωμίες ἀνθρώπινες.

Τὸ εἶδος τῶν διακοσμητικῶν τύπων εἶνε ἀνάλογο μὲ τῶν φυτικῶν. Μιὰ γυναῖκα πλάθει ἕνα ὑπόδειγμα, οἱ ἄλλες προσπαθοῦν νὰ τὸ ξεσηκώσουν, κ' ἔτσι γίνεται μόδα. Μὰ ὅσο πιότερο ξεσηκώνεται, τόσο καὶ πιότερες ἀλλαγὲς παθαίνει. Γιατὶ κάθε κεντήστρα, φτιάγνοντάς το μὲ τὴ σειρά της, βάζει κεῖ κάτι ἀπ' τὸν ἑαυτό της. Ὥστε σὲ λίγο βλέπεις πολλὲς ποικιλίες ἀπ' τὸ ἴδιο πρωτότυπο. Μόλις ἕνα ἄλλο πρωτότυπο πέσει στὴ μέση, πιὸ καινούργιο ἀπ' τ' ἄλλο, τὸ παλιὸ ἀποσύρεται μαζὶ μὲ τὶς παραλλαγὲς ποὺ εἶχε ἐμπνεύσει. Ὡς τόσο, πολλὰ σχέδια ὄχι μόνο μένουν σταθερά, μὰ ξεπερνοῦν καὶ τὰ σύνορα τοῦ λαοῦ ποὺ τἄπλασε καὶ περνοῦν μέσα σὲ λαοὺς ξένους. Ἔτσι, τὰ ἀρχέτυπα πολλῶν σχεδιασμάτων μας πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν στοὺς ἀρχαίους ἀνατολίτικους λαούς, στὸ μεσαιωνικὸ Βυζάντιο, στοὺς γείτονες σλάβους . . . Πολυάριθμα μοτίβα ἔχουν ἐνδιαφέρον ποὺ ξεκινᾶ ἀπ' τὴ συμβολικὴν ἰδιότητα τοῦ ἀντικειμένου ποὺ παρασταίνουν. Μαζὶ μὲ τὸ στυλιζάρισμα τοῦ μοτίβου ἀλλάζει ἐπίσης κ' ἡ συμβολικὴ σημασία, ὥστε νὰ μὴν ἀπομένει τέλος, παρὰ σὰ μιὰ διακοσμητικὴ λεπτομέρεια. Τὸ ἴδιο κ' ἡ ὀνομασία τοῦ μοτίβου παραλλάζει ἢ χάνεται — ὀνομασία ποὺ σχετίζεται πιότερο μὲ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα, παρὰ μὲ τ' ὄνομα τοῦ πρωτουργοῦ του.

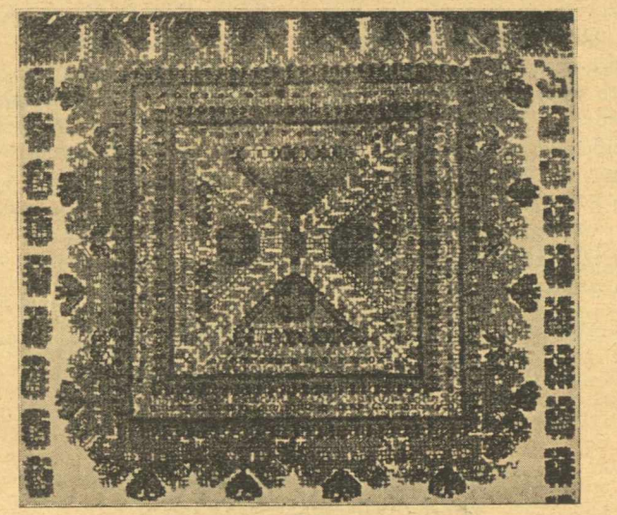

Κέντημα σὲ γυναικεῖο πουκάμισο.

Τὸ διακριτικὸ σημάδι τοῦ βουλγάρικου λαϊκοῦ κεντήματος εἶναι πολυχρωμία. Τὸ βασικὸ χρῶμα εἶνε κόκκινο, ποὺ ἀλλάζει πότε σὲ κόκκινο σκοῦρο, πότε σὲ κόκκινο ἀνοιχτό. Ἄλλως τε τὸ κόκκινο εἶνε καὶ τὸ πιὸ σινηθισμένο χρῶμα γιὰ τὸ γυναικεῖο βουλγάρικο φόρεμα. Σ' ὁλόκληρες περιοχές, τὸ κόκκινο ὑπερέχει ἀπὸ κάθε ἄλλο χρῶμα, παραδείγματος χάριν στὶς περιφέρειες τῆς Σόφιας καὶ τῆς Βράτζας· καθὼς ἀκόμα σὲ μερικὰ χωριὰ ἀπ' τὰ περίχωρα τοῦ Πλόβδιβ, τῆς Στάρα-Ζαγορᾶς, τοῦ Μπουργκᾶς καὶ στὴ Μακεδονία τὰ φορέματα εἶναι ὅλα κόκκινα· Σὲ κάποια μέρη εἰδικά, τῆς Πλεύνας, τοῦ Τιρνόβου καὶ τῆς Μακεδονίας (Στρούγκα, Οὔσκουμπ, Κομμάνοβο καὶ Τέτοβο), βλέπει κανεὶς νὰ ἐπικρατοῦν κεντήματα χρώματος σταχτεροῦ σκούρου, ἢ μαβιὰ σκοῦρα μὲ μαῦρες χαρακιές. Αὐτὸ τὸ σκοῦρο φόντο εἶναι υἱοθετημένο — ἀπομίμηση τῆς ἀρχαίας πορφύρας μὲ τὶς βιολέττινες ἀνταύγειες — ποτὲ ὅμως δὲν ἤθελαν νὰ ἐκφράσουν μ' αὐτὸ τὸ χρῶμα — ὅσο κι ἂν μερικοὶ προσπάθησαν νὰ τὸ ἐξηγήσουν — ἕνα σημάδι τοῦ καημοῦ τῆς σκλαβιᾶς. Ἐντελῶς ἀντίθετα, ἡ γραφικὴ ποικιλία τοῦ βουλγαρικοῦ κεντήματος, αὐτὸ τὸ ζωηρὸ παιγνίδι χρωμάτων, ἀνακαλεῖ πρὸ πάντων στὸ νοῦ τὴ χαρα τῆς ζωῆς, τὴ λήθη τῶν πικρῶν περασμένων. Εἶνε πολὺ ὀρθὸ νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τἄλλα τὰ χρώματα, ὅσο λίγο κι ἂν τὰ μεταχειρίζονται, εἶνε πάντα χρώματα ἀλαφριὰ ποὺ ἁρμονίζονται μὲ τὰ πρῶτα. Τὸ χρῶμα εἶνε ὅ,τι πολυτιμότερο γιὰ τὸ βουλγάρικο κέντημα, τόσο μᾶλλον, ὅσο, ἄλλοτε, οἱ ἴδιες οἱ βουλγάριδες ἑτοίμαζαν τὶς βαφὲς παίρνοντας γιὰ τοῦτο λογῆς βοτάνια καὶ ρίζες, κ' ἔβαφαν μόνες τους τὰ νήματά τους. Κ' ἐδῶ ἀκόμα ἡ τωρινὴ ἐποχὴ δείχνει τὴν παρακμή,

παρέχοντας στὶς γυναῖκες ἕτοιμες κλωστὲς μηχανικῆς παραγωγῆς, βαμμένες μὲ χρώματα ἀνελίνης ποὺ σὲ λίγο ξεβάφουν.

Τ' ἀρχαῖα μας κεντήματα, σχετικὰ μὲ τὰ κεντήματα τῶν γειτόνων μας, χρωστοῦν τὴν ὑπερέχουσαν ἀξία τους τὴν καλλιτεχνικὴ στὸ χρωματισμό τους καὶ στὴν ἐντέλεια τῆς ἐργασία τους. Δυστυχῶς, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μιλήσει παρόμοια καὶ γιὰ τὰ πιὸ πρόσφατα, ποὺ δὲν παρουσιάζονται πιὰ σὰν οἱ καρποὶ μιᾶς δημιουργικῆς ἀνάγκης, μὰ ἁπλῶς τῆς ἐπιθυμίας γιὰ τὴ συντήρηση τῆς παράδοσης, — ἐργασία καμωμένη σ' ἐποχὴ ποὺ σκέπτεται ἀλλοιώτικα ἀπὸ ἄλλοτε γιὰ τὴ σημασία τοῦ ***χρόνου*** καὶ τοῦ ***χειροτεχνήματος***. Αὐτὰ τὰ δυὸ τελευταῖα στοιχεῖα εἶνε παράγοντες σημαντικοί, γιατί, στὶς συνθῆκες μιᾶς πρωτόγονης ζωῆς, συντελοῦν στὴ γέννηση τῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ τῶν θαυμαστῶν μνημείων της, ποὺ εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς, ἐνῶ, ἀντίθετα, στὶς συνθῆκες ἑνὸς πολιτισμοῦ περισσότερο προχωρημένου κ' ἐκτεθειμένου σὲ συνθετότερες οἰκονομικὲς σχέσεις, καταστρέφουν ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ μνημεῖα. Στὴν πρώτη περίπτωση, τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ἀνατέλλει μέσα στὰ περιωρισμένα πλαίσια τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐθνικῆς ζωῆς· τὸ δημιουργικὸν αὐτὸ πνεῦμα ἔχει καὶ τὸν καιρὸ καὶ τα μέσα ν' ἀφήσει τὴν ἐνεργητικότητά του καὶ τὴν προσοχή του στ' ἀρχαϊκὰ μνημεῖα τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς. Στὴ δεύτερη περίπτωση, οἱ ὁρίζοντες γίνονται πιὸ διάπλατοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ ἑρμηνευτὲς τῆς λαϊκῆς τέχνης δὲν εἶνε οἱ ἴδιες οἱ λαϊκὲς μᾶζες, ἀλλὰ τὰ μεμονωμένα ἄτομα, οἱ πλάστες τῶν μνημείων τοῦ παγκόσμιου πολιτισμοῦ. Ἔτσι μόνο μποροῦμε νὰ δώσουμε ἐξήγηση πῶς ἡ βουλγαρίδα χωρική, κατοικῶντας ἕνα μισοάφαντο φρύδι τοῦ βουνοῦ, ἔμαθε νὰ κεντᾶ, σὲ οἰκιακὲς συνθῆκες ἐντελῶς ἀπρόσφορες, τὰ θαυμαστὰ ἀπ' τὴν ὀμμορφιά τους κεντήματα, ποὺ οἱ εὐρωπαῖοι ξένοι μας θαυμάζουν στὸν ὑπέρτατο βαθμό, γιατὶ δὲν ἔχουν ἰδεῖ στὸν τόπο τους παρόμοια — κι ἂς εἶνε πιὸ ἐκπολιτισμένος ἀπ' τὸν δικό μας.

Τὸ ἀρχαῖο βουλγαρικὸ κέντημα διατηρήθηκε, πολὺ ἢ λίγο, στὴ δυτικὴ Βουλγαρία (Βίδ.νε, Βράτζα, Σόφια, Κιουστενδήλ) καὶ λίγο κάπως στὴν ἀνατολικὴ Βουλγαρία (Πλεῦνα καὶ Τίρνοβο), καθὼς καὶ στὴ Μακεδονία· ἀλλὰ ὁλότελα ἢ σχεδὸν ὁλότελα ἔλειψε στὴν ὑπόλοιπη Βουλγαρία καὶ στὴ Θράκη. Συνέβηκε ἐπίσης, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς αὐτονομίας τῆς Βουλγαρίας, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν καινούργιων βιωτικῶν συνθηκῶν (1878) τὸ κέντημα νὰ νεωτερίσει καὶ νὰ χάσει τὴν ξεχωριστή του χάρη.

(μετάφρ. Α.)

ΣΤ. Α. ΚΟΣΤΩΒ

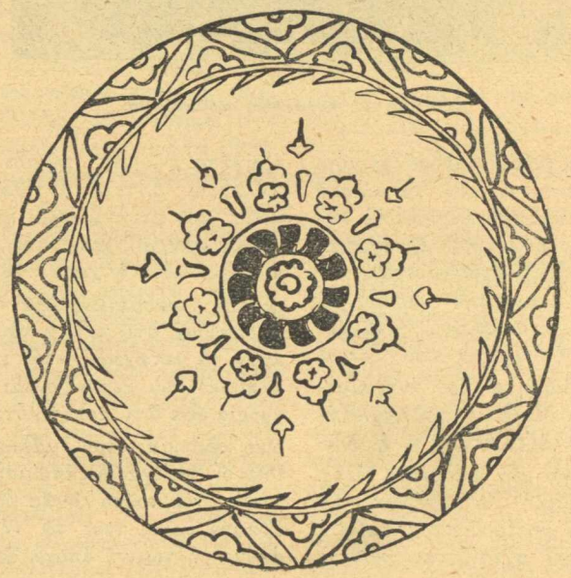

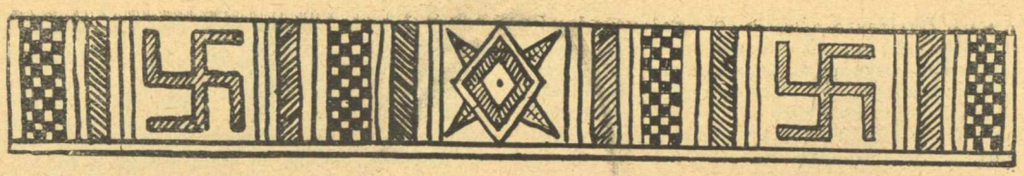

ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ Κ. ΜΙΧ. ΠΑΠΑΜΑΥΡΟΥ

1. Ἂν τώρα θέλαμε νὰ δώσουμε ἕνα σύστημα τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Pest., θὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ βροῦμε τὴν κεντρική του ἀρχή, ποὺ ἀπ' αὐτὴ θὰ βγοῦν αἰτιώδικα οἱ παιδαγωγικές του ἀντιλήψεις στὰ καθέκαστα κεφάλαια τῆς Παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Τέτια κεντρικὴ ἀρχὴ ὑπάρχει στὴν Παιδαγωγική τοῦ Pest. Ἡ λέξη ἐκείνη, ποὺ ἐκφράζει τὴν ἀρχὴ αὐτὴ μέσα στὴν πεσταλότσικη Παιδαγωγική, εἶνε ἡ «Φύση». Τὴν ἀρχὴ αὐτὴ δανείστηκε ὁ Pestalozzi ἀπὸ τὸν Rousseau. Ἀπ' ὅλους τοὺς προγενέστερους παιδαγωγοὺς μόνο ὁ Rousseau εἶχε ἐπίδραση ἀπάνω στὸν P. καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ Pest. συνεχίζει καὶ συμπληρώνει τὸν Rousseau.

Ὁ Rous. ποὺ πίστευε πὼς ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία καταστρέφει τὸν ἄνθρωπο, πὼς «tout est bien sortant des mains de l' auteur des choses; tout dégénère entre les mains de l' homme», ἐβροντοφώνησε τὸ «Πίσω στὴ φύση!» (Laisser faire la nature). Τὴν ἴδια ἀρχὴ ἀκολουθᾶ καὶ ὁ Pest. «Τὸν δρόμο τῆς φύσης» στὴν ἀγωγή. Τὸν δρόμο αὐτὸν ἀκολούθησε καὶ στὴν ἀνατροφὴ τοῦ παιδιοῦ του. Ὅταν ὅμως ὁ Pest. λέει «Φύση», ἐννοεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἐννοεῖ τὶς ἔμφυτες δυνάμεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ποὺ ἀναπτύσσονται σύμφωνα μὲ αἰώνιους φυσικοὺς νόμους. Ἐννοεῖ ὅ,τι ἔδωσε ἡ φύση στὸν ἄνθρωπο. Ἀπὸ τὶς δυνάμεις αὐτὲς θ' ἀρχίσει ἡ μόρφωση. Μόρφωση δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἔμφυτων δυνάμεων τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὰ ἔξω, ἀλλὰ νὰ γίνει ἀπὸ μέσα, μόνη της καὶ ἀβίαστη. Ἡ μόρφωση στὸ βάθος εἶνε μιὰ ***«αὐτοανάπτυξη»*** ***(Selbstentfaltung)*** τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς. Δὲν εἶνε μιὰ ὁποιαδήποτε μορφή, ποὺ δίνουν στὴν ψυχὴ τὰ πράματα τοῦ κόσμου ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, οἱ παιδαγωγοί. Τὰ πράματα θὰ δώσουν μόνο τὸ ὑλικό, ποὺ κατεργάζοντάς το ἡ ψυχὴ θὰ αὐτοαναπτύσσεται. Καὶ τὰ πρόσωπα θὰ *βοηθοῦν* μόνο τὴν αὐτοανάπτυξη τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ ὥσπου νὰ πάρει τὴ μορφή, ποὺ πρέπει νὰ πάρει σύμφωνα μὲ τὶς ἔμφυτες δυνάμεις της καὶ τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς ἀνάπτυξής τους. Ἡ μόρφωση εἶνε καὶ κατὰ μιὰ σχετικὴ ἔκφραση τοῦ Rousseau ποὺ τὴν δέχεται ὁ Pest. μιὰ «développement interne». «Οἱ ἐσώψυχες δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, λέει ὁ Pest., δὲν εἶνε δῶρο τῆς τέχνης (τῆς παιδαγωγικῆς) ἢ τῆς τύχης. Ὄχι, βρίσκονται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσης μὲ τὶς τάσεις τους καὶ τὶς προδιαθέσεις τους». Καὶ ἡ καλὴ μόρφωση εἶνε κείνη, ποὺ βοηθεῖ τὶς δυνάμεις αὐτὲς νὰ ἀναπτυχθοῦν «ἔσωθε» (von innenherans).

2. Ποιὲς δὲ ψυχικὲς δυνάμεις θὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ μὲ ποιὸν τρόπο; Οἱ ψυχικὲς δυνάμεις εἶνε *διανοητικές, συναισθηματικὲς* καὶ *βουλητικές*. Ποιὲς ἀπὸ τὶς τρεῖς θὰ προτιμηθοῦν, καὶ ποιὲς θὰ δόσουν τὴ σφραγίδα τους στὴ μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου; Ὁ Pest. παίρνει γιὰ κέντρα τῆς μόρφωσης τρία πράγματα. Τὴν *κεφαλή*, τὴν *καρδιὰ* καὶ *τὸ χέρι*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ οἱ τρεῖς κατηγορίες τῶν ψυχικῶν δυνάμεων: καὶ οἱ διανοητικὲς καὶ οἱ συναισθηματικὲς καὶ οἱ βουλητικές. Μὲ ἄλλα λόγια θὰ καλλιεργηθεῖ καὶ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ καὶ τεχνικὴ μόρφωση. Ἡ κεφαλὴ εἶνε τὸ κέντρο τῆς διανοητικῆς μόρφωσης, ἡ καρδιὰ τὸ κέντρο τῆς συναισθηματικῆς· ἠθικῆς μόρφωσης. Ἡ μόρφωση τοῦ χεριοῦ θὰ εἶνε ἡ ἐκδήλωση τῆς θέλησης τοῦ παιδιοῦ. Ἡ μόρφωση αὐτὴ δὲ θὰ εἶνε ἡ ἁπλή, τυφλή, μηχανικὴ δεξιοτεχνία, μὰ θὰ εἶνε ἡ μόρφωση ἐκείνη, ποὺ κάθε κίνηση τοῦ χεριοῦ, κάθε δεξιοτεχνία θὰ εἶνε μόνο τὸ φανέρωμα τῆς ἐσωτερικῆς θέλησης. Ἔτσι ἡ θέληση θὰ ὁρίζει τὴν τεχνικὴ *ἐνέργεια* καὶ ἡ ἐνέργεια πάλι θὰ δυνσμώνει τὴ θέληση. Στὴν ἀντίληψη αὐτὴ τοῦ Pest. στηρίζεται ὅλη ἡ κατοπινὴ κίνηση στὴν Παιδαγωγικὴ γιὰ τὴν ἐχτίμηση τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας καὶ γιὰ τὴγ εἰσαγωγὴ τῶν χειροτεχνικῶν μαθημάτων στὰ προγράμματα τῶν σχολείων. Σήμερα ἀναγνωρίζεται γενικὰ πὼς τὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου εἶνε τὰ καλύτερά του ἐργαλεῖα, ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός. Φτάνει μόνο τὸ χέρι νὰ ὁδηγιέται ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ φωνή. Φτάνει νὰ ἐκφράζει ἐσωτερικὴ διάθεση, νὰ εἶνε ἡ ἔκφρασή της, ἤ, ὅπως λέει ἕνας παιδαγωγός, νὰ εἶνε redende Hand (χέρι, ποὺ μιλεῖ).

Οἱ τρεῖς τώρα αὐτὲς κατηγορίες τῶν ψυχικῶν δυνάμεων πρέπει νὰ καλλιεργοῦνται ἐξίσου καὶ μὲ κάποια ἐσωτερικὴ ἀλληλοεξάρτηση. Δὲν πρέπει ἡ μιὰ νὰ προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὶς ἄλλες. Ἡ ἀνάπτυξή τους πρέπει νὰ εἶνε ἰσοδύναμη. Γιατὶ αὐτὴ εἶνε καὶ ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξη σὲ κάθε ὀργανισμό, ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσει καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος. Στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου πρέπει ἀνάμεσα στὶς ψυχικές του δυνάμεις νὰ ἐπικρατεῖ μιὰ ἁρμονικὴ σχέση καὶ μιὰ ἀναλογία. Νὰ ἐπικρατεῖ ἐκεῖνο, ποὺ λέει ὁ Pest. *ἰσοζύγιο τῶν δυνάμεων (Gleichgewicht der Kräfte)*. Ἔτσι ὁ Pest. δὲ θέλει ν' ἀναγνωρίσει τὸ παιδαγωγικὸ πρόβλημα, ποὺ πρὶν λίγα χρόνια ἀπασχολοῦσε ἔντονα καὶ ἀπασχολεῖ καὶ σήμερα τὸν παιδαγωγικὸ κόσμο καὶ ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὶς λέ-

ξεις: *Ἰντελλεκτουαλισμὸς ἢ Βολουνταρισμός;* Ποιὸ δηλαδὴ ψυχικὸ στοιχεῖο ἔχει τὴν ὑπεροχὴ μέσα στὴν ψυχική μας ζωή, καὶ ποὺ πρέπει ἑπομένως νὰ καλλιεργηθεῖ περισσότερο, ἡ διανόηση ἢ ἡ θέληση; Δὲν εἶνε οὔτε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Hegel, μὲ τὴν παντοδυναμία τοῦ «ἀντικειμενικοῦ πνεύματος» ὅπως ὀνομάζει τὸν νόμο τοῦ Σύμπαντος, οὔτε μὲ τὴ γνώμη τοῦ Wundt, ποὺ νομίζει πὼς τὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο (τὸ Primäre) τῆς ψυχῆς μας εἶνε ἡ θέληση Κατὰ τὸν P. οἱ δυνάμεις πρέπει νὰ διατηροῦν ἰσοζύγιο.

3. *Οἱ ἐσώτερες ὅμως ψυχικὲς δυνάμεις, ἡ βαθύτερη φύση τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ ἴδια σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.* Γι αὐτὸ καὶ ἡ μόρφωση, τοὐλάχιστο στὰ πρῶτα ἔτη, πρέπει νὰ εἶνε γενική, ἡ ἴδια σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Γενικὴ καὶ στὸ περιεχόμενό της καὶ στὸ ἄπλωμά της Ἡ ἴδια γενικὴ ἀνθρωπιστικὴ μόρφωση σὲ ὅλα τὰ μέλη καὶ σὲ ὅλα τὰ στρώματα τῆς ἀνθρωπότητας. Κατόπι θὰ ἀκολουθήσει ἡ εἰδικὴ ἢ ἐπαγγελματικὴ μόρφωση: «Ἡ γενικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἐσώτερων δυνάμεων τῆς ἀνθρώπινης φύσης πρὸς τὴν καθαρότερη ἀνθρώπινη μορφή, νά ποιὸς εἶνε ὁ γενικὸς σκοπὸς τῆς μόρφωσης, ἀκόμη καὶ τοῦ κατώτατου ἀνθρώπου». Ἀντίθετο: «Ἄσκηση, ἐφαρμογὴ καὶ χρησιμοποίηση τῶν δυνάμεων αὐτῶν στὶς *ἰδιαίτερες* καταστάσεις καὶ συνθῆκες τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶνε ἐπαγγελματικὴ καὶ ταξικὴ μόρφωση. Ἡ δεύτερη ὅμως πρέπει νὰ ὑποτάσσεται πάντα στὸ γενικὸ σκοπὸ τῆς καθαρῆς, ἀνθρωπιστικῆς μόρφωσης». Γιατὶ «ὅποιος δὲν εἶνε πρῶτα ἄνθρωπος, ἄνθρωπος μὲ ἀναπτυγμένες τὶς ἐσώψυχες δυνάμεις του, αὐτουνοῦ τοῦ λείπει ἡ βάση γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ ἐπαγγελματικοῦ του προορισμοῦ καὶ τῆς ἰδιαίτερής του κατάστασης». Ἀκόμα λέει ὁ Pest: «Πρῶτα εἶσαι ἄνθρωπος καὶ ἔπειτα μαθητευόμενος στὸ ἐπάγγελμά σου». Ἔτσι ὁ Pestal. δημιουργεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ βασικώτερα παιδαγωγικὰ προβλήματα, ποὺ ἀπασχολεῖ ὁλόκληρη τὴν σύγχρονη παιδαγωγικὴ κίνηση καὶ ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἐρώτηση: «Γενικὴ ἢ ἐπαγγελματικὴ μόρφωση;» Ὁ Kerschensteiner, σύγχρονος παιδαγωγὸς τοῦ Μονάχου, κυριώτερος ἐρευνητὴς τοῦ ζητήματος, προτιμᾶ τὴν ἐπαγγελματική. Ὄχι ὅμως ἀντίθετα μὲ τὸν Pest. Στὰ πρῶτα χρόνια καὶ ὁ Kersch. θέλει γενικὴ μόρφωση. Ἀμέσως κατόπι νὰ ἀρχίζει ἡ ἐπαγγελματικὴ συνυφασμένη μαζὶ μὲ τὴ γενικὴ καὶ ὄχι νὰ συνεχίζεται μόνο ἡ γενική. Γιατί, ἅμα τὸ παιδὶ ἀπὸ μικρὸ μορφωθεῖ μὲ τὶς γνώσεις, ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ ἐπάγγελμα, ποὺ γι αὐτὸ εἶνε ἱκανό, σύμφωνα μὲ τὶς ἐσώψυχές του δυνάμεις, τότε ἡ μόρφωσή του ξεκινᾶ ἀπαραίτητα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερή του ψυχοσύσταση, ἀπὸ τὴν *ἀτομικότητά του* καὶ ἔτσι τότε ἡ μόρφωσή του εἶνε ἐπιβοηθητικὴ στὴν αὐτοανάπτυξη τῶν ἐσώψυχών του δυνάμεων, ὅπως θέλει καὶ ὁ Pest.

4. Μόρφωση λοιπὸν κατὰ τὸν Pestal. εἶνε ἡ «αὐτοανάπτυξη» τῶν ἐσώψυχων δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ. Στὴν αὐτοανάπτυξη αὐτὴ πρέπει τὸ κάθε ἄτομο νὰ κινηθεῖ μόνο του, νὰ ἐνεργήσει μόνο του. Ἐκεῖνο μόνο ποὺ μποροῦν καὶ πρέπει νὰ κάμουν οἱ διάφοροι παράγοντες τῆς ἀγωγῆς, εἶνε νὰ ἐλευθερώσουν καὶ νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐνεργητικῶν δυνάμεων τοῦ κάθε παιδιοῦ, ποὺ μορφώνεται. Ὁ καθένας πρέπει νὰ καλλιεργήσει καὶ νὰ ὑψώσει τὸν ἑαυτό του μόνος του. Λέει: «Ποτὲ δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀφήνεται στὸν συνάνθρωπό του. Ἡ Φύση καὶ ἡ Ἱστορία καλοῦν τὸ ἀνθρώπινο γένος, ὁ καθένας νὰ φροντίζει γιὰ τὸν ἑαυτό του. Κανένας δὲ μπορεῖ νὰ ἀναπτύξει τὸν ἄλλον, μὰ ὁ καθένας ἀναπτύσσεται μόνος του μὲ τὴ δική του δράση». Ἔτσι ὁ Pest. θέτει ὡς ἀρχὴ τῆς μόρφωσης τὴν ἰδέα τῆς *αὐτενέργειας*, τὴν ἰδέα τῆς ἀτομικῆς δράσης. Μ' αὐτὸ γίνεται ὁ πρόδρομος τοῦ σημερινοῦ σχολείου, τοῦ *σχολείου ἐργασίας*, ποὺ ἐπιδιώκει νὰ μορφώσει τὸ παιδὶ μὲ τὴν ἐργασία, μὲ τὴν αὐτενέργεια. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς αὐτενεργείας ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν διανοητική, μὰ προπάντων γιὰ τὴν ἠθικὴ μόρφωση. Ἡ βασικὴ ἀντίληψη τοῦ Pest. εἶνε, πὼς ὁ ἄνθρωπος, «ὡς ἠθικὴ ὕπαρξη, εἶνε δημιούργημα τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του». Ἠθικὰ ὅμως δημιουργεῖται ὁ ἄνθρωπος μὲ ἀδιάκοπο ἀγώνα. Ἀγώνα ἐνάντια στὸν ἑαυτό του, στὸν κατώτερο ὑλικὸ ἄνθρωπο καὶ ἀγώνα ἐνάντια στὴν κοινωνία. Στὸν ἀγώνα του αὐτὸν γιὰ τὴν ἠθική του τελειοποίηση ὁ ἄνθρωπος περνᾶ τρία στάδια: α) Τὸ στάδιο τοῦ ὑλικοῦ ἀνθρώπου. Στὸ στάδιο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀναγνωρίζει κανένα νόμο, οὔτε κοινωνικὸ οὔτε ἠθικό. Εἶνε ὁ ἄνθρωπος τῆς στιγμῆς, ποὺ τὸν κυβερνᾶ μόνο τὸ ἔνστικτο. Οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου στὸ στάδιο αὐτὸ δὲν ἔχουν καμμιὰ αἰτιότητα καὶ καμμιὰ ἀλληλουχία. Τὸ στάδιο αὐτὸ μποροῦμε νὰ τὸ ὀνομάσουμε καὶ στάδιο τῆς *ἀνομίας*, τῆς ἔλλειψης κάθε νόμου. Ἀπὸ τὸ στάδιο αὐτὸ ὑψώνεται ὁ ἄνθρωπος στὸν κοινωνικὸ ἄνθρωπο. Τώρα ὑποτάσσεται στὸν κοινωνικὸ νόμο. Ὁ νόμος αὐτὸς ὅμως τοῦ ἐπιβάλλεται ἀπέξω. Δὲν εἶνε νόμος, ποὺ τὸν θέτει ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτό του. Τὸ στάδιο αὐτὸ εἶνε τὸ στάδιο τῆς *ἑτερονομίας* Μὰ καὶ ἀπὸ τὸ στάδιο αὐτὸ ὑψώνεται ὁ ἄνθρωπος στὸ στάδιο ἐκεῖνο, ποὺ ὁ ἴδιος θέτει νόμους στὸν ἑαυτό του: τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς του συνείδησης, ποὺ σ' αὐτοὺς ὑποτάσσεται θεληματικά. Καὶ ὅποιος ὑποτάσσεται θεληματικὰ στοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς του συνείδησης, αὐτὸς εἶνε ὁ ἀληθινὰ ἐλεύθερος. Εἶνε ὁ αὐτόνομος. Τὸ στάδιο αὐτὸ εἶνε τὸ στάδιο τῆς *αὐτονομίας*. Στὸ στάδιο αὐτὸ τῆς αὐτονομίας μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος μόνο νὰ ὑψωθεῖ. Μόνο αὐτὸς ἔχει τὴ δύναμη πρῶτα νὰ δαμάσει τὸν ἑαυτό του καὶ ὕστερα νὰ ἀντισταθεῖ στὶς χίλιες δυὸ ἀντιδράσεις τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐνάντια στὴν ἠθική του ἀνάπτυξη καὶ νὰ τὶς ὑπερνικήσει. Καὶ ἐδῶ ὁ Pest. ἀναφέρει τὰ λόγια τοῦ Goethe: «Μόνο ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει τὸ ἀδύνατο. Διακρίνει, ἐκλέγει δικάζει» Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Pest. λέει: «Μόνο ὁ ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ σταματήσει στὸ στάδιο τῆς ὑλικῆς αὐτοϊκανοποίησης, μὰ πρέπει ἢ νὰ ὑψωθεῖ ἀπάνω ἀπ' αὐτό, ἢ νὰ βυθιστεῖ κάτω ἀπ' αὐτό. Ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀντιτάξει στὸ ἔνστικτο τὴ σκέψη του καὶ τὸν διαλογισμό του. Ἐκεῖνο ποὺ τὸν διακρίνει ἀπὸ τὰ ἄλλα πλάσματα εἶνε ὅτι *ὑποτάσσεται στὸ νόμο, ποὺ ὁ ἴδιος θέτει στὸν ἑαυτό του*».

Ἡ ἠθικὴ ὅμως αὐτὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑποταγὴ τοῦ ὑλικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου στὸν ἠθικὸ ἄνθρωπο κορυφώνεται *στὴ Θρησκεία*. Ἡ θρησκεία εἶνε τὸ ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου. Εἶνε ἀπόρροια τῆς αὐτονομίας του.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως λέει, «θέλει νὰ φοβᾶται τὸ Θεό». «Ἡ θρησκεία δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴ δύναμή μου νὰ δικάζω μόνος μου τὸν ἑαυτό μου, νὰ τὸν καταδικάζω ἢ νὰ τὸν ἀθωώνω». «Ὁ ἄνθρωπος ξαίρει τὸν Θεὸ μόνο ἐφόσο ξαίρει τὸν ἄνθρωπο, δηλαδὴ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του». «Πίστευε στὸν ἑαυτό σου, πίστευε στὸ ἀνώτερο νόημα τῆς ὕπαρξής σου· τότε πιστεύεις στὸ Θεὸ καὶ τὴν ἀθανασία». «Ὁ Θεὸς βρίσκεται κρυμμένος στὸ ἐσώτατο βάθος τοῦ ἀνθρώπου ὅπως ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπως τὸ ἀνεξάλειπτο συναίστημα τοῦ δίκιου καὶ τοῦ ἄδικου. Εἶνε μέσα στὴ φύση μας σταθερὸς καὶ ἀναλλοίωτος, βάση τῆς ἀνθρώπινης μόρφωσης».

5 *Διδασκαλία*. Αὐτὲς εἶνε οἱ βασικὲς σκέψεις τῆς γενικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Pest. Ἂς δοῦμε τώρα καὶ τὴ διδασκαλία του. Ὁ Pest. ὑπῆρξε ὁ μεταρρυθμιστὴς καὶ ὁ ἀναγεννητὴς τῆς λαϊκῆς μόρφωσης. Ἐκεῖνο ποὺ ἐχρησίμευσε ὡς κίνητρο στὴ διδαχτική του ἐργασία καὶ διαφαίνεται σ' ὅλη τὴν παιδαγωγικὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ εἶταν ἡ ἀπελπιστικὴ κατάσταση τοῦ λαοῦ. Ἔβλεπε τὸ λαό, τὴν ἀμορφωσιά του, τὴν ἔλλειψη κάθε ψυχικῆς του ζωῆς καὶ τὴν κατωτερότητα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἔπασχε μαζί του. Αἰσθανόταν μαζί του, Ἔνιωθε τὸν πόνο του καὶ πονοῦσε μαζί του. Ἀνάλαβε τότε νὰ ὑπηρετήσει τὸν λαὸ καὶ γιὰ καλύτερο μέσο πρὸς τοῦτο ἔβρισκε τὸ σχολεῖο, τὴ διδασκαλία. *Πρῶτα πρέπει νὰ δοθεῖ στὸ λαὸ μιὰ πλατιὰ οὐσιαστικὴ μόρφωση* Ἡ διοργάνωση τῶν σχολείων τοῦ καιροῦ του, τοῦ φαίνεται σὰν ἕνα πελώριο οἰκοδόμημα μὲ πολλὰ πατώματα. Τὸ ἐπάνω πάτωμα εἶνε τὸ πολυτελέστερο, μὰ ἐκεῖ κάθουνται οἱ λιγότεροι ἄνθρωποι. Στὰ μεσαῖα πατώματα κάθουνται πολλοί, μὰ δὲ μποροῦν ν' ἀνεβοῦν ἀνθρωπινὰ στὸ ἀπάνω πάτωμα, γιατὶ τὸ οἰκοδόμημα δὲν ἔχει σκάλες. Καὶ ἂν καμιὰ φορὰ κανένας δοκιμάσει νὰ σκαρφαλώσει σὰν ἄγριο θηρίο σὲ κανένα στῦλο ἢ σὲ κανένα τοῖχο γιὰ νὰ ἀνεβεῖ, χωρὶς ἄλλο θὰ κόψει τὰ χέρια του καὶ θὰ ματωθεῖ. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἂν τὸν ἰδοῦν κεῖνοι, ποὺ κάθουνται στὸ ἀπάνω πάτωμα, τοῦ χτυποῦν τὰ χέρια καὶ πολλὲς φορὲς τοῦ κόβουν καὶ τὰ δάχτυλα.

Τέλος στὸ κατώτερω πάτωμα κατοικεῖ ὁλόκληρη ἀγέλη ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν βέβαια τὸ ἴδιο δικαίωμα μὲ τοὺς ἀπάνω γιὰ φῶς καὶ ἀέρα, μὰ ἀπὸ τὸ πάτωμα αὐτὸ ὄχι μόνο λείπουν τὰ μεγάλα παράθυρα καὶ στὴ θέση τους εἶνε μικροὶ φεγγίτες χωρὶς τζάμια, μά, σὲ ἐπίμετρο, τοὺς δένουν καὶ τὰ μάτια καὶ δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ βλέπουν ψηλὰ τὰ ἄλλα πατώματα. Οἱ δυστυχέστεροι λοιπὸν στὴ μόρφωσή τους εἶταν οἱ κάτοικοι τοῦ κάτω πατώματος, ὁ πολὺς λαός, ποὺ ποτὲ δὲ μποροῦσε νά, ἀπολαύσει τὸν καθαρὸ ἀέρα καὶ τὸ φῶς τῆς ἀνώτερης μόρφωσης. Μὰ καὶ ἡ μόρφωση, ποὺ ἔπαιρνε στὴν κατάσταση αὐτὴ ὁ λαός, εἶταν βλαβερή. Εἶταν μόρφωση λόγων Τὰ σχολεῖα ἐδίδασκαν λόγια. Τὰ παιδιὰ ἐμάθαιναν λόγια χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν τί λένε τὰ λόγια. Ἀπὸ τὸ ἕνα ἄκρο ὡς τ' ἄλλο, σ' ὅλα τὰ σχολεῖα, ἐβασίλευε ἡ *λεξιολογία* (Verbalismus). Τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν ἔγραφαν γιὰ τὰ πιὸ δύσκολα πράματα, τὰ πιὸ θεωρητικὰ καὶ ἀφηρημένα, ποὺ ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ δὲ μποροῦσαν νὰ τὰ καταλάβουν, τὰ μάθαιναν ἀπέξω, τὰ ἀποστήθιζαν, χωρὶς νὰ ξέρουν τί μαθαίνουν. Εἶταν ἡ μεσαιωνικὴ ἐκείνη κατάσταση, ποὺ τὰ λόγια, τὰ verba, ἡ ἀποστήθιση πολλῶν σελίδων τοῦ βιβλίου, ἐθεωρεῖτο τὸ κυριώτερο γνώρισμα τῆς μόρφωσης. Ἀκόμα στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἐράσμου κάθε παιδὶ ἔπρεπε ν' ἀποστηθίζει κάθε χρόνο 700 ἐκκλησιαστικὰ ρητά! Τὴν κατάσταση αὐτὴ τὴν διάγνωσε πρὶν ἀπ' τὸν Pest. καὶ ὁ Κομένιος καὶ ὥρισε μάλιστα γιὰ βάση τῆς διδασκαλίας τὴν *αὐτοψία*. Πὼς τὰ παιδιὰ δηλαδὴ πρέπει νὰ μαθαίνουν ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ βιβλία. Ἀπὸ τὰ δένδρα, τὰ βουνά, τὴ θάλασσα κ.τ.λ., μὰ πέρα ἀπ' αὐτὸ δὲν προχώρησε. Προπάντων περιορίστηκε στὸ νὰ ψέξει τὴν κατάσταση αὐτή. Ἐκεῖνος, ποὺ ἔσπασε τελειωτικὰ τὸν Verbalismus· ἐκεῖνος, ποὺ σύντριψε τὸ σχολεῖο τῶν λόγων εἶνε ὁ Pestalozzi. Ὁ Pest. ὅμως συγχρόνως ἀντικατάστησε τὰ λόγια μὲ τὰ πράγματα. Τὰ verba μὲ τὰ res Τίποτα δὲν πρέπει τὸ παιδὶ νὰ μαθαίνει, ποὺ δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεται μὲ τὶς αἰσθήσεις του. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μιλοῦμε στὰ παιδιὰ γιὰ ἀπόντα πράγματα. Ἀκόμα καὶ γιὰ ἀφηρημένα πράγματα μᾶς ἀπαγορεύεται νὰ μιλοῦμε. Γιὰ ἀρετὲς π.χ. Τὸ παιδὶ δὲν πρέπει νὰ μαθαίνει τί εἶνε ἀνδρεία, τί μεγαλοψυχία κ τ. λ., ἀλλὰ πρέπει νὰ *βλέπει* τὴν ἀνδρεία καὶ μεγαλοψυχία. Νὰ βλέπει ἀνδρεῖες καὶ μεγαλόψυχες πράξεις. Τὸ παράδειγμα λοιπὸν καὶ ὄχι τὰ λόγια.

Ἔτσι, μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Pest. ἔβαλε μέσα στὸ σχολεῖο τὸ *ρεαλισμὸ* καὶ ἀπ' τὶς ἡμέρες του τὸ σχολεῖο μπαίνει στὸ δεύτερο στάδιο τῆς ἐξέλιξης του, γίνεται *σχολεῖο πραγμάτων* καὶ ἡ λέξη Realismus εἶνε τὸ σύνθημά του. Βάση τῆς διδασκαλίας εἶνε ἡ πρώτη, ἡ ἄμεση συγκεκριμένη κατ' αἴσθηση ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, ἡ *Ἐποπτεία*. Ἡ λέξη ἐποπτεία εἶνε τὸ σύμβολο τῆς Διδαχτικῆς τοῦ Pest. Μιὰ ἔννοια, ποὺ τὰ δικά μας τὰ σχολεῖα καὶ σήμερα ἀκόμα πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ τὴν πραγματοποιήσουν.

6. Μὰ ὁ Pest. δὲν περιορίστηκε μόνο στὸ νὰ βάλει μέσα στὰ σχολεῖα τὸν ρεαλισμό, μὰ ὥρισε καὶ πῶς θὰ γίνεται ἡ διδασκαλία στὸ σχολεῖο. Εἶνε ὁ πρῶτος, ποὺ ὥρισε ἀκριβέστατα τὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας. Ὥρισε τὴν *πορεία* τῆς διδασκαλίας στηρίζοντάς τη σὲ ἐπιστημονικὲς βάσεις. Καὶ ἐδῶ πάλι ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν πρώτη ἀρχὴ τῆς Παιδαγωγικῆς του. *Ἀπὸ τὴ Φύση.* Ὅπως ἡ φύση σὲ κάθε ὀργανικὴ ζωή, ξεκινᾶ ἀπὸ ἕνα ἐλάχιστο *στοιχεῖο* καὶ σιγὰ σιγὰ τὸ ἀναπτύσσει κα τὸ ἁπλώνει, μὰ στὸ τέλος τοῦ δίνει μιὰ τέλεια συνοπτικὴ μορφή. Ὅπως τὸ μικρὸ σπέρμα, ριζοβολεῖ στὴ γῆ καὶ πετᾶ τὸν κορμό του, τὰ κλαδιά του, τὰ φύλλα του καὶ τὰ ἄνθη του, πράγματα ξεχωριστά, μὰ ποὺ ὅλα μαζὶ ἀποτελοῦν μιὰ τέλεια μορφή, ἕνα τέλειο δέντρο, ἔτσι καὶ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Καὶ ἐκεῖνο ἀκολουθεῖ στὴ λειτουργία του τὸν ἴδιο δρόμο. Ἀπὸ τὴν πρώτη, τὴν πρωταρχικὴ συγκεκριμένη, κατ' αἴσθηση ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, φτάνει, ὕστερα ἀπὸ πολύπλοκη πνευματικὴ ζύμωση, σὲ μιὰ πνευματική, ἰδανικὴ μορφή τους στὴν *ἔννοια* τῶν πραγμάτων. Αὐτὸς εἶνε ὁ αἰώνιος νόμος τῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος: *Νὰ προχωρεῖ ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα πράγματα στὶς ἀφηρημένες ἔννοιές τους.* Στὸ νόμο αὐτὸ πρέπει νὰ ὑποταχτεῖ καὶ ἡ διδασκαλία, ποὺ θέλει νὰ ἀναπτύξει τὸ πνεῦμα τῶν παιδιῶν. Τὸ σύνθημά της πρέπει νὰ εἶνε: ἀπὸ *τὶς ἐποπτεῖες στὶς ἔννοιες.* Αὐτὴ εἶνε ἡ ψυχολογικὴ βάση κάθε διδασκαλίας. *Πρῶτα τὰ πράγματα, ἡ Ἐποπτεία.* Μόνο τότε μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσει ἡ κρίση ἐπάνω στὰ πράγματα. Γιὰ νὰ μπορέσω ὅμως νὰ μορφώσω τὴν ἐποπτεία ἑνὸς πράγματος, πρέπει νὰ ξαίρω προπάντων τρία πράματα: τὸν ἀριθμό τὴ μορφὴ καὶ τὴν ὀνομασία τοῦ πράγματος. Πρέπει νὰ ξέρω ἂν τὸ πρᾶμα εἶνε ἁπλὸ ἢ σύνθετο, νὰ ξέρω τί σχῆμα ἔχει καὶ νὰ ξέρω πῶς τὸ λένε. Ἀριθμός, μορφὴ καὶ

ὀνομασία ἀποτελοῦν τὸ περίφημο τρίγωνό τῆς ἐποπτείας τοῦ Pest. Εἶνε τὸ ΑΒ τῆς ἐποπτείας. Λοιπὸν ἡ πρώτη διδασκαλία στὰ παιδιὰ πρέπει νὰ εἶνε ἡ πραγματογνωσία, ἡ ἀντίληψη πραγμάτων. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀνήκει πρὸ πάντων στὸ σπίτι, *στὴ μητέρα*.

Λέγαμε παραπάνω πὼς ὁ Pest. στὴ Γενική του Παιδαγ. ἔθετε γιὰ βάση τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς τὴν *αὐτενέργεια*. Πὼς ὁ ἄνθρωπος ὡς ἠθικὴ ὕπαρξη εἶνε δημιούργημα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ ἴδια ἀρχὴ τῆς αὐτενέργειας μπαίνει καὶ στὴ διδασκαλία του. Τὰ παιδιὰ μέσα στὴ διδασκαλία δὲν πρέπει νὰ ἔχουν παθητικὴ θέση. Δὲν πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ δίνει καὶ αὐτὰ νὰ δέχονται. Ἡ διδασκαλία δὲν πρέπει νὰ εἶνε μία ἐνέργεια τοῦ Δοῦναι καὶ Λαβεῖν. Μὰ τὰ παιδιὰ πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ κινοῦν τὶς αἰσθήσεις τους, ἔπειτα καὶ τὴ σκέψη τους. Μέσα στὴν ἔννοια τῆς Ἐποπτείας εἶνε κιόλας ἡ ἔννοια τῆς ἐνέργειας τῶν αἰσθήσεων. Τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ παίρνουν θέση ἀπέναντι στὸ ἀντικείμενο τῆς διδασκαλίας. Ἔτσι θὰ ἀναπτυχθοῦν ὅσο εἶνε δυνατὸ οἱ πνευματικές τους δυνάμεις. Ἔτσι θὰ γεννηθοῦν μέσα τους τὰ συναισθήματα, ποὺ ἔχει ὅποιος ἐργαστεῖ καὶ φτιάσει ὁ ἴδιος κάτι. Γιατὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς διδασκαλίας δὲν εἶνε ἡ ἀπόχτηση πολλῶν γνώσεων. Δὲν εἶνε τὸ φόρτωμα τοῦ παιδικοῦ μυαλοῦ μὲ ὑλικό. Δὲν εἶνε ἐκεῖνο, ποὺ λέμε σήμερα διδαχτικὸ ματεριαλισμό, μὰ εἶνε ἡ ἀνάπτυξη τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ. Τῆς διανόησής του καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ του κόσμου. Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως αὐτὴ θὰ γίνει μόνο μὲ τὴν *αὐτενέργεια*. Τὸ πνεῦμα μου ἀναπτύσσεται μόνο ἅμα τὸ δουλεύω, ὄχι ἅμα τὸ φορτώνω μὲ γνώσεις, ποὺ μοῦ τὶς δίνουν ἕτοιμες οἱ ἄλλοι. Καὶ ἡ ψυχή μου χαίρεται καὶ διαπλάσσεται μόνο ἅμα βλέπω τὰ ἔργα μου, τὰ ἀποτελέσματα τῆς αὐτενεργείας μου.

Ἔτσι ὁ Pest. ὄχι μόνο ὑπῆρξε ὁ γκρεμιστὴς τοῦ σχολείου τῶν λόγων καὶ ὁ ἱδρυτὴς τοῦ σχολείου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ συγχρόνως ὑπῆρξε καὶ ὁ πρόδρομος τοῦ *σχολείου τῶν ἔργων*, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο στάδιο τῆς ἐξέλιξης τοῦ σχολείου. Ὑπῆρξε ὁ πρόδρομος ἐκείνου, ποὺ λέμε σήμερα *σχολεῖο ἐργασίας* ἢ *σχολεῖο αὐτενεργείας* καὶ θεωρεῖται ὁ ἐπιστημονικότερος καὶ παιδαγωγικότερος τύπος τοῦ σχολείου.

Αὐτὴ εἶνε ἡ θεωρητική, φιλοσοφικὴ ψυχολογικὴ ἄποψη τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Pestalozzi. Ἡ ἐξέταση ὅμως τῆς Παιδαγωγικῆς του θὰ ἦταν μονόπλευρη ἂν δὲν περιλάβαινε καὶ τὴν κοινωνικὴ ἄποψη. Ὡς τώρα ἐξετάστηκε ἡ Παιδαγωγική του ὅσο ἀφορᾶ τὴ μόρφωση τοῦ ἀτόμου. Ἡ Παιδαγωγικὴ ὅμως τοῦ Pestalozzi δὲν εἶνε μόνο ἀτομικὴ Παιδαγωγική. Ἀλλὰ εἶνε καὶ κοινωνική. Βέβαια ἡ ἠθικὴ ἀγωγὴ τοῦ ἀτόμου εἶνε κυρίως ἔργο τοῦ ἴδιου τοῦ ἀτόμου, ὅπως εἴδαμε καὶ παραπάνω. Μὰ ἡ ἀγωγὴ δὲ μπορεῖ νὰ στερηθεῖ τὴν ἐξωτερικὴ βοήθεια τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἔστω καὶ ἂν ἡ βοήθεια αὐτὴ εἶνε μόνο ὑποβοηθητικὴ διὰ τὴν αὐτοανάπτυξη τοῦ ἀτόμου. Ἀκόμα ἡ ἀγωγὴ δὲ μπορεῖ νὰ παραβλέψει πὼς ἔχει χρέος νὰ μορφώσει τὸ ἄτομο ὄχι μόνο σὰν τέτιο, μὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαντήσεις, ποὺ θέτουν «οἱ ἰδιαίτερες συνθῆκες» τῆς ζωῆς δηλαδὴ σὰν κοινωνικὸ μέλος. Οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ χωριστεῖ τὸ ἄτομο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ὁμάδα καὶ νὰ μορφωθεῖ σὰν τέτιο καὶ μόνο γιὰ λόγου του. Ὁ ἄνθρωπος-ἄτομο εἶνε μία ἀφηρημένη ἔννοια. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται σωστὸς ἄνθρωπος μόνο μὲ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Ὁ ἄνθρωπος ἄτομο, ὅπως λέει ὁ ἰδυυτὴς τῆς κοινωνικῆς Παιδαγωγικῆς P. Natorp, εἶνε σὰν τὸ ἄτομο τοῦ φυσικοῦ» wie das Atom des Physikers), ποὺ μόνο του δὲν ἔχει καμιὰ ὕπαρξη. μὰ ποὺ παίρνει ὕπαρξη μόνο ἅμα ἑνωθεῖ μὲ ἄλλα ἄτομα σ' ἕνα ὀργανισμό. Ἂν μάλιστα ἐκεῖνο. ποὺ χαραχτηρίζει τὸν μορφωμένο ἄνθρωπο εἶνε ἡ *ἠθική του δύναμη*, τότε δὲν εἶνε δυνατὸ νὰ ὑπάρξει ἀγωγὴ ἔξω ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου. Γιατί, ἂν καὶ ὁ ἄνθρωπος «ὡς ἠθικὴ ὕπαρξη» εἶνε δημιούργημα μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅμως ἡ ἠθικὴ ἀποχτᾶται μόνο μέσα στὴν κοινωνία, μέσα στὴ ζωή. Στὴ σιωπὴ καὶ στὴ μοναξιὰ μπορεῖ κανένας νὰ γίνει σοφός, μὰ ἠθικὸς ἢ ἀνήθικος θὰ γίνει μόνο μέσα στὴν Κοινωνία. Ἡ ἠθικὴ εἶνε δράση. Δράση ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἄνθρωπο. Γι αὐτό, ὁ ἠθικὸς χαραχτήρας δημιουργεῖται καὶ δυνομώνει μόνο μέσα στὴ ζωή. Τὰ λόγια τοῦ Goethe πὼς «μορφώνεται στὴ σιωπὴ τὸ τάλαντο καὶ ὁ χαραχτήρας στὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς» (Es bildet sich ein Talent in der Stille, ein Charakter in dem Strom des Lebens» δὲ μποροῦν ἐπιγραμματικότερα νὰ διατυπώσουν τὴν ἀλήθεια αὐτή. Καὶ ὁ Rousseau, ποὺ φοβᾶται τὴν κοινωνία καὶ ἀπομακρύνει ἀπ' αὐτὴ τὸν Αἰμίλιό του καὶ τὸν στέλνει νὰ μορφωθεῖ μόνος του στὴ φύση, μακριὰ ἀπὸ ἀνθρώπους, ἐπιχειρεῖ τὸ ἀδύνατο. Γιατὶ ὅ,τι μάθει ὁ Αἰμίλιος καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν Κοινωνία εἶνε δημιούργημα τῆς Κοινωνίας, ποὺ τὸν φέρνει σὲ ἐπικοινωνία μαζί της. Μὰ ἀκόμα καὶ τὴ στιγμή, ποὺ καὶ ἕνας μόνο ἄνθρωπος πλησιάσει τὸν Αἰμίλιο γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει στὴ μόρφωσή του ὁ παιδαγωγός του μόνο, ἀπὸ κείνη τὴ στιγμὴ ἡ ἀγωγὴ τοῦ Αἰμίλιου παύει νὰ εἶνε ἀτομικὴ καὶ γίνεται κοινωνική.

Ὁ Pestalozzi ἀντικρίζει τὸ πρόβλημα διαφορετικά. Πρῶτα πρῶτα δὲν ἀρνιέται τὴ σημασία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὡς παράγοντα τῆς ἀγωγῆς. Ἔπειτα ἐπιχειρεῖ καὶ νὰ καθορίσει τὴ σχέση τοῦ παράγοντα αὐτοῦ, τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μὲ τὸν δυνατότερο παράγοντα τῆς μόρφωσης, δηλαδὴ μὲ τὶς ψυχικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὶς τάσεις τους. Ἡ σωστὴ σχέση τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων: Τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἴδιου ἀπὸ τὴ μιὰ «μὲ τὴ φύση του» καὶ τῶν «συνθηκῶν τῆς ζωῆς» του ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Pestalozzi τὸ δυσκολότερο πρόβλημα τῆς μόρφωσης Ὁ Pest. βρίσκει τὴν ἑξῆς σχέση ἀνάμεσά τους: Οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς, ποὺ καθορίζουν τὸν ἄνθρωπο, δὲν ἀποτελοῦν ξένη ἐξωτερικὴ δύναμη, ποὺ σ' αὐτὴν ὑποκύπτει ὁ ἄνθρωπος χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ἀντισταθεῖ. Μὰ εἶνε στὸ χέρι του ν' ἀλλάξει τὶς συνθῆκες αὐτές, ὅπως τὶς χρειάζεται γιὰ τὴν καλή του μόρφωση, γιατί, στὸ τέλος, οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς εἶνε δικό του δημιούργημα. Λέει σχετικά: «Ὅσο μπόρεσα νὰ καταλάβω, εἶδα πὼς οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς κάνουν τὸν ἄνθρωπο. Μὰ εἶδα καὶ πὼς ὁ ἄνθρωπος κάνει τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς. Ἔχει μέσα του δύναμη νὰ τοὺς δίνει τὴν κατεύθυνση καὶ τὴ μορφή, ποὺ θέλει. Ἐφόσο ὅμως κάνει αὐτό, συμμετέχει ὁ ἴδιος στὴ μόρφωση τοῦ ἑαυτοῦ του». Τέλος, γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς μορφωτικῆς ἐπίδρασης τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, λέει ὁ Pest.: «Ἀτομικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸς

εἶνε τὸ βιβλίο τῆς φύσης. Μέσα σ' αὐτὸ βρίσκεται ἡ δύναμη καὶ ἡ τάξη τῆς σοφῆς αὐτῆς ὁδηγήτρας καὶ κάθε σχολικὴ μόρφωση, ποὺ δὲ στηρίζεται στὴ βάση αὐτή, καταστρέφει». Μὰ ἀμέσως: «Ἄνθρωπε, σὺ ὁ ἴδιος, τὸ συναίσθημα τῆς ὕπαρξής σου καὶ τῆς δύναμής σου, εἶνε ὁ πρῶτος ὁδηγὸς τῆς φύσης. Μὰ δὲν ζεῖς μόνος σου στὸν κόσμο. Γι αὐτὸ καὶ ἡ φύση σὲ μορφώνει καὶ γιὰ ἐξωτερικὲς συνθῆκες καὶ διαμέσου αὐτῶν». Οἱ συνθῆκες αὐτὲς εἶνε οἱ κοινωνικὲς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀναμεταξύ τους. Πρώτη τέτια κοινωνικὴ σχέση εἶνε ἡ *οἰκογένεια*. Ἡ οἰκογενειακὴ ἀνατροφὴ εἶνε *ἡ βάση τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς*. Λέει: «Πατρικὸ σπίτι, εἰσαί ἡ βάση τῆς μόρφωσης τῆς ἀνθρωπότητας». Ἀκόμη θὰ εἶνε γνωστὴ ἡ φράση τοῦ Pest. πὼς «ἡ ἀγωγὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κούνια». Ὕστερα ἀπὸ τὴν οἰκογένεια ἔρχεται ἡ *κοινωνία*, ποὺ ἐπηρεάζει τὸν ἄνθρωπο στὴ μόρφωσή του. Ὅλοι οἱ κοινωνικοὶ θεσμοί, ὅλες οἱ κοινωνικὲς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὑποβοηθητικὲς τῆς μόρφωσής του. Προπάντων ὅμως ἐκεῖνο ποὺ συμβάλλει θετικὰ στὴ μόρφωσή του εἶνε *τὸ ἐπάγγελμά του*. «Οἱ ἐπαγγελματικὲς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ καλύτερός τουδάσκαλος».

Αὐτὸς εἶνε σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ σκελετὸς τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Pestalozzi. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ χαραχτηρίζει προπάντων τὸν ἄνδρα αὐτόν· ἐκεῖνο, ποὺ τὸν ὑψώνει καὶ τὸν ἐπιβάλλει καὶ θὰ τὸν ἐπιβάλλει πάντα, καὶ ἂν ἀκόμα ποτὲ καταριφτεῖ ἡ παιδαγωγική του, εἶνε ἡ προσωπικότητά του. Εἶνε ἡ ἀφοσίωσή του καὶ ὁ ἱερὸς ἐνθουσιασμός, ποὺ ἔνιωθε γιὰ τὸ παιδαγωγικὸ ἐπάγγελμα καὶ ἡ ἄμετρη ἀγάπη του στὸ λαὸ καὶ στὸ παιδί. Εἶνε το φῶς τῆς ψυχῆς του, ποὺ ἁπλώνει τὶς ἀχτίδες του καὶ φωτίζει καὶ θερμαίνει ὅλες τὶς καρδιές. Εἶνε ἡ καλοσύνη του καὶ ἡ ἀνεξικακία του, ποὺ σπάζει κάθε ἀντίδραση, ποὺ ὑποτάσσει καὶ τὶς πιὸ ἀχαλίνωτες ψυχές, καὶ τοὺς ἀλῆτες. Ὁ Pest. δὲν εἶνε ὁ παιδαγωγὸς ὁ ἐπιστήμονας, ποὺ συγγράφει τὴν Παιδαγωγική. Εἶνε ὁ παιδαγωγός, ποὺ ζεῖ τὴν Παιδαγωγική. Εἶνε ἐκεῖνος, ποὺ ἡ παιδαγωγικὴ πηγάζει ἀπὸ τὰ τρίσβαθα τῆς ψυχῆς του. Εἶνε ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος δάσκαλος, ποὺ συναρπάζει τὸ παιδί, ὁ γόης, ποὺ μαγεύει καὶ τὸν πιὸ ἀτίθασο. Εἶνε ὁ παιδαγωγὸς τῆς καρδιᾶς. Ὁ παιδαγωγός, ποὺ πίστευε στὴ θεία οὐσία τῆς λαϊκῆς μόρφωσης καὶ ποὺ δὲ μποροῦσε νὰ χωρέσει ὁ νοῦς του, πῶς εἶταν δυνατὸ ἕνας τόσο μεγάλος ἄνθρωπος, ὅπως ὁ Ναπολέων, ποὺ καταργοῦσε καὶ ἵδρυε κράτη, ποὺ ἔδινε κατευθύνσεις στὴν ὁμαδικὴ ζωή, ποὺ εἶχε τὸν κόσμο μέσα στὴν χούφτα του· ἕνας ἄνθρωπος, ποὺ ἅμα τὸν εἶδε ὁ Hegel μέσα στὸ Johannistrasse τῆς Jena τὴν ἡμέρα τῆς μάχης τῆς Jena, φώναξε ἀπὸ τὸ ἀντικρινὸ παράθυρό του: «Τώρα βλέπω τὸν κόσμο ὁλόκληρο καβάλλα σ' ἕνα ἄλογο». Πῶς εἶταν, λέγω, δυνατό, ἕνας τέτιος ἄνθρωπος νὰ ἐχτιμᾶ περισσότερο τὶς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τὸ ΑΒ τῆς ἐποπτείας.

Κανενὸς παιδαγωγοῦ ὡς τώρα ἡ προσωπικότητα δὲν ἐσυγκλόνισε, κανενὸς ἡ ψυχὴ δὲν ἐθέρμανε καὶ ἐζωογόνησε περισσότερο τὴν ψυχὴ τοῦ τροφίμου του ὅπως τοῦ Pestalozzi. Ὁ ἴδιος κάπου λέει σχετικὰ μὲ τὴ δράση του στὸ Neuhof: «Ζοῦσα μὲ τοὺς ἀλῆτες σὰν ἀδερφός τους. Μοίραζα στὴ φτώχια μας μαζί τους τὸ ψωμί μου. Ζοῦσα κι ἐγὼ σὰν ἀλήτης, γιὰ νὰ μάθω πῶς μπορῶ νὰ μάθω τοὺς ἀλῆτες νὰ ζοῦν ἀνθρωπινά». Γιὰ τὴ δράση του στὸ Burgdorf ποῦ εἶχε πάρει συνδιευθυντὴ στὸ σχολεῖο του καὶ τοῦ εἶχε παραχωρήσει τὴν ἐξωτερικὴ διοίκηση τοῦ σχολείου, αὐτὸς δὲ περιορίστηκε μόνο στὴν ἐσωτερικὴ διεύθυνση τῶν σπουδῶν, ἕνας συνεργάτης καὶ μαζὶ βιογράφος του, λέει: «Μὲ τὸ νέο διευθυντὴ ἀποχτήσαμε περισσότερη ἐξωτερικὴ τάξη καὶ μεγαλύτερη ἀκρίβεια. Τώρα καὶ τὰ παιδιά μας μαθαιναν περισσότερα γράμματα. Μᾶς ἔλειπε ὅμως τὸ κυριώτερο· Μᾶς ἔλειπε ἡ *ἀγάπη*, ποὺ μᾶς ὕψωνε, μᾶς ἔλειπε ἡ φλόγα, τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ποὺ μᾶς ἐθέρμαινε». Ὅταν οἱ Γερμανοὶ ὑπουργοὶ ἔστελναν τοὺς ὑποτρόφους τῆς Γερμανίας γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐργασία τοῦ Pestalozzi καὶ νὰ μεταφυτέψουν τὴν Παιδαγωγική του στὴ Γερμανία, τοὺς ἔλεγαν: «Πηγαίνετε! καὶ σᾶς εὐχόμαστε νὰ θερμανθῆτε ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ μεγάλου παιδαγωγοῦ».

Ἕνας τέτιος ἄνθρωπος δὲ μποροῦσε νὰ μὴ συναρπάσει τὸν ἐκπαιδευτικὸ κόσμο. Δὲ μποροῦσε νὰ μὴ συγκινήσει τὴν ὑφήλιο. Δὲ μποροῦσε νὰ πεθάνει τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του. Ἡ σύγχρονη Παιδαγωγικὴ τὸν θεωρεῖ τὸν πρῶτο ἀνάμεσα στοὺς πρώτους. Ἀπ' αὐτὸν ξεκινᾶ σὲ κάθε της ἀπορία. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία πὼς καὶ ἡ μελλοντικὴ Παιδαγωγικὴ τὸ ἴδιο θὰ κάμει. «Ὁ Pestalozzi γιὰ πάντα!»

Ποιὰ δὲ εἶνε ἡ κληρονομία τοῦ Pestalozzi στὴν κατοπινὴ καὶ τὴ σύγχρονη Παιδαγωγικὴ κίνηση; Τὴν ὠνομάσαμε σκόρπια παραπάνω. Ἠμπορούσαμε νὰ τὴ συγκεντρώσουμε καὶ ἐδῶ:

1) Ὁ Pestalozzi εἶνε ὁ πρῶτος ποὺ ξετίμησε τὴ σημασία καὶ τὴ δύναμη τῆς ἐκπαίδευσης γιὰ τὸν ὕψωμὸ τοῦ λαοῦ.

2) Εἶνε ὁ πρῶτος παιδαγωγός, ποὺ ὡδηγήθηκε στὸ παιδαγωγικὸ ἐπάγγελμα ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὸν πόνο του, ποὺ εἶταν καὶ δικός του πόνος. Ἔτσι ἀναδείχτηκε ὁ φίλος τοῦ λαοῦ, ὁ φίλος τοῦ ἀνθρώπου. «Ein Manschenfreund» ὅπως τὸν ὀνόμασαν. Χωρὶς ἀμφιβολία, ἐδῶ βρίσκεται ἡ μεγαλύτερη σημασία τῆς Παιδαγωγικῆς του.

3) Εἶνε ὁ πρῶτος, ποὺ ἐτόνισε τὴν ἔννοια τῆς *ἀτομικότητας* μέσα στὴν Παιδαγωγική. Ποὺ ἐτόνισε πὼς ἡ Παιδαγωγικὴ πρέπει νὰ ξεκινᾶ ἀπὸ τὶς ἔμφυτες ψυχικὲς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὶς βοηθεῖ στὴν αὐτοανάπτυξή τους. Τὸ σημερινὸ σύνθημα τῆς Παιδαγωγικῆς: «Ἀπὸ ἀτομικότητα σὲ χαραχτῆρα» ἢ «ἀπὸ ἀτομικότητα σὲ προσωπικότητα» ἔχει τὴν ἀρχή του στὸν Pestalozzi.

4) Εἶνε ὁ πρῶτος ποὺ ἔβαλε γιὰ βάση τῆς μόρφωσης τὴν *ἐποπτεία*. Τὰ πράγματα. Ποὺ ἔσπασε τὸν Verbalismus καὶ ἔβαλε τὸν ρεαλισμὸ στὰ σχολεῖα. Ἔτσι ἔγινε ὁ ἐκριζωτὴς τοῦ σχολείου τῶν λόγων καὶ ὁ θεμελιωτὴς τοῦ σχολείου τῶν πραγμάτων.

5) Εἶνε ὅμως ὁ πρῶτος, ποὺ τόνισε τὴν ἰδέα τῆς *αὐτενέργειας* καὶ ἔγινε μ' αὐτὸ ὁ πρόδρομος τοῦ νέου σημερινοῦ σχολείου, τοῦ σχολείου τῆς ἐργασίας.

6) Εἶνε ὁ πρῶτος, ποὺ τόνισε τὴ μορφωτικὴ σημασία τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἔτσι ἔγινε ὁ πρόδρομος τῆς ***Κοινωνικῆς Παιδαγωγικῆς***.

7) Εἶνε τέλος ἐκεῖνος, ποὺ ἔδειξε πὼς καλὸς παιδαγωγὸς δὲν εἶνε ἐκεῖνος ποὺ διαβάζει πολλὰ βιβλία ἢ ποὺ γράφει ὁ ἴδιος παιδαγωγικὰ βιβλία. Δὲν εἶνε ἐκεῖνος, ποὺ ξέρει πολλὰ παιδαγωγικὰ γράμματα, μὰ ἐκεῖνος ποὺ εἶνε κέντρο φωτός, κέντρο ἀγάπης, κέντρο θερμότητας. Εἶνε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν μεγάλη... καρδιά. Καὶ στὸν κόσμο τί ἔδωσε ὁ Pestalozzi; Ἔδωσε, λέει ἕνας ἀμερικανὸς διευθυντής, περισσότερα, παρὰ ὅσα ἔδωσε ὁ Ναπολέων

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΤΟΥ ALAIN FOYRNIER

— Τίποτα δὲν τοῦ ἀρέσει τώρα. Κάνει τὸν ἄγριο. Μπορεῖ νὰ λέει καὶ πὼς δὲν τὸ ξέρομε ποὺ ἦταν.

— Βλάκα, ἀποκρίθηκε ὁ Μών, μέσα στὴν ἀπόλυτη σιωπή, οὔτε ἐγὼ δὲν τὸ ξέρω.

Ἔπειτα, ἀνασηκώνοντας τοὺς ὤμους, μὲ τὸ κεφάλι στὰ χέρια, ἀρχίνησε νὰ μελετᾶ τὸ μάθημά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΤΟ ΜΕΤΑΞΩΤΟ ΓΙΛΕΚΟ

Εἶπα πὼς ἡ κάμαρά μας εἶταν μιὰ μεγάλη σοφίτα· μισὴ σοφίτα, μισὴ κάμαρα. Στὰ τέσσερα παραρτήματά της ὑπῆρχαν παράθυρα· αὐτὴ φωτιζόταν μὲ φεγγίτη—δὲν ξέρω γιατί. Στεκόταν ἀδύνατο νὰ σφαλίσει ἐντελῶς ἡ θύρα, γιατὶ τὸ θυρόφυλλο ἄγγιζε τὸ πάτωμα. Τὸ βράδυ, ποὺ ἀνεβαίναμε, φυλάγοντας τὸ κηροπῆγι ποὺ ἐφοβερίζαν τὰ ρεύματα τῆς μεγάλης κατοικίας, πάντα δοκιμάζαμε νὰ σφαλίσουμε αὐτὴ τὴ θύρα, μὰ πάντα εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν ἀφήνουμε στὴ μέση. Κι ὅλη τὴ νύχτα νιώθαμε ὁλόγυρά μας νὰ περνᾶ ὡς τὸ δωμάτιό μας ἡ σιγαλιὰ τῶν σιταποθηκῶν.

Ἐκεῖ συναπαντηθήκαμε, ὁ Αὐγουστῖνος κ' ἐγώ, τὴ νύχτα, ὕστερα ἀπ' τὴν ἴδια ἐκείνη μέρα τοῦ χειμῶνα.

Καθὼς ἐγώ, μὲ μιὰ μόνο χειρονομία, τίναζα ἀπὸ πάνω μου ὅλη μου τὴ φορεσιὰ καὶ τὴν ἔρριχνα σωρὸ σ' ἕνα κάθισμα, στὸ κεφάλι τοῦ κρεββατιοῦ μου, ὁ σύντροφός μου, σιωπηλά, ἀρχινοῦσε ἀργὰ νὰ γδύνεται. Ἀπ' τὸ σιδερένιο μου κρεββάτι μὲ τὶς κουρτίνες ἀπὸ κρετόννι ζωγραφιστὸ κληματόφυλλα, ποὺ εἶχα κιόλας ἀνεβεῖ, τὸν κοιτοῦσα ὁλοένα. Πότε κάθιζε στὸ κρεββάτι του, τὸ χαμηλὸ καὶ δίχως κουρτίνες. Πότε σηκωνόταν καὶ περπατοῦσε τοῦ μάκρους καὶ τοῦ πλάτους, ἐνῷ γδυνόταν. Τὸ κερί, ποὺ τὄχε ἀποθέσει σ' ἕνα τραπεζάκι ἀπὸ ἰτιά, πλεγμένο ἀπὸ ἀτσιγγάνους, πετοῦσε στὸν τοῖχο τὸν ἴσκιο του, γιγάντιον κι ἄστατον.

Ἀντίθετα ἀπὸ μένα, δίπλωνε κ' ἔβανε στὴ σειρὰ τὴ φορεσιὰ τοῦ σχολειοῦ, ἀφαιρεμένος καὶ περίλυπος, μὰ μὲ πολλὴ φροντίδα. Τὸν βλέπω νὰ βάζει προσεχτικὰ τὴ βαρειά του ζώνη ἀπάνω σ' ἕνα κάθισμα· νὰ διπλώνει ἀπάνω στὸ ἐρεσίνωτο τὴ μαύρη του μπλούζα, φοβερὰ σουφρωμένη κι ἀκάθαρτη· νὰ τραβᾶ ἀπὸ πάνω του ἕνα πρᾶμα σὰν παλτό, γαλάζιο, χοντρό, ποὺ φοροῦσε κάτω ἀπὸ τὴ μπλούζα καὶ νὰ σκύβει, στρέφοντάς μου τὴ ράχη, γιὰ νὰ τὸ ξεδιπλώσει στὰ πόδια τοῦ κρεββατιοῦ... Μὰ ὅταν πάλι στάθηκε ὀρθός, καὶ ξαναγύρισε κατὰ μένα, εἶδα πὼς φοροῦσε, ἀντὶς γιλέκο μὲ χάλκινα κουμπιά, ἕνα ξωτικὸ μεταξωτὸ γιλέκο, πολὺ ἀνοιχτό, ποὺ σφαλοῦσε, στὸ κάτω μέρος, μὲ μιὰ σφιχτὴ σειρὰ κουμπιὰ μαργαριταρένια. Ἦταν ἕνα φόρεμα χαριτωμένης φαντασίας, καθὼς ἐκεῖνα ποὺ θὰ φοροῦσαν οἱ νέοι ποὺ χόρευαν μὲ τὶς κυροῦλες μας στοὺς μπάλλους τοῦ χίλια ὀχτακόσια τριάντα.

Αὐτὴ τὴ στιγμὴ θυμᾶμαι τὸν μεγάλο χωρικὸ μαθητή, ξεσκούφωτο—γιατὶ εἶχε ἀποθέσει προσεχτικὰ τὸ κασκέτο του μαζὶ μὲ τὴν ἄλλη φορεσιά του—,ἕνα πρόσωπο τόσο νεαρό, τόσο ζωηρό, καὶ τόσο κιόλας σκληρυμένο. Εἶχε ξαναπάρει τὸ περπάτημά του ἀνάμεσα στὴν κάμαρα, ὅταν ἄρχισε νὰ ξεκουμπώνει αὐτὸ τὸ μυστηριακὸ κομμάτι μιᾶς φορεσιᾶς ποὺ δὲν ἦταν ἡ δική του. Κ' ἦταν παράξενο νὰ τὸν ἔβλεπες μὲ τὰ μανίκια τοῦ πουκαμισιοῦ, μὲ τὸ κοντὸ-κοντὸ πανταλόνι, τὰ λασπωμένα παπούτσια, νὰ βάζει τὸ χέρι σ' ἕνα γιλέκο μαρκησίου.

Μόλις τὸ ἄγγισε, συνῆλθε ἀπότομα ἀπὸ τ' ἀεροκόπημά του, ἔστρεψε κατὰ μένα καὶ μ' ἐκοίταξε ἀνήσυχα. Μοῦ ἦλθε νὰ γελάσω μιὰ στάλα. Χαμογέλασε κι αὐτὸς τὴν ἴδια ὥρα καὶ ἡ ὄψη του ἔφεξε.

— Ὤ! πές μου—τ' εἶν' αὐτό—ἔκανα χαμηλόφωνα, ξεθαρρεμμένος—ποῦ τὸ πῆρες ;

Μὰ παρευθὺς τὸ χαμόγελό του ἔσβησε. Χαϊδεψε δυὸ φορὲς τὰ κουρεμένα μαλλιά του μὲ τὸ βαρύ του χέρι, καὶ μονομιᾶς, σὰν νὰ μὴ δυνόταν πιὰ ν' ἀντισταθεῖ στὴν ὄρεξή του, ξαναφόρεσε, ἀπάνω ἀπὸ τὴ λεπτὴ ντελέλλα, τὸ σακκάκι του ποὺ τὸ κούμπωσε στερεά, καὶ τὴν τσαλακωμένη του τὴ μπλούζα· ἔπειτα δίστασε λίγο, λοξοβλέποντάς με... Τέλος, κάθησε στὸ χεῖλος τοῦ κρεββατιοῦ, ἄφησε κ' ἔπεσαν κροτῶντας τὰ παπούτσια του στὸ πάτωμα· καὶ ντυμένος ὁλόκληρος, σὰ στρατιώτης σὲ σημεῖο προφυλακῆς, ξαπλώθηκε στὸ κρεββάτι κ' ἔσβησε τὸ φῶς.

Κατὰ τὰ μισὰ τῆς νύχτας, ξύπνησα ξαφνικά. Ὁ Μὼν εἶταν στὴ μέση τῆς κάμαρας, ὁλόρθος, μὲ τὸ κασκέττο στὸ χέρι, καὶ ζητοῦσε κάτι στὴ ντουλάπα—ἕνα μποξᾶ ποὺ τὸν φόρεσε στὴ ράχη. Ἡ κάμαρα εἶταν θεοσκότεινη. Οὔτε ἡ ἀντιφεγγιά, ποὺ κάνει κάποτε τὸ χιόνι! Μαῦρος καὶ παγερὸς ἄνεμος φυσοῦσε στὸ νεκρὸ κηπάρι καὶ στὴ στέγη.

Ἀνασηκώθηκα μιὰ σταλιά, καὶ τοῦ φώναξα πολὺ χαμηλόφωνα:

— Μών ; θὰ ξαναφύγεις ;

Δὲν ἀποκρίθηκε. Τότε εἶπα σὰν τρελός :

— Καλά, κ' ἐγὼ θἄρθω μαζί σου! Θὰ μὲ πάρεις.

Καὶ πήδησα κάτω.

Ζύγωσε, μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ μπράτσο ἀναγκάζοντάς με νὰ καθίσω στὴν ἄκρη τοῦ κρεββατιοῦ, καὶ μοῦ εἶπε :

— Νὰ σὲ πάρω δὲν μπορῶ, Φραγκίσκε. Ἂν ἤξαιρα καλὰ τὸ δρόμο, μάλιστα! Μὰ πρέπει πρῶτα νὰ τὸν βρῶ στὸ χάρτη. Καὶ δὲν τὸ καταφέρνω.

— Τότε, οὔτε σὺ δὲν μπορεῖς νὰ φύγεις.

—Βέβαια, εἶνε μάταιο, ἔκαμε δίχως θάρρος.

Καὶ ξανάρχισε τὸν περίπατό του, στὸ μάκρος καὶ στὸ πλάτος τῆς κάμαρας. Δὲν τόλμησα τίποτα πιὰ νὰ πῶ. Περπατοῦσε, στεκόταν, ξανάρχιζε πιὸ βιασικά, σὰν ἄνθρωπος ποὺ μὲς στὸ στοχασμό του ἀναζητᾶ ἢ ξαναβρίσκει ἀναμνήσεις, τὶς μετρᾶ ἀνάμεσό τους, τὶς ἀντιμετρᾶ, τὶς κρίνει, καὶ ξαφνικὰ θαρεῖς πὼς εὕρηκε! ἔπειτα, ἀπολᾶ καὶ πάλι τὸ νῆμα καὶ ξαναρχίζει τὸ σκάλισμα...

Δὲν εἶταν αὐτὴ ἡ μοναδικὴ νύχτα, πού, ξυπνῶντας ἀπ' τὸν κρότο τῆς περπατησιᾶς του, τὸν ἔβρισκα παρόμοια, στὴ μία ἡ ὥρα ὕστερα ἀπ' τὰ μεσάνυχτα, νὰ μετατοπίζεται ἀπὸ τὴν κάμαρα στὶς σιταποθῆκες, σὰν οἱ ναυτικοὶ ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ξεμάθουν τὴ βάρδια, καὶ ποὺ βαθειὰ στὰ σπίτια τους, στὴ Βρεττάνη, σηκώνονται ἀπάνω καὶ ντύνονται τὴν ὥρα τὴν ὡρισμένη γιὰ νὰ ξαγρυπνήσουν τὴ στεριανὴ νύχτα.

Δυὸ τρεῖς φορές, μέσα στὸν Γενάρη κὶ στὶς πρῶτες δυὸ βδομάδες τοῦ Φλεβάρη, μοῦ ἔκοψε ἔτσι τὸν ὕπνο. Ὁ Μὼν ἦταν σιμά, ὄρθιος, μὲ τὸν μποξᾶ στὴ ράχη, ἕτοιμος γιὰ φευγάλα, καὶ κάθε φορά, στὴν ἄκρη τοῦ μυστηριακοῦ αὐτοῦ τοῦ τόπου, ποὺ μιὰ φορὰ εἶχε δραπετέψει, σταματοῦσε, δίσταζε... Μόλις εἶταν ἕτοιμος ν' ἀνοίξει τὴν κλειδαριὰ τῆς θύρας ποὺ ἔβγαζε στὴ σκάλα καὶ νὰ ξεπορτίσει ἀπ' τὴν κουζίνα ποὺ θἄνοιγε εὔκολα καὶ δίχως ψυχὴ νὰ τὸν νιώσει,—ἔκανε πίσω ἀκόμα μιὰ φορά... Ὕστερα, καθὼς βαστοῦσαν ἀκόμα οἱ μακρυὲς ὧρες τῶν μεσονυχτιῶν, πυρετικά, δρασκέλιζε, γεμᾶτος στοχασμούς, τοὺς ἔρημους σιτοβολῶνες.

Τέλος μιὰ νύχτα, κατὰ τὶς 15 τοῦ Φλεβάρη, αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ ξύπνησε, βάνοντας ἀλαφρὰ στὸν ὦμο μου τὸ χέρι.

Ἡ μέρα εἶχε διαβεῖ τρικυμισμένη. Ὁ Μών, ποὺ εἶχε παρατήσει πιὰ ὁλότελα τὰ παιγνίδια τῶν παλιῶν συντρόφων του, εἶχε μεινει, στὸ τελευταῖο ἑσπερινὸ διάλειμμα, καθισμένος στὸ θρανίο, ἐντελῶς ἀπασχολημένος νὰ στήσει, στὸ χαρτί, ἕνα μυστηριακὸ σχέδιο, λογαριάζοντας πολλὴν ὥρα, καὶ ἀκολουθῶντας μὲ τὸ δάχτυλο, μέσα στὸν Ἄτλαντα τοῦ Σέρ. Τὸ πήγαιν-ἔλα, ἀδιάκοπο τῶν παιδιῶν ἀπ' τὴν τάξη ὡς τὴν αὐλή, ἀκουόταν ὁλοένα. Οἱ ἀρβύλες κροτοῦσαν. Κυνηγιώταν ἀπὸ θρανίο σὲ θρανίο, πηδώντας τὰ ἔδρανα καὶ τὴν ἕδρα μ' ἕνα σάλτο... Ἤξαιραν πὼς δὲν χωράτευε ὁ Μών, οὰν τὸν ἐζύγωστοῦσε ἀκόμα τὸ διάλειμμα, δυὸ τρία παιδιὰ τῆς πολίχνης, γιὰ παιγνίδι, σίμωσαν κλεφτὰ καὶ ιήροζαν πάνω ἀπ' τὸν ὦμο του. Μάλιστα ὁ ἕνας πῆρε θάρρος κι ἔσπρωξε τοὺς ἄλλους δυὸ ἀπάνω στὸ Μών... Σφάλισε σφοδρὰ τὸν ἄτλαντά του, τσάκισε τὸ φύλλο του, κι ἄδραξε τὸν ἕνα, καθὼς οἱ ἄλλοι πρόφθασαν νὰ ξεφύγουν.

Εἶταν ὁ παλληκαρᾶς ὁ Ζιρωντά : ἔβαλε ἀμέσως τὶς κλάψες, πολέμησε νὰ κλωτσήσει, μά, τέλος-τέλος, ὁ Μών τὸν ἔσυρε ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα. ἐνόσω κεῖνος φώναζε μὲ λύσσα :

— Φοβητσιάρη! Παράξενο δὲν εἶνε ποὺ ὅλοι τἄχουν μαζί σου κι ὅλοι σὲ ἐχθρεύονται...

Κ' ὕστερα ἕνα σωρὸ βλαστήμιες ποὺ ἀπαντούσαμε παρόμοια, δίχως καλὰ ν' ἀκοῦμε τὸ τί ἤθελε νὰ πεῖ. Ἐγὼ φώναξα δυνατώτερα, γιατὶ εἶχα πάρει τὸ μέρος του. Ἦταν τώρα σὰ μιὰ συνθήκη ἀνάμεσό μας. Ἡ ὑπόσχεσή του νὰ μὲ πάρει μαζί, δίχως νὰ μοῦ πεῖ, σὰν ὅλος ὁ ἄλλος κόσμος, πὼς «δὲ θἄμουν ἄξιος νὰ περπατήσω», μ' εἶχε δέσει μαζί του γιὰ παντοτινά. Καὶ δὲν ἔκανα ἄλλο, παρὰ νὰ στοχάζομαι τὸ μυστηριακὸ ταξίδι του. Εἶχα βεβαιώσει τὸν ἑαυτό μου πὼς χωρὶς ἄλλο εἶχε ἀπαντήσει κάποια κόρη. Θἆταν ἀφάνταστα ὀμορφότερη ἀπ' τὰ κορίτσια τοῦ τόπου, πιὸ ὄμορφη ἀπ' τὴν Ἰωάννα, ποὺ μισοβλέπαμε κλεφτὰ στὸ περιβόλι τῶν καλογριῶν, ἀνάμεσα ἀπ' τὴν κλειδαρότρυπα· ἀκόμα κι ἀπ' τὴν Μαγδαληνή, τοῦ ψωμᾶ τὴν κόρη, τὴν κάτασπρη καὶ τετράξανθη, κι ἀπ' τὴν Τζέννυ ἀκόμα, τὸ κορίτσι τοῦ πύργου, ποὺ εἶταν ἕνα θᾶμα μὰ κλεινόταν πάντα μέσα, ἀπ' τὴν τρέλα της. Βέβαια κάποια κόρη σκεφτόταν τὶς νύχτες, σὰν ὁ ἥρωας κάποιου ρωμάντσου. Κι ἀποφάσισα νὰ τοῦ μιλήσω ἀπάνω σὲ τοῦτο, θαρρετά. τὴν πρώτη φορὰ ποὺ θὰ μὲ ξυπνοῦσε πάλι.

Τὸ ἀπομεσήμερο τῆς καινούργιας ἐκείνης μάχης, κατὰ τὶς τέσσερες ἡ ὥρα, πολεμούσαμε κι οἱ δυὸ νὰ φέρουμε μέσα ὅλα τὰ σύνεργα τοῦ περιβολιοῦ, τὶς ἀξίνες καὶ τὰ φτυάρια, ποὺ μᾶς στάθηκαν χρήσιμα νὰ σκάψουμε λάκκους,—κι ἀπάνω στὴν ὥρα ἀκούσαμε φωνὲς στὸ δρόμο. Εἶταν μιὰ συντροφιὰ παιδιὰ καὶ μικρὰ ἀγόρια, τέσσερα-τέσσερα στὴν ἀράδα, μὲ περπατησιὰ γυμναστική, ποὺ ξεγλυστροῦσαν σὰ λόχος, ἔκτακτα καμωμένος, ὡδηγημένα ἀπ' τὸν Ντελούς, τὸν Ζιρωτά, τὸν Ντανιὲλ καὶ κάποιον ἄλλον ἄγνωστό μας. Μᾶς διάκριναν καὶ μᾶς πόμπευαν γιὰ καλά! Λοιπόν, ὅλος ὁ τόπος ἦταν ἐχθρός μας· ποιὸς ξαίρει μὲ ποιὸ πολεμικὸ παιχνίδι καταπιανόταν, κ' ἐμᾶς δὲν μᾶς ἔπαιζαν.

Ὁ Μών, δίχως μιλιά, ξανάφερε τὸ λισγάρι καὶ τὸ σκεπάρνι ποῦ εἶχε στὸν ὦμο κάτω ἀπ' τὸ ὑπόστεγο....Μὰ τὰ μεσάνυχτα, ἔνιωσα τὸ χέρι του στὸ μπράτσο μου κ' ἐξύπνησα ἀπότομα.

—Σήκω μοῦ εἶπε, θὰ φύγουμε.

— Τὸν ξαίρεις λοιπὸν τὸν δρόμο ὡς τὸ τέλος ;

—Ξαίρω τὸν πιὸ πολύ. Τὸν ἄλλο πρέπει βέβαια νὰ τὸν βροῦμε, ἀποκρίθηκε μὲ σφιχτὰ τὰ δόντια.

—Ἄκουσε, Μών, τοῦ εἶπα καθίζοντας στὸ

ὅταν ἐργαζόταν ἔτσι· ὡς τόσο, καθὼς βα-

κάθισμά μου. Ἄκουσέ με: ἕνα πρᾶμα νὰ κάμουμε νὰ βροῦμε μέρα κ' οἱ δυό, ἀπ' τὸ σχέδιο ποὺ ἔχεις κάμει, τὸ δρόμο ποὺ μᾶς λείπει.

—Μὰ ἐκεῖνο τὸ κομμάτι εἶνε πολὺ μακριὰ ἀπὸ δῶ.

—Τότε πᾶμε μὲ τ' ἁμάξι, τὸ καλοκαῖρι, μόλις μεγαλώσουν οἱ μέρες.

Σώπασε γι ἀρκετὴν ὥρα ἀπόδειξη πὼς δεχ'ταν.

—Ἀφοῦ θὰ φροντίσουμε κ' οἱ δυὸ μαζὶ νὰ βροῦμε ἐκείνην ποὺ ἀγαπᾶς, Μών, πρόσθεσα τέλος· γιὰ πές μου ποιὰ εἶνε; μίλησέ μου γι' αὐτή.

Κάθησε στοῦ κρεββατιοῦ τὰ ποδια. Ἔβλεπα στὸ σκότος τὸ γερτό του τὸ κεφάλι, τὰ σταυρωμένα μπράτσα του, τὰ γόνατά του. Ἔπειτα, πῆρε ζωηρὴν ἀνάσα, σὰν ἄνθρωπος ποὺ ἔχει ἀπὸ καιρὸ βαρειὰ καρδιὰ καὶ ποὺ τέλος θὰ ἐμπιστευτεῖ τὸ μυστικό του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ

Ὁ σύντροφός μου δὲν μοῦ ἐμπιστεύτηκε τὴ νύχτα ἐκείνη ὅσα τοῦ στάθηκαν στὸ δρόμο. Ἀκόμα κι ἀφοῦ ἀποφάσισε νὰ τὸ κάνει στὸ πέρασμα τῶν ἡμερῶν τῆς θλίψης του, ποὺ θὰ ξαναμιλήσω γι' αὐτές, ἀκόμα καὶ τότε αὐτὸ ἀπόμεινε το μεγάλο μυστικὸ ἀνάμεσα στὴ νειότη μας. Μὰ σήμερα, ποὺ σώθηκαν ὅλα, τώρα ποὺ δὲν ἀπομένει πιά, παρὰ στάχτη
ἀπὸ τόσο κακό, κι ἀπὸ τόσο ἀγαθό,
μπορῶ νὰ διηγηθῶ τὴν ξεχωριστή του περιπέτεια.

. . . . . .

Στὴ μιάμιση ἡ ὥρα τὸ ἀπομεσήμερο, στὸ δημόσιο δρόμο τοῦ Βιερζόν, μ' ἐκείνην τὴν παγωνιά, ὁ Μὼν ἔβανε τὸ ζῶο νὰ τρέχει γιὰ καλά, γιατὶ ἤξαιρε πὼς δὲν εἶχε καιρὸ γιὰ χάσιμο. Στοχάστηκε πρῶτα-πρῶτα, γιὰ γοῦστο, τὴν ἀπορία ποὺ θὰ λαβαίναμε ὅλοι μας, ὅταν θἄφερνε μὲ τὸ ἁμαξάκι, στὶς τέσσερες ἡ ὥρα, τὸν παπποῦ μὲ τὴν γιαγιά Σαρπαντιέ. Τότε ἀκόμα, στ' ἀλήθεια, δὲν εἶχε στὸ νοῦ του τίποτ' ἄλλο.

Σιγὰ-σιγά, καθὼς ἡ ψύχρα τὸν τρυποῦσε, σκέπασε τὰ πόδια του μὲ τὸ χράμι, ποὺ στὴν ἀρχὴ τὄχε παραπετάξει, μὰ ποὺ οἱ σταυλίτες του ἔβαναν ὡς τόσο, ἄθελα, μέσα στ' ἁμάξι.

Στὶς δύο, πέρασε ἀπ' τὸ προάστειο Λὰ Μότ. Ποτὲ δὲν εἶχε περάσει ἀπὸ μικρὸ μέρος, τὴν ὥρα ποὺ τὰ παιδιὰ εἶνε στὸ μάθημα, καὶ ἔκανε γοῦστο νὰ τὸ ἰδεῖ κι ἐκεῖνο παρόμοια ἔρημο καὶ ἀποκοιμισμένο. Μόλις θἄτυχε ἐδῶ κι' ἐκεῖ, σὲ ἀπόσταση, ν' ἀνασηκωθεῖ κάποια κουρτίνα καὶ νὰ προβάλει ἡ περίεργη ὄψη καμμιᾶς γυναικούλας.

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ Μόλτ, σιμὰ ἀπ' τὸ σχολικὸ κτίριο, δίστασε ποιὸ δρόμο νὰ πάρει· κι ἐνόμισε πὼς θυμήθηκε ὅτι πρέπει νὰ στρίψει ἀριστερά, γιὰ νὰ βγεῖ στὸ Βιερζόν. Ψυχὴ δὲν εἶταν γιὰ νὰ τὸν φωτίσει. Ἔβαλε τὴ φοράδα σὲ τριποδισμὸ ἀπάνω στὸ δημόσιο δρόμο, ποὺ ἄρχιζε ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα νὰ στενεύει καὶ νἄνε γεμᾶος λιθάρια. Γιὰ κάμποση ὥρα προσπέρασε ἕνα σύδεντρο ἀπὸ ἐλάτες κι ἀπάντησε τέλος ἕναν καρροτσέρη, ποὺ τὸν ρώτησε κάνοντας τὴ φούχτα του χωνί, ἂν πορευόταν σωστὰ γιὰ τὸ Βιερζόν. Ἡ φοράδα, τραβώντας κατὰ τὰ χαλινάρια, ἐξακολουθοῦσε νὰ τετραποδίζει· δὲ θὰ κατάλαβε ὁ ἄνθρωπος τί τὸν ρωτοῦσαν· κάτι φώναξε, κάνοντας ἕνα νόημα ἀβέβαιο, κι ὁ Μὼν ἐξακολούθησε τὸ δρόμο του ὁλότελα στὴν τύχη.

Καὶ ἰδοὺ πάλι ἡ διάπλατη ξεπαγιασμένη ἐξοχή, χωρὶς κίνηση καμιά, χωρὶς τίποτα περίεργο: κάπου κάπου μόνο μιὰ κίσσα ξεπετιόταν, τρομαγμένη ἀπ' τἁμάξι, καὶ πήγαινε νὰ φωλιάσει μακρύτερα σὲ μιὰ φτελιὰ δίχως κορφή. Ὁ ταξιδιώτης κουλούριασε γύρω ἀπ' τοὺς ὤμους του τὸ χοντρὸ χράμι σὰν πανωφόρι. Μὲ τὰ πόδια τεντωμένα ἀκουμπῶντας στὸ ἕνα πλευρὸ τοῦ ἁμαξιοῦ, θὰ ὑπνοβάτησε ἔτσι πολλὴν ὥρα...

Ὅταν ἐξ αἰτίας ἀπ' τὴν ψύχρα, ποὺ τρυποῦσε τώρα τὸ χράμι, ὁ Μὼν ξανᾶρθε στὸν ἑαυτό του, κοίταξε πὼς ὁ τόπος ἦταν ἀλλοιώτικος. Δὲν εἶταν τώρα οἱ μακρυσμένοι ὁρίζοντες, μηδὲ τ' ἀπέραντα λευκὰ οὐράνια ποὺ τὸ μάτι ἐχανόταν, ἀλλὰ μικρὰ λιβάδια, ..ράσινα ἀκόμα μὲ ἀψηλὲς φραγές. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, τὸ νερὸ μέσα στὶς σκαφὲς ἔτρεχε κάτω ἀπ' τὸν πάγο. Ὅλα προμηνοῦσαν ἕνα ποτάμι. Καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀψηλοὺς φράχτες, ὁ δρόμος ἀπόμενε πιὰ ἕνα στενὸ δρομαλάκι παραστρατημένο.

Ἡ φοράδα τότε μόλις εἶχε πάψει τὸν τετραποδισμό της. Μὲ μιὰ καμτσικιὰ ὁ Μὼν θέλησε νὰ τῆς ξαναδώσει πάλι ζωή, μ' αὐτὴ ἐξακολούθησε νὰ πορεύεται μὲ ἀργότατη περπατησιά, καὶ ὁ μεγάλος μαθητής, λοξὰ κοιτώντας, μὲ τὰ χέρια στηριγμένα σιμὰ στὸ τιμόνι τῆς ἅμαξας, εἶδε πὼς ἐκούτσαινε στὸ ἕνα πόδι. Μονομιᾶς πήδησε καταγῆς σαστισμένος.

—Ποτὲ δὲ θὰ φτάσουμε στὸ Βιερζὸν γιὰ τὸ τραῖνο, εἶπε μὲ κομμένη φωνή.

Ἐξέτασε πολὺ ὥρα τὸ πόδι τοῦ ζώου, μὰ δὲ βρῆκε σημάδι ἀπὸ πληγή. Περίφοβη ἡ φοράδα σήκωνε τὸ πόδι μόλις ὁ Μὼν ἔκανε νὰ τὸ ἀγγίσει, κι ἔξυνε τὴ γῆς μὲ τὸ πεταλό της τὸ βαρὺ καὶ στραβοκαρφωμένο. Τέλος κατάλαβε πὼς θἄχε κάποιο χαλίκι στὸ πέταλο,—ὁρίστε. Σὰν παιδὶ μαθημένο ἀπ' τ' ἄλογα, κάθησε στὶς φτέρνες του, δοκίμασε νὰ τοῦ πιάσει τὸ δεξὶ πόδι μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ νὰ τὸ βάλει ἀνάμεσα στὰ γονατά του, μὰ τὸ ἁμάξι τὸν ἐνόχλησε. Μιά, δυὸ φορές,—μὰ ἡ φοράδα ἐλευτερώθηκε κι ἐπροχώρησε λίγα μέτρα· Τὸ σκαλοπάτι τὴν ἐχτύπησε στὸ κεφάλι καὶ ὁ τροχὸς τὴν ἐπλήγωσε στὸ γόνατο. Ἐκεῖνος ἐπίμενε κι ἐπὶ τέλους ὑπόταξε τὸ φοβητσάρικο ζῶο.

Μὰ τὸ χαλίκι εἶχε τόσο καλὰ σφηνωθεῖ, ποὺ ὁ Μών, γιὰ νὰ ξεμπερδεύει, ἐχρειάσθηκε ν' ἀνασύρει τὸ χωριάτικο μαχαῖρι.

Μόλις τελείωσε τὴ δουλειά του καὶ ἀνασήκωσε τέλος τὸ κεφάλι του μισοζαλισμένος καὶ μὲ θαμπὰ τὰ μάτια, εἶδε, σὰν χαζός, πὼς νύχτωνε..

Κάθε ἄλλος στὴ θέση του θἄστρεφε ἀμέσως πίσω. Ἄλλος τρόπος δὲν εἶταν νὰ μὴ χαθεῖ ἀκόμα πιὸ πολύ. Μὰ σκέφτηκε πὼς τὴν ὥρα ἐκείνη θὰ βρισκόταν πάρα πολὺ μακρυὰ ἀπ' τὸ Λὰ Μότ.

(Ἀκολουθεῖ)

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΛΑ ΠΡΑΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΝΑΜΕ

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ κ. ΠΑΪΔΟΥΣΗ

Η ΠΡΟΟΔΟΣ

Σὰν ἐμπόρευμα, ποὺ ἔχει μεγάλη πέραση, κατάντησε στὶς μέρες μας ἡ πρόοδος καὶ ὁ τίτλος τοῦ προοδευμένου ἢ προοδευτικοῦ. Ὁ καθένας τρέχει νὰ προμηθευτεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐμπόρευμα, ποὺ δίνει τόση λάμψη, διαφορετικὰ θὰ τὸν πάρουν γιὰ ἄχρηστο ἄνθρωπο. Ἀλίμονό του τότε! Ὁ καθένας τὸν κοιτάζει μὲ πόνο καὶ οἶκτο, ἔτσι ἀπὸ περιωπῆς ὅπως θὰ κοιτάζει ὁ ἀετὸς τὴ χελώνα. «Ὁ καημένος, λέγουν, πολὺ καθυστερημένος στὴ σκέψη, ἔχει μείνει πίσω, εἶνε πολὺ ὀπισθοδρομημένος». Τὸ ἐνάντιο, ὁ προοδευτικὸς δροσίζει τὴν ψυχὴ τοῦ καθενὸς καὶ παίρνει πάντα τοὺς καλύτερους βαθμοὺς καὶ τὰ παινέματα τῶν ἄλλων. «Ἐσεῖς, κύριέ μου, τί εἶστε;» ρωτοῦν. «Ἄ! ἐγὼ εἶμαι νιτσεϊστής». «Ἐσεῖς;» «Ἐγὼ ἀϊνσταϊνστής». «Ἐσεῖς, ἀβρά μου κυρία;» «Ἐγὼ εἶμαι μαρξίστρια». «Ἐσεῖς τέλος, τρυφερά μου δεσποινίς;» «Ἄ, ἐγὼ εἶμαι ὀπαδὸς τοῦ Freund». «Μπράβο, μπράβο, ὅλοι σας εἶστε φοβερὰ προοδευτικοί· ἐσεῖς πιστεύετε στὸν δημιουργὸ ὑπεράνθρωπο, ἐσεῖς στὴ σχετικότητα, ἐσεῖς στὴ δύναμη τῆς μάζας καὶ τοῦ ποσοῦ, σεῖς στὴ δύναμη τοῦ.. Μπράβο, ἔτσι, παιδιά μου, πάντα προοδευτικοί».

Ἔτσι ὁ ἕνας καμαρώνει τὸν ἄλλον καὶ ὁ καθένας τὸν ἑαυτό του, πὼς εἶνε ἡ τελευταία λέξη, ἡ dernière création τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἂν ἡ πρόοδος καὶ δισεκατομμύρια τέτοιους ὀπαδοὺς κι ἂν εἶχε δὲν θὰ ἔκανε οὔτε βηματάκι μπρός, αὐτὸ λίγο μᾶς νοιάζει. Ἐμᾶς μᾶς μέλει ὁ τίτλος, κι αὐτόν, δόξα σοι ὁ Θεός, τὸν παίρνουμε, ἀφοῦ χορεύουμε καὶ τσάρλεστον, οἱ γυναῖκες μας ἔκοψαν τὰ μαλλιά τους καὶ καπνίζοντας μὲ τὸ ἕνα πόδι πάνω στὸ ἄλλο μιλᾶν γιὰ καθεστῶτα κοινωνικά, ἀνατροπὲς καὶ ἐπαναστάσεις καὶ μεταχειρίζονται τὸ τελευταῖο parfum.

Χωρὶς ἄλλο ἂν πρόοδος σημαίνει στάση καὶ πνευματικὴ νέκρα, ἄψυχη καὶ στεῖρα μίμηση, ἐπανάληψη ὁρισμῶν καὶ ὀνομάτων, τότε δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία πὼς ἐμεῖς εἴμαστε ὁ πιὸ προοδευμένος καὶ φιλοπρόοδος λαὸς τοῦ κόσμου. Πρόοδος θὰ εἶνε ἴσον λεβαντινισμὸς καὶ λεβαντινισμὸς ἴσον πρόοδος. Λέγοντας δηλ. πρόοδο πήραμε τὴν πιὸ ἀστεία καὶ ἐπιπόλαιη ἀντίληψη γιὰ δαύτην. Πιστέψαμε πὼς πρόοδος θὰ πεῖ καλοκάθισμα στὸ πιὸ ἀκρινὸ σημεῖο μιᾶς γραμμῆς, ποὺ λέγεται ἐξέλιξη [1]). Φτάνει νὰ καλοκαθίσουμε σ' αὐτὸ τὸ ἀκρινὸ σημεῖο, νὰ πάρουμε τὸν τίτλο τοῦ προοδευτικοῦ, νὰ λέμε καὶ νὰ ξεναλέμε μερικὲς χτυπητὲς θεωρίες μὲ μερικὰ ξένα ὀνόματα καὶ ἡ Τύχη μας δουλεύει. Τέτοια πρόοδος δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν πραγματικὴ πρόοδο, ποὺ σημαίνει κίνηση καὶ ζωὴ πάνω σὲ μιὰ γραμμὴ ποὺ ξεκινᾶ καὶ ἀκατάπαυτα στηρίζεται πάνω σὲ μιὰ πραγματικότητα Προχωρώντας πάνω σ' αὐτὴ τὴ γραμμὴ κινούμαστε, προσπαθοῦμε, ζοῦμε καὶ δὲν καλοκαθίζουμε. Τὸ σημεῖο ποὺ κάθε

[1]) Τώρα τελευταῖα μοῦ δόθηκε εὐκαιρία νὰ δῶ μὲ τὰ ἴδια μου τὰ μάτια αὐτὸ τὸ ἄψυχο κυνηγητὸ γιὰ νέα ὀνόματα καὶ νέες θεωρίες. Ἐδῶ καὶ λίγες μέρες λέγοντας τὴ γνώμη μου γιὰ ἕνα παιδαγωγικὸ ζήτημα ἀναγκάστηκα κι ἐγὼ (ὁ ἀναμάρτητος τὸν λίθον βαλέτω!) νὰ δόσω κῦρος στὴ γνώμη μου ἀναφέροντας τὸ ὄνομα τοῦ Kerschensteiner. Τὸ κακὸ ὅμως ποὺ μὲ βρῆκε! Προοδευτικὸς καὶ φιλοπρόοδος παιδαγωγὸς μὲ ὅλη τὴ σοβαρότητα, ποὺ δίνει στοὺς Ρωμιοὺς ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνωτερότητα, ἔρχεται κοντά μου καὶ χτυπώντας με στὴ μέση (γιατὶ δὲν ἔφτανε τὶς πλάτες μου) μὲ ὕφος πατρικό, μὰ καὶ δασκαλικό, χαμογελώντας μοῦ λέγει: «Βρὲ Παντελῆ, τὶ εἶταν αὐτὴ ἡ γκάφα· ἐμεῖς ἤρθαμε νὰ πολεμήσουμε μὲ μάνλιχερ καὶ σὺ μᾶς κουβάλησες μιὰ παληοκαραμπίνα μὲ τσακμακόπετρα. Ὁ Kerschensteiner πάει πιά, πάλιωσε». Ἀλίμονό μου ἂν ξεστόμιζα τὸ ὄνομα τοῦ Πεσταλότση, ἢ καὶ τοῦ Πλάτωνα· τότε χωρὶς ἄλλο θὰ πολεμοῦσα μὲ σφεντόνες καὰπάνω σὲ τάνκς. Τὶ κακὸ ποὺ θὰ μ' ἔβρισκε. Καλὰ κάνω κι ἐγώ, ποὺ ἀποφάσισα νὰ βουβαθῶ ὡς τὸ 1928 ὅπου ἐλπίζουμε νὰ βγεῖ καὶ ὁ τελευταῖος τόμος τῆς νέας ἔκδοσης τοῦ λεξικοῦ τῶν ὁρισμῶν καὶ ὀνομάτων Eisler! Ὕστερα ἀπὸ τέτοιο πάθημα!

φορὰ ξεκινοῦμε μᾶς τὸ δίνει ἡ πραγματικὴ ζωὴ τοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ ἀτόμου. Μπορεῖ κανένας νὰ εἶνε πολὺ προοδευτικός, ἂν καὶ τὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται πάνω στὴ γραμμὴ τῆς ἐξέλιξης δὲν εἶνε τόσο προχωρημένο γιὰ ἕναν ἄλλον. Ἡ προοδευτικότητα ὁρίζεται πρῶτα πρῶτα ἀπὸ τὴν προσπάθεια καὶ γενικὰ ἀπὸ τὴ ζωή, ποὺ δίνει στὸ ἄτομο ἡ δημιουργία ἢ τὸ ζωντάνεμα μιᾶς ἀξίας. Κάθε νέα κατάκτηση νέας ἀλήθειας, ποὺ γίνεται εἴτε ἀπὸ πρῶτο εἴτε ἀπὸ δεύτερο χέρι κάθε φορὰ χωριστὰ σὲ κάθε ἄτομο, ξαπολύνει ἀπὸ τὴν πίστη στὴν ἀξία της γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ἀντίστοιχες βουλήσεις καὶ προσπάθειες. Ἂν μὲ τὴ νέα ἀλήθεια χτυπιέται καὶ γίνεται ἄχρηστη κάποια παλιά, τότε ἡ δεύτερη εἴτε συνειδητὰ ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνα εἴτε καὶ μόνη της παραμερίζεται.

Ἡ πηγὴ καὶ τὸ κριτήριο κάθε προόδου εἶνε ἡ ζωντανὴ πραγματικότητα, ἡ κατάσταση, τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ, ὅπως τὰ ζωντανεύει καὶ τὰ ζεῖ στὸ ἐσωτερικό του τὸ ἄτομο. Ἂν λείψει ἡ συγκίνηση καὶ ἡ ἀνησυχία, ποὺ ξεσπᾶ σὲ ἀνάλογες προσπάθειες, γιὰ τὸ περιβάλλον μας, ποτέ μας, δὲν θὰ χαροῦμε ἀληθινὴ πρόοδο.

Γιὰ τὸν προοδευτικὸ εἶνε ἀδιάφορο τὸ τί γίνεται στὴ Ρωσία καὶ στὴν Κινα ὅταν οἱ λαϊκὲς καταστάσεις καὶ τὸ αἴσθημα αὐτῶν τῶν λαῶν εἶνε διαφορετικό. Πληροφορούμαστε μονάχα τί συμβαίνει σὲ ξένες χῶρες. Μὲ τὸ νὰ παρακολουθήσουμε νοητικὰ τὸ τί γίνετσι στὴ Ρωσία καὶ στὴν Κίνα καὶ ὕστερα νὰ κηρύττουμε, γιὰ νὰ φανοῦμε προοδευτικοί, ὅλες τὶς πληροφορίες ποὺ παίρνουμε, ὅ,τι ἐκεῖ πίστεψαν γιὰ καλὸ κσὶ χρήσιμο, δὲν κάνουμε βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἔτσι μποροῦμε νὰ κρημνίζουμε, ποτὲ ὅμως δὲν δημιουργοῦμε. Ἔτσι μποροῦμε νὰ πάρουμε καὶ τὸν τίτλο τοῦ ρηχοῦ ἐνήμερου, ὄχι ὅμως τοῦ προοδευτικοῦ. Ἔτσι μποροῦμε νὰ κάμουμε ὄνομα μὲ τὸ θόρυβο ποὺ δημιουργοῦμε γύρω μας, κσμιὰ φορὰ καὶ περιουσίες, ποτὲ ὅμως καὶ πρόοδο. Ἔτσι ξηγιέται πῶς καὶ μὲ ὅλη τὴν ἐπαναστατικότητά μας, μὲ ὅλες τὶς νέες ἰδέες, δὲν θέμε τίποτα νὰ κινδυνεύσουμε. Εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ τραβηχτοῦμε στὸ καβοῦκι μας, κι ἂν τὸ δαχτυλάκι μας κινδυνεύει νὰ τσαγκρουνιστεῖ. Ἡ πρόοδος ἡ κοινωνικὴ δὲν γίνεται μὲ πηδήματα παρὰ μὲ μικρὰ μὰ σίγουρα καὶ ἀκατάπαυτα βήματα. Τὸ κάθε πάτημα πρὸς τὰ ἐμπρὸς χρειάζεται πρὸ πάντων αὐταπαρνητικὴ ἐργσσία, καμιὰ φορὰ καὶ ἄγριο ἀγώνα ὡς ποὺ νὰ γίνει πραγματικότητα καὶ ζωή. Μονάχα ὅταν θεμελιώνουμε πάνω στὰ σύννεφα καὶ ὀνειρευόμαστε γαλλικὲς καὶ ρωσικὲς ἐπαναστάσεις μποροῦμε νὰ προσπαθοῦμε ἀπὸ σήμερα ὡς αὔριο νὰ κάνουμε τὴν Ἑλλάδα Δανία. [1]

[1]) Ἀκόμα ἐπίσημη γλῶσσα μας εἶνε μιὰ ψεύτικη, καμωμένη γλῶσσα. Ἀκόμα ἔχουμε τὸν πιὸ φημισμένο γλωσσολόγο μας νὰ ξεσπαθώνει γι αὐτὴν τὴν γλῶσσα καὶ νὰ μᾶς λέει στὰ σοβαρά, πῶς μὲ τὴ δημοτικὴ «διασπᾶται ἡ ἑνότης τοῦ ἔθνους». Ἄραγε θὰ ζήσουμε ἐμεῖς τὴν ἡμέρα, ποῦ θὰ παραμεριστεῖ τέλεια αὐτὴ ἡ ψευτιά ;

Ἴσως νὰ μᾶς ποῦν πῶς τὸ ἄτομο ἢ καὶ μερικοὶ ὅμιλοι μποροῦν ἔτσι νοητικὰ πολὺ νὰ προχωρήσουν στὴ σκέψη, νὰ νιώσουν τελειότερες καταστάσεις, φυσικὰ μὲ τὶς προϋποθέσεις μερικῶν ἀτόμων πολυδιαβασμένων καὶ κοσμογυρισμένων, ποὺ ἔτσι, λόγος γιὰ νὰ γίνεται, μποροῦν να κουβεντιάζουν καὶ νὰ συζητοῦν γιὰ κάτι ποὺ κάπου γίνεται. Δὲν πρόκειται φυσικὰ γιὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, γιατὶ οὔτε τὰ ἄτομα εἶνε ἐρευνητές, δημιουργοί, ἐπιστήμονες, οὔτε τὰ κέντρα των ἐπιστημονικὰ ἰνστιντοῦτα. Μὰ τότε ποῦ εἶνε ἡ πρόοδος ; Ἐδὼ ἔχουμε νὰ κάμουμε μὲ βυζαντινισμὸ τοῦ χειρότερου εἴδους, ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νὰ μιλᾶ γιὰ κάποιες μακρινὲς τελειότερες καταστάσεις, γιὰ κάποια μακρινὰ στὴν ψυχή μας προβλήματα, γιὰ κάτι αἰσθήματα ποὺ συγκινοῦν καὶ ἐνθουσιάζουν μερικοὺς ἐξωτικοὺς ἀνθρώπους, γιὰ κάποιες τέλος πάντων πραγματικότητες, ποὺ κάπου ὑπάρχουν ὄχι ὅμως καὶ σὲ μᾶς. Σὲ μᾶς αὐτὸ δὲν εἶνε καλό, ἐκεῖνο εἶνε πρόστυχο, τὸ ἄλλο εἶνε πρόληψη, τὸ ἄλλο εἶνε δεισιδαιμονία καὶ μεσαιωνικὸ καὶ ἀράδιαζε χωρὶς τέλος. Ἔτσι κουβεντιάζοντας καὶ κάποτε κάποτε διαβάζοντας, φωτιζόμαστε λένε, καὶ προοδεύουμε, ἀπαράλλαχτα ὅπως ὑποθέτω πῶς ἔκαναν οἱ βυζαντινοὶ μὲ τοὺς ἀρχαίους κλασσικούς. Ὁ ἕνας θέλει νὰ δείξει πῶς εἶνε πιὸ ἐνήμερος καὶ πολύξερος ἀπὸ τὸν ἄλλον, πῶς ἔχει πιότερα καὶ πιὸ παράξενα πράγματα διαβάσει.

Μ' αὐτὸ τὸ κουβεντολόγι καὶ τὶς βυζαντινὲς συζητήσεις, ὅπου λείπει κάθε αἴσθημα καὶ κάθε μέτρο γιὰ ἐκτίμηση αὐτῆς τῆς θεωριοσαλάτας, πιστεύουν πῶς προοδεύουν καὶ σπρώχνουν μπρὸς τὸν πολιτισμό. Πιστεύουν πῶς φτάνει ἕνας ἐκεῖ νὰ πεῖ πῶς εἶνε ὀπαδός, νὰ ποῦμε, τῆς Νέας Ἀγωγῆς, γιὰ νὰ βαφτιστεῖ προοδευτικός. Ὁ ἄλλος νὰ πεῖ πῶς παραδέχεται τὸ ἀπόλυτο κῦρος τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν γιὰ τὸ ἄτομο, ποὺ πραγματικὰ τὶς αἰσθάνεται ἔτσι, γιὰ νὰ βαφτιστεῖ ὀπισθοδρομημένος, καθυστερημένος καὶ ὀχτρὸς τῆς προόδου [1]).

[1]) Σὲ ἕνα τέτοιο ὅμιλο χαρακτηρίστηκε κάποιος γιὰ ὀπισθοδρομικός, μ' ὅλον ὅτι αὐτὸς ὅλη του τὴ ζωὴ θυσίασε καὶ προσπάθησε νὰ φτιάσει, οὔτε πολὺ οὔτε λίγο, ἕνα ἀληθινὸ σχολειό. Τὸν βάφτισαν ἔτσι γιατὶ τόλμησε νὰ πεῖ πῶς ἡ ἀγωγὴ πρέπει νὰ εἶνε ἐθνική. Ἐκεῖνοι ποὺ τὸν βάφτισαν ἔτσι ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀπέραντο κουβεντολόγι μὲ τὶς πιὸ ριζοσπαστικὲς ἰδέες καὶ ἀπέραντες ῥητορεῖες δὲν εἶχαν τίποτα νὰ παρουσιάσουν. Εἶταν ὅμως προοδευτικοί! Εἶνε τόσο προοδευτικοί, ὥστε δὲν τολμοῦν νὰ ποῦν τὶς ἰδέες τους φανερά. Ἀλλοίμονο στὴν πρόοδο ἂν περίμενε ἀπὸ δαύτους· ὄχι χελώνα ἀλλὰ κάτι χειρότερο θὰ εἶταν!

Ἂν ἡ πρόοδος κρεμότανε ἀπὸ τὴ γνώση μερικῶν βιβλίων, ἀπὸ τὴ γνώση κάποιου ἐγχειρίδιου κοινωνιολογίας, τότε ἀπορῶ πῶς τὸ ἔθνος μας δὲν ἔρχεται πρῶτο στὸν πολιτισμὸ εἰσάγοντας ὑποχρεωτικὰ αὐτὸ τὸ βιβλίο σ' ὅλα τὰ δημοτικὰ σχολειά, ἔτσι γιὰ νὰ φτιάσουμε κι ἐμεῖς ἀγγέλους στὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμό. Μὰ ἐγὼ θαρῶ πῶς κι ἂν ὅλα τὰ παιδιὰ ἐξαναγκαστοῦν νὰ ἀποσιηθίσουν καὶ νὰ συζητοῦν καὶ τὶς πιὸ ἐπαναστατικὲς θεωρίες, ἡ πρόοδός μας δὲν θὰ κάνει οὔτε βῆμα μπρός, θὰ χαθεῖ μάλιστα κάθε προϋπόθεση ἀληθινῆς προόδου. Τὸ ἴδιο, ἐγὼ δὲν παραδέχομαι πῶς οἱ κάτοικοι τῆς Μπουχάρας εἶνε ἀνώτεροι στὸν πολιτισμό, μὲ τὸ νὰ ἔχουν σοβιέτ, ἀπὸ τοὺς Δανοὺς σοσιαλιστὲς μὲ τὸν βασιλιά τους. Φυσικὰ μποροῦσαν οἱ Τοῦρκοι τῆς Μπουχάρας νὰ εἶνε πιὸ προοδευμένοι ἀπὸ τοὺς Δανούς, μὰ αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν μαρξισμό τους.

Μὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, παραδέχομαι καὶ πῶς πολλοὶ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ παρακολουθοῦν τακτικὰ κάθε πρόοδο καὶ μολαταῦτα νὰ μὴ μποροῦν τίποτα νὰ δόσουν στὴν πρόοδο, ἐκτὸς τὸ πολὺ κάποτες, ὄχι πάντα, στὴν πρόοδο τῆς λογικῆς κατανόησης τῆς προόδου! Ξερὴ ὅμως λογικὴ κατανόηση δὲν εἶνε οὔτε δημιουργία οὔτε πρόοδος· πολὺ συχνὰ εἶνε παρανόηση!

ΚΑΙ ΚΑΤΙ ΞΕΧΩΡΙΣΤΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΜΑΣ

Πολλοὺς δασκάλους μας, καὶ μάλιστα τοὺς λεγόμενους φωτισμένους δασκάλους, πολὺ τοὺς ἐνοχλεῖ πῶς εἶνε ἀναγκασμένοι νὰ διδάσκουν στὰ παιδιὰ πράματα ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα, εἴτε ἀπὸ τὰ ἄλλα μαθήματα, εἴτε καὶ ἔξω στὴν κοινωνία, θὰ μάθουν πῶς δὲν εἶνε πραγματικά. Αὐτὸ τὸ παράπονό τους, μὰ τὴν ἀλήθεια, τοὺς κάνει πολὺ συμπαθητικούς, ἀφοῦ τοὺς περνᾶ ἡ ἰδέα πῶς ἴσως μιὰ φορὰ τὰ παιδιὰ τοὺς πάρουν γιὰ ψεῦτες ἢ δειλούς, ποὺ ἤξεραν τὴν ἀλήθεια καὶ δὲν τὴν ἔλεγαν. Πολὺ καλὸ αὐτό, νὰ μὴ θέλουν νὰ τοὺς παίρνουν γιὰ ψεῦτες!

Μολαταῦτα ξέρουν πολὺ καλὰ ἀπὸ λόγου τους, ἀπὸ τὰ παιδιάτικά τους χρόνια, πῶς οὔτε πῆραν οὔτε παίρνουν πάποτε γιὰ ψεῦτες τοὺς δασκάλους τῶν θρησκευτικῶν, ποὺ αὐτοὶ ξεχωριστὰ δίδαξαν πράγματα ἀφύσικα, ποὺ δὲν γίνονται καὶ σήμερα, καὶ γιὰ τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε πραγματικά. Μπορεῖ μάλιστα ἂν αὐτοὶ δίδασκαν ἀπὸ πίστη νὰ τοὺς ἔπαιρναν ἀκριβῶς γιὰ τοὺς πιὸ ἀληθινοὺς καὶ ἴσιους ἀνθρώπους. Ἐγὼ ἀπὸ τοὺς δασκάλους μου πῆρα γιὰ ψεύτη ἴσια ἴσια ἕνα δάσκαλο τῶν φυσικῶν, γιατὶ ὁ εὐλογημένος συνήθιζε νὰ μᾶς μιλᾶ πολὺ συχνὰ γιὰ φιλεργία καὶ εὐσυνειδησία, κι αὐτὸς εἶταν φοβερὰ τεμπέλης. Τὸ ἴδιο, πῆρα γιὰ πολὺ ψεύτη, κι ἀκόμα ἔχω τὴν ἴδια γνώμη, γιὰ κάποιο δάσκαλό μου ποὺ συγκινούνταν μέχρι δακρύων ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Κικέρωνα κατὰ τοῦ Κατιλίνα. Νὰ σᾶς πῶ καὶ κάποιο θεολόγο πῆρα γιὰ ψεύτη, ὄχι, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, γιατὶ μᾶς δίδαξε τὴν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου. Ὄχι γι' αὐτό, ἀλλὰ γιὰ κάτι ἄλλο. Ἦταν φοβερὰ φιλάργυρος, καὶ τὸ ξαίραμε πολὺ καλὰ ὅλα τὰ παιδιά, καὶ μολαταῦτα, ὅταν πσρουσιαζότανε εὐκαιρία, ἔκανε κατιλινικοὺς κατὰ τῶν φιλαργύρων. Ὅταν δίδαξε τὴν προδοσία τοῦ Ἰούδα δάκρυσε, ἐμεῖς ὅμως συχαθήκαμε ὅπως τὸν Ἰούδα ἔτσι καὶ τὸν δάσκαλό μας.

Ἄ! ξέρω πολλοὺς ψεῦτες δασκάλους. Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του κι ὁ ἀναμάρτητος τὸν λίθον βαλέτω. Ξέρω κάποιον πού, ὅταν ἐρχότανε ὁ ἐπόπτης (ἔτσι λέγαμε μεῖς τὸν ἐπιθεωρητή), μᾶς ἔλεγε «Παιδάκια μου, παιδάκια μου, ἀγαπητά μου παιδάκια» καὶ ὅταν εἴμαστε ἐμεῖς κι ἐμεῖς: «Βρωμόπαιδα, γαϊδούρια, βλάκες, κτήνη κ.λ.» Κάποιος ἄλλος ἔβαζε μεγάλους βαθμοὺς καὶ κολάκευε τὰ παιδιὰ τῶν πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν, δὲν ξεχνοῦσε ὅμως καὶ κάθε μέρα νὰ μᾶς μιλᾶ γιὰ δικαιοσύνη καὶ εὐθύτητα.

Θυμοῦμαι πολλὲς ψευτιὲς καὶ πολλοὺς ψεῦτες ἀπὸ τὰ μαθητικά μου χρόνια, θυμοῦμαι καὶ πολλὲς ἀλήθειες ποὺ ὅσο προχωρῶ στὰ χρόνια καὶ στὴν παρατήρηση τόσο καὶ ἐπιβεβαιώνονται. Θυμοῦμαι τὴν μεγάλη ἀλήθεια τοῦ κατακλυσμοῦ, ποὺ τώρα τελευταῖα μὲ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφὴ τὴν εἶδα νὰ ἐπαναλαβαίνετσι σ' ὅλη της τὴν ἀγριότητα. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ποὺ μαζὶ μὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἔπνιξε καὶ χιλιάδες ἀθῶα γυναικόπεδα ἐδὼ καὶ δὲν ξέρω πόσες χιλιάδες χρόνια μὲ τέτοια σκληρότητα, ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ τώρα τελευταῖα ἔρηξε στοὺς δρόμους ἑκατοντάδες χιλιάδων γυναικοπαίδων. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ πραγματικὰ ἔφταιξαν γιὰ νὰ γίνει αὐτὴ ἡ κατασιροφὴ ἴσως νὰ μετριοῦνται σιὰ δάχτυλα. Δὲν μπορῶ νὰ φανταστῶ πιὸ ἀληθινὸ καὶ πιὸ πραγματικὸ πρᾶμα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἱστορία. Καὶ μολαταῦτα κάπου κάποιος δάσκαλος ἔλεγε πῶς δυσκολευότανε νὰ διδάξει τὸν κατακλυσμὸ ὄχι γιὰ τὸν ἄγριο ρεαλισμό του ἀλλὰ γιατὶ εἶνε ψεύτικο!

Ψευτιὲς καὶ κακοήθειες εἶνε, ἀγαπημένοι μου δάσκαλοι, ὅταν βλέπετε μεγαλόσχημους κληρικοὺς νὰ σᾶς μιλᾶν «περὶ κινδυνευούσης θρησκείας καὶ πατροπαραδότου οἰκογενείας» μὲ σχόλια, ἐνῷ ὅλη τοὺς ἡ ζωὴ δὲν εἶνε τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ μεγάλη προσπάθεια γιὰ νὰ ὑποσκάψουν καὶ θρησκεία καὶ οἰκογένεια. Ψευτιὲς εἶνε κι ὅταν βλέ-

πετε σπουδαίους πατριῶτες νὰ σᾶς μιλᾶν γιὰ πατρίδα καὶ γιὰ τὴν ἱερότητα τῆς πατρίδας, καὶ στὸ τέλος ὅταν πάρουν καμιὰ ἀποστολὴ γιὰ τὶς πατριωτικὲς μεγαλόστομες ἐκδουλεύσεις τους νὸ μεταβάλλουν σὲ ὡραῖα δολλάρια ἢ ὡραῖς ἀγγλικὲς τὴν περίφημη φιλοπατρία τους.

Ψευτιὲς καὶ κακοήθειες εἶνε καὶ οἱ καημοὶ καὶ πόνοι μερικῶν διανοουμένων μας γιὰ τοὺς φτωχούς μας προλετάριους καὶ τὸ φοβερὸ μῖσος κατὰ τῶν πλουσίων μας, ποὺ ρουφοῦν τόσο ἀπάνθρωπα τὸ αἷμα τοῦ φτωχοῦ κόσμου. Καημοὶ καὶ πόνοι ποὺ στὸ βάθος τους εἶνε ἀνεκπλήρωτοι πόθοι καὶ ἄγριες λαχτάρες γιατὶ δὲν μποροῦν κι αὐτοὶ νὰ ρουφήξουν μὲ πιὸ μεγάλη ὄρεξη καὶ ἀπληστία τὸ τόσο ποθητὸ αἷμα τοῦ ἴδιου φτωχοῦ ἐργαζόμενου κόσμου !

Νὰ σᾶς πῶ καὶ μιὰ ἀλήθεια :

Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς ἀποδείξω τὸ πότε ἔζησε κι ἂν ἔζησε ὁ Χριστός. Τὸ παίρνω πολὺ ἀστεῖο ἕνα τέτοιο πρᾶμα τὴ στιγμὴ ποὺ τὸν ζῶ καθημερινῶς μέσα μου, ποὺ τὸν βλέπω καθημερινῶς ὁλοζώντανο στὴν κοινωνία μας μὲ τοὺς πολλοὺς πολλούς μας Φαρισαίους, μὲ τὸ κάρφος τοῦ ἀχύρου καὶ τὰς καμήλους, μὲ τοὺς αὐστηροὺς κριτές, μὲ τὴν ἁμαρτωλὴ γυναῖκα καὶ τοὺς πολλούς μας σεμνότυφους, μὲ τὸ μάτι του ποὺ ξεγύμνωνε καὶ ξεσκέπαζε κάθε ἀχρεῖο, ποὺ γι' αὐτό, γιατὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν ἀντικρίσουν, ζήτησαν τὴ ζωή του, τὸ θάνατό του. Τοὺς τὴν πρόσφερε, χωρὶς καμιὰ στενοχώρια, χωρὶς καμιὰ δειλία, γιὰ νὰ τοὺς ἀποδείξει τὴ μεγάλη Ἀλήθεια. πὼς εἶταν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ναί, ἀγαπημένοι μου συνάδελφοι, αὐτὴ εἶνε ἡ ἀλήθεια.

Μόνο ὅταν περπατᾶμε αὐτὸν τὸ δρόμο, ποὺ μᾶς ἔδειξε ὁ Χριστὸς μποροῦμε νὰ τὴν βροῦμε, πουθενὰ ἀλλοῦ. Γιατὶ ὅ,τι κι ἂν λέμε, ὅσο κι ἂν ἁπλωθοῦν στὶς λεπτομέρειες οἱ ἐπιστῆμες, ἡ προϋπόθεση καὶ βάση τῆς ἀλήθειας εἶνε καὶ θὰ εἶνε, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ αἰσθάνονται τὴν ἀλήθεια σὰν ἀνάγκη, ἡ κατανίκηση τοῦ ἐγὼ μὲ κάθε μικροϋπολογισμό του καὶ ἡ αὐταπαρνητικὴ ἀφοσίωση σὲ ἰδανικά.

Μποροῦσα νὰ σᾶς ἀραδιάσω πολλὲς πολλὲς μεγάλες ἀλήθειες ποὺ βρίσκονται στὴν Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη καὶ ποὺ καθημερινῶς ἐπαναλαβαίνονται, πιστεύω ὅμως νὰ εἶνε περιττό. γιατὶ ἡ ζωὴ εἶνε μπροστά μας καὶ μάτια γιὰ νὰ βλέπουμε καὶ αὐτιὰ γιὰ ν' ἀκοῦμε ἔχουμε ὅλοι. Μιὰ μονάχα ἀλήθεια θὰ ἤθελα ἀκόμα νὰ σᾶς ἀναφέρω, γιατὶ κι αὐτὴ κάποιος δάσκαλος τὴν ἀνάφερε σὰν ἐξωφρενική, ἐνῶ ἐγὼ τὴν εἶδα τόσες φορές, τόσο ζωντανὴ καὶ χεροπιαστή. Ἀλήθεια, εἶνε πολὺ συγκλονιστική, σκληρὴ γιὰ τοὺς πλαδαροὺς καὶ δειλούς, γιὰ τοὺς ἀποφασιστικοὺς ὅμως δὲν εἶνε ἀπελπιστική. Εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ Ἰώβ. Τὴν εἶδα ἴσια ἴσια τώρα τελευταῖα μὲ τοὺς πρόσφυγες νὰ ἐπαναλαβαίνεται. Εἶδα πολλοὺς ποὺ ἀπελπίστηκαν μπροστὰ στὴν σκληρότητα τοῦ Θεοῦ, ἐπαναστάτησαν γι αὐτό, ἀφῆκαν τὴν ἀρετή· αὐτοὶ χάθηκαν. Εἶδα ὅμως καὶ πολλοὺς ποὺ δὲν ἐπαναστάτησαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἔμειναν πιστοὶ στὴν ἀρετή, ἐργάστηκαν, ἀγωνίστηκαν, ἐπολέμησαν μὲ τὴν φιλεργία καὶ τιμιότητά τους. Αὐτοὶ σώθηκαν. Τὴν εἶπα μεγάλη ἀλήθεια, γιατὶ λέγονται καθημερινῶς πολλὰ μὲ ἀξιώσεις μεγάλων ἀληθειῶν, ποὺ μπορῶ νὰ πῶ πὼς μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν μεγάλη ἀλήθεια δὲν εἶνε παρὰ φλυαρίες. Καὶ ποιός, καὶ ξεχωριστὰ ὁ δάσκολος, δὲν πρέπει νὰ εἶνε καὶ λίγο Ἰώβ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ περάσει τὸν δρόμο τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν εἶνε, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε, πάντα ἀνθόσπαρτος; Σκέφτηκαν ἄραγε ἀπὸ μᾶς πολλοὶ τὴν ἀδικία, ποὺ εἶνε ἀλληλένδετη μὲ τὴ ζωή· σκέφτηκαν πολλοὶ τὴν φυσικὴ ἀδικία, ποὺ εἶνε πολὺ πολὺ πιὸ σκληρὴ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἀδικία, ποὺ ὅσο ἡ δεύτερη παραμερίζεται τόσο προβάλλει τὸ ἀποτρόπαιο πρότυπό της ἡ πρώτη, καὶ ποὺ κανένας θεσμὸς ἀνθρώπινος δὲν μπορεῖ ποτε νὰ τὴν παραμερίσει; Σκέφτηκαν ἄραγε τὴν τραγωδία τῆς ζωῆς ποὺ εἶνε ἀλληλένδετη μὲ τὸν θάνατο καὶ τὸν δικό μας καὶ τῶν ἰδικῶν μας. Ἂς ἐπαναστατήσωμε κατὰ τῆς ἀδικίας, ἂν μποροῦμε. Τὸ πολὺ θὰ χάσουμε μ' αὐτὸ τὸν ἀνθρωπισμό μας. Ὁ, Ἰώβ ὅμως μὰς λέει πῶς μποροῦμε νὰ σωθοῦμε.

Ὅλα αὐτά, ἀγαπημένοι μου δάσκαλοι, μᾶς τὰ λέει καὶ ἡ ἐπιστήμη, λιγότερο ὅμως ἐποπτικὰ καὶ ζωντανὰ καὶ πολὺ ἀφηρημένα καὶ θεωρητικά. Καὶ ἡ θρησκεία κσὶ ἡ ἐπιστήμη ἔχουν, ἡ κάθε μιὰ χωριστά, τοὺς δικούς της τρόπους. Δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει ἡ θρησκεία νὰ μεταχειριστεῖ τρόπους ἐπιστήμης, ὅπως καὶ ἡ ἐπιστήμη τρόπους θρησκείας. Ἡ διαφορὰ εἶνε πὼς γιὰ τοὺς παραπολλοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ οἱ τρόποι τῆς θρησκείας εἶνε οἱ μοναδικοί, εἶνε ἀσυκγρίτως πιὸ παιδαγωγικοὶ καὶ ἀποτελεσματικοί. Ἂν ὑπάρχουν οὐτοπίες σ' αὐτὸν τὸν κόσμο, ὁρισμένως ἡ πιὸ μεγάλη οὐτοπία εἶνε πὼς θὰ μποροῦσε ἡ ἐπιστήμη νὰ παραμερίσει τέλεια τὴν θρησκεία. Ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλους πολλοὺς λόγους εἶνε καὶ μηδαμινός, πολὺ μηδαμινός, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ποὺ μποροῦν νὰ στηριχθοῦν ἠθικὰ σὲ μόνη τὴν ἐπιστήμη.

Ὅπου καταργήθηκαν τὰ θρησκευτικὰ στὰ σχολεῖα ἔγινε ἀπὸ λόγους ἱστορικοὺς καὶ κοινωνικούς, ποὺ δὲν ὑπάρχον σὲ μᾶς. Ἐμεῖς οὔτε πολλὰ δόγματα ἔχουμε οὔτε σχισματικοὺς ἢ ἐξωθρησκευτικοὺς γονιούς. Ἐμεῖς μποροῦμε ἄφοβα στὰ σχολεῖά μας νὰ διδάσκουμε τὰ θρησκευτκά. Μὴ φοβᾶστε, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, πὼς θὰ σᾶς πάρουν τὰ παιδιὰ γιὰ ψεῦτες ὅταν διαβάσουν τὸ σύστημα

τοῦ Laplace. Φτάνει νὰ ἀγαποῦμε τὴν ἀλήθεια, τότε εἴμαστε καὶ καλοὶ δάσκαλοι ὅπως ὁ Χριστός. Αὐτὸς εἶταν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐνσάρκωση τῆς Ἀλήθειας. Ἂν καὶ μεῖς, φυσικὰ σχετικά, ζωντανέψουμε καὶ ζήσουμε τὴν ἀλήθεια, τότε εἴμαστε ὄχι μονάχα καλοὶ δάσκαλοι μὰ καὶ καλοὶ Χριστιανοί. Μὲ τὴν ἀγάπη του στὴν ἀλήθεια ὁ Χριστὸς γίνηκε καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν δάσκαλος. Μερικοὶ λέγουν πὼς ὁ Πάτρωνας ἐμᾶς τῶν δασκάλων εἶνε ὁ Πεσταλότσης. Ὄχι, ὁ Πάτρωνας μας εἶνε ὁ Χριστός, ἀφοῦ ζώντάνεψε Αὐτὸς ὅσο κανένας ἄλλος τὴν ἀλήθεια. Ἐμεῖς οἱ δάσκαλοι πρέπει νὰ εἴμαστε ὑπερήφανοι γιὰ τὸν ὑψηλό μας Πάτρωνα.

Ἔτσι ἐνῶ εἴμαστε καλοὶ Χριστιανοὶ πιστεύοντας στὴ μεγάλη ἀξία τῆς Ἀληθείας γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, εἴμαστε συγχρόνως καὶ γνήσιοι προοδευτικοὶ ἄνθρωποι. Μόνο ἡ θρησκευτικὴ πίστη στὴν ἀξία φέρνει καὶ ἀντίστοιχη δράση καὶ δὲν μένει ξερὸς λόγος ἀπὸ τὰ βιβλία στὰ χείλη μας, χωρὶς νὰ μεσολαβεῖ ἡ ψυχή, γιὰ νὰ ξεγελοῦμε τοὺς ἀνθρώπους. Μ' αὐτὴ τὴ θρησκευτικὴ πίστη ἐξασφαλίζεται ἡ ἐσωτερικὴ τιμιότητα ἡ εἰλικρίνια, ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὰ μέσα πρὸς τὰ ἔξω. Κι αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ πίστη γεννιέται μὲ τὴ θρησκευε τικὴ ἀγωγή.

Ἂν δὲν πιστεύετε σὲ μένα, μ' αὐτὰ τὰ λίγα λόγια, γιατὶ ὁ χῶρος ἑνὸς περιοδικοῦ δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ πῶ πιότερα, σᾶς φέρνω καὶ κῦρος. Σᾶς λέγω πὼς τὰ ἴδια τὰ λέει καὶ ὁ γίγαντας τοῦ πνεύματος, ὁ Πλάτων, (Γι αὐτόν, διορθώνοντάς με ἐδὼ καὶ λίγες μέρες ἕνας βαθὺς Ρωμιὸς στοχαστής, μοῦ εἶπε : «Ὁ Πλάτων, φίλε μου, δὲν εἶνε μόνο πάντα σύγχρονος, εἶνε πιότερο μελλοντικός. ἀνήκει καὶ θὰ ἀνήκει πάντα πιότερο στὸ μέλλον»). Λοιπὸν ὁ Πλάτων λέει πὼς ἂν ἡ ἀλήθεια δὲν βάλει τὸ φόρεμα τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν τρυφερὴ παιδικὴ ἡλικία, τότε εἶνε πολὺ πολὺ δύσκολο ἢ καλύτερα ἀδύνατο νὰ γεννηθεῖ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώτου. Ὅταν ἀργότερα ἔλθει ἡ ἐπιστήμη δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπιβεβαιώνει καὶ νὰ δίνει ἀξία μὲ τρόπο ἐπιστημονικὸ σ' ὅ,τι ἡ θρησκεία καλλιέργησε στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Προσέξετε ὅμως καὶ τί ἄλλο λέει, πὼς σὲ μιὰ δηλ. ὁλόκληρη πολιτεία εἶνε πιθανὸ νὰ βρεθεῖ καὶ μονάχα *ἕνας*, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ κατανοήσει, νὰ δεῖ τὴν ἀλήθεια ἐπιστημονικά, δηλ. φιλοσοφικά.

Αὐτὴ τὴ μεγάλη καὶ βαθειὰ παρατήρηση τοῦ Πλάτωνος ἐπιβεβαιώνουν καὶ σήμερα ὅλοι οἱ ἀληθινὰ μεγάλοι δημιουργικοὶ ἄντρες τῆς Δύσης. Ὅλοι τους εἶνε πρὸ πάντων θρησκευτικοὶ τύποι.

Ἀπὸ τὴ μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρα τῆς πατρίδας μας μιὰ φωνὴ καὶ ἕνας πόθος ἀκούεται ἀπὸ κάθε τίμιο ἄνθρωπο : «Θέμε *ἕναν* ἄνθρωπο». Καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν βρίσκεται. Ἀλήθεια, τὸν θέμε πολιτικὸ αὐτὸν τὸν ἕναν ἄνθρωπο, γιατὶ εἴμαστε καὶ ἀνυπόμονοι καὶ τὰ θέμε ὅλα γρήγορα καὶ εὔκολα. Ὁ πολιτικὸς ἔχει δὰ αὐτὴ τὴν δύναμη εὔκολα καὶ γρήγορα νὰ ἀλλάξει. Μοῦ φαίνεται πὼς καλύτερα θὰ ἦταν αὐτὸς ὁ ἕνας νὰ ἦταν πρῶτα δάσκαλος μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἀποφύγωμε ἔτσι τὴν εὐκολία καὶ τὴν ἐπιφανειακὴ μονάχα ἀλλαγή. Εἶνε ἀστεῖο νὰ πιστεύουμε πὼς μποροῦμε νὰ φτιάζουμε πρῶτα τοὺς πολλοὺς χωρὶς τὸν ἕνα. Ὁ καθένας μας μπορεῖ νὰ εἶνε αὐτὸς ὁ ἕνας, ὅταν πιστέψουμε στὴν ἀπόλυτη ἀξία ἐκείνων, ποὺ τόσο εὔκολα φέρνομε στὰ χείλια μας, δηλ. τῆς ἀλήθειας, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὥμορφου, μὲ ἄλλα λόγια πρῶτα τὸ εἶναι μας εἶνε τὸ ζωντάνεμα τῆς ἀλήθειας, τῆς ἠθικότητας καὶ τῆς ὠμορφιᾶς. Δὲν ὑπάρχει οὔτε τέχνη οὔτε ἀντικειμενικὸ ὑλικό, ποὺ νὰ μποροῦμε μ' αὐτὰ νὰ φτιάξωμε ἀνθρώπους, γιὰ μιὰ τέτοια δουλειὰ χρειαζόμαστε πρῶτα πρῶτα τὸν ἄνθρωπο κ' ὕστερα ἔρχονται τὰ ἄλλα.

(Τέλος)

ΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

ΟΙ ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ.— Στὸ «Διδασκαλικὸν Βῆμα» τῆς 19 Ἰουνίου δημοσιεύτηκαν οἱ προγραμματικὲς δηλώσεις τοῦ νέου διοικητ. συμβουλίου τῆς διδασκαλικῆς ὁμοσπονδίας. Οἱ δηλώσεις αὐτὲς ἦταν ἀπαραίτητες γιὰ δυὸ λόγους: πρῶτα γιὰ τὸ θόρυβο ποὺ δημιουργήθηκε μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ νέου συμβουλίου καὶ ὕστερα γιὰ τὴν πρώτη ἐγκύκλιο ποὺ δημοσίεψε τὸ συμβούλιο αὐτό. Τὸ θόρυβο τὸν ἔκαμαν σκόπιμα οἱ ἀντιπρόσωποι 12 περιφερειακῶν συλλόγων ποὺ ἀποχώρησαν στὴν τελευτσία γενικὴ συνέλευση ἀπὸ τὴν ψηφοφορία τὴ στιγμὴ ποὺ εἶδαν πὼς δὲν μποροῦσαν νὰ πετύχουν δικό τους συμβούλιο. Ἡ ἀποχώρηση ἔγινε χωρὶς καμιὰ ἐντολὴ τῶν συλλόγων τους, καὶ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ κομμουνισμοῦ ποὺ ἔφεραν, εἶταν ἀπὸ τὰ συνηθισμένα μέσα ποὺ μεταχειρίστηκε ὥς τώρα ἡ γλωσσικὴ ἀντίδραση. Γι αὐτὸ βρήκαμε πολὺ δικαιολογημένη τὴν ἀγανάχτηση μὲ τὴν ὁποία ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ὀργανωμένος διδασκαλικὸς κόσμος ἀποδοκίμασε τὸ κίνημα τῶν 12. Μὲ μεγάλη μας ὅμως ἔκπληξη στὸ ἴδιο φύλλο τοῦ «Διδασκαλικοῦ Βήματος» ποὺ ἀποδοκιμαζόταν τὸ κίνημα τῶν 12 ἀντιπροσώπων ἀπὸ τὴ Γενικὴ Συνέλευση καὶ ἀπὸ τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο, εἴδαμε νὰ δημοσιεύεται καὶ ἡ Α' ἐγκύκλιος τοῦ νέου συμβουλίου «στοὺς ὀργανωμένους συναδέλφους». Μὲ τὴν ἐγκύκλιο αὐτὴ τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο χωρὶς νὰ τὸ καιαλάβει σχεδὸν ἐξουδετέρωσε γιὰ ὅποιον ξέρει τὰ πράγματα τὴ διαμαρτυρία ποὺ στὸ ἴδιο φύλλο δημοσίεψε τὸ ἴδιο συμβούλιο. Εἴπαμε γιὰ ὅποιον ξέρει τὰ πράγματα, γιατὶ δυστυχῶς ἔχουν θολώσει τόσο πολὺ τώρα τελευταῖα τὰ νερὰ στὸν τόπο μας, ποὺ μεταχειρίζούμαστε ἔννοιες χωρὶς νὰ ξέρουμε τί σημαίνουν καὶ ἀντικρύζουμε ξένα κινήματα καὶ ὀργανώσεις ὄχι στὴ πραγματική τους σημασία, ἀλλὰ μὲ τὸ νόημα ποὺ αὐθαίρετα μᾶς δίνει ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος προχειρολόγος. Ἔτσι π. χ. γίνεται μὲ τοὺς βιολογικοὺς νόμους, μὲ τὸ συνδικαλισμό, μὲ τὴ «διεθνῆ ἐργατῶν παιδείας» κ.τ.λ. Εἴμαστε βέβαιοι πὼς ὁ συντάχτης τῆς ἐγκυκλίου ἔπεσε θῦμα στὴ σύγχυση αὐτὴ τῆς νεοελληνικῆς κοινωνιολογίας· γι αὐτὸ καὶ μὲ ἀληθινὴ ἀνακούφιση διαβάσαμε τὶς προγραμματικὲς δηλώσεις τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου. Οἱ δηλώσεις αὐτὲς περιέχουν καὶ αἰτήματα ποὺ ἀργότερα θὰ μᾶς δοθεῖ εὐκαιρία νὰ τὰ ἐξετάσουμε πλατιά. ἀντικρύζοντός τα σύμφωνα μὲ τοὺς νεοελλ. ὅρους καὶ μάλιστα σύμφωνα μὲ τὴν κατάσταση τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τῶν διδασκαλείων. Γιὰ τώρα τὰ «Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐκφράζουν μόνο τὴν ἀνακούφισή τους γιὰ τὶς προγραμματικὲς δηλώσεις καὶ τὴν πεποίθηση πὼς τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιο θὰ πραγματοποιήσει τὴν ὑπόσχεσή του, ὅτι δηλ. θὰ ἐργαστεῖ «χωρὶς καμιὰ συνάφεια καὶ συσχέτιση μὲ πολιτικὰ προγράμματα ἢ πολιτικὲς τάσεις οἱασδήποτε μορφῆς».

Ο κ. ΦΩΤΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ,— Μὲ ἰδιαίτερη ὑπερηφάνεια καὶ χαρὰ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἀναγγέλουν τὴν τακτικὴν συνεργασία τοῦ διακεκριμένου κριτικοῦ κ. Φώτου Πολίτη. Ὁ κ Πολίτης ἀπὸ τὸ σημερινὸ φύλλον ἀναλαβαίνει τὴν κριτικὴ τῶν λογοτεχνικῶν βιβλίων καὶ τοῦ Θεάτρου. Ἔτσι τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐξασφάλισαν καὶ στὴ στήλη τῆς κριτικῆς τὴ διαλεχτότερη συνεργασία.

ΑΣΥΝΕΠΕΙΕΣ.— Ὁ κριτικὸ. ὅπως πιστεύουν πολλοὶ εἶνε ἕνας συστηματοποιημένος θεατής. Λὲν εἶνε κάτι ξεχωριστὸ οὔτε μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ μονάδα ἔξω ἀπὸ τὶς τάξεις τῶν ἄλλων θεατῶν. Παρόμοια καὶ οἱ πιὸ ἀτλοϊκοὶ θεατὲς ὅταν λένε στὸ διπλανὸ τους τὴν ἐντυποσή τους, ὅταν ἐκφράζουνε τὸν θαυμασμό τους γιὰ ὅτι γίνεται στὴ σκηνὴ ἢ τὴν ἀνία καὶ τὴν ἀγανάκτησή τους κι' αὐτοὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ κάνουνε ἕνα εἶδος κριτικῆς. Τὸ ζεῦγος Ἀμηρᾶ ποὺ δὲν ἔχει οὔτε νοῦ οὔτε σεβασμὸ πρὸς τὸ θέατρον—ἂν εἶχε ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο δέν θὰ παρουσιάζονταν πάνω στὴ σκηνή—ἀφοῦ ἀποφάσισε νὰ βγάλει τοὺς κριτικοὺς ποὺ ὅπως εἴπαμε εἶνε οἱ συστηματοποιημένοι θεατὲς θὰ φαινότανε συνεπέστερο πρὸς τὸν ἑαυτὸ ἂν ἔκλεινε τὶς πόρτες τοῦ θεάτρου καὶ στοὺς ἄλλους θεατές. Γιὰ ἕνα τέτοιο μέτρο νὰ εἶνε βέβαιοι ὁ κύριος καὶ ἡ κυρία Ἀμηρᾶ ὅτι ἡ τέχνη θὰ τοὺς εὐγνωμονοῦσε.

L. GOGORA—Ἡ Ἱσπανία καὶ πολλοὶ φιλολογικοὶ κύκλοι τῆς Εὐρώπης ἑώρτασαν τελευταία τὴ τρίτη ἑκατοντασετηρίδα τοῦ μεγάλου κορδοβάνου ποιητὴ Λουΐζου Γκόγκορα (ποὺ πέθανε στὶς 27 Μαΐου τοῦ 1627). Ὁ ἑορτασμὸς αὐτὸς προκάλεσε ζωηρὸ ἐνδιαφέρο σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ «*ἄδολη ποίηση*» ἀπασχολεῖ τοὺς κριτικοὺς καὶ ποὺ ὑπάρχουν μεγάλοι ἀντιπρόσωποι τῆς ποίησης αὐτῆς ὅπως ὁ Βαλερύ. Γιατὶ ὁ Γκόγκορα ἦτανε ἕνας πρόδρομος ὁ πρῶτος μεγάλος ἐκπρόσωπος τῆς «*ἄδολης ποίησης*» στὴν Εὐρώπη. Γι' αὐτὸν ἡ «*φόρμα*» ἦτανε τὸ πᾶν, τὸ φραστικό του ὕφος δὲν ἦτανε ὄργανο καθαρῆς ἔκφρασης ἀλλὰ πέπλο ποὺ σκέπαζε καὶ στόλιζε τὴ σκέψη. Εἶχε δημιουργήσῃ ἕνα λεκτικὸ ἀριστοτεχνικό, λεπτοδουλεμένο, κομψό, γεμᾶτο ἀντιθέσεις, ὑπερβολές, ἀρχαϊσμούς, ποὺ ἔμεινε γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «*γκογκορισμός*». Εἶναι ἕνα «*στὺλ*» ὅπως λένε οἱ γάλλοι ***précieux, alambiqué, maniéré***, ποὺ στὸ 16ο καὶ στὸ 17ο αἰῶνα ἔκανε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ μιμητὲς (εὐφουϊσμός, μαρινισμὸς) καὶ ποὺ διεκωμώδησαν ὁ Rabelais καὶ ὁ Μολιέρος. Ἀλλὰ γκογκορισμὸς δὲν εἶναι μονάχα μιὰ στολισμένη στιχουργία καὶ φρασεολογία, εἶναι ἕνα γενικὸ φαινόμενο στὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων ποὺ τὸ ἀπαντοῦμε σὲ πολλὲς φιλολογίες. Εἶναι ἡ «σκοτεινὴ» ποίηση ἑνὸς Λυκόφρωνος στὴν ἀρχαιότητα, ἑνὸς Rimbaub, ἑνὸς Mallarmé, ἑνὸς Valéry στὴν ἐποχή μας, μιὰ ποίηση βγαλμένη ἀπὸ ἐπίμοχθη τεχνικὴ προσπάθεια ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζει ὁ

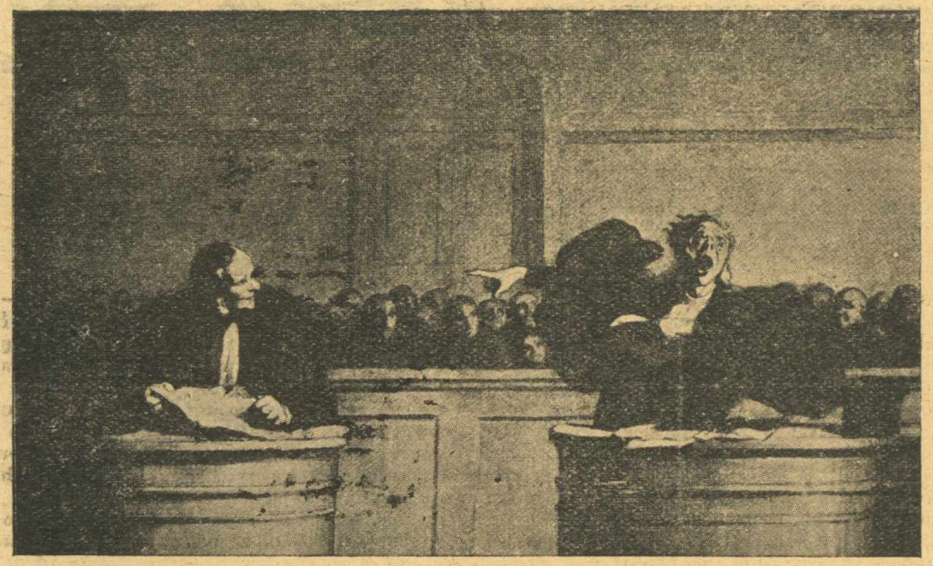

DAUMIER.—Ὁ Ρήτορας.

Valéry «*αὐστηρότητα τῶν ἀρνήσεων*» (***rigneur des refus***) δηλαδὴ τὸ αὐστηρὸ διάλεγμα, τὸ αὐστηρὸ ξεκαθάρισμα ποὺ «κάνει τὴ φιλολογία νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἠθικὴ νὰ ἔχει καὶ αὐτὴ τοὺς ἥρωές της καὶ τοὺς μάρτυρές της στὸ ἀγῶνα τῆς ἀνθρώπινης διανόησης μὲ τὴ φύση, στὴν *ἀντίσταση στὸ εὔκολο*». Τέτοια ἦτανε ἡ «σκοτεινὴ» ποίηση τοῦ Γκόγκορα, τέτοια ἡ ποίηση τοῦ Mallarmé ποὺ τὸν ὀνομάζουνε νέο Γκόγκορα καὶ ποὺ ἕνας κριτικός του τὴ χαρακτήρισε θαυμάσια σ' ἕναν ποὺ τούλεγε πὼς εἶναι σκοτεινή : «σκοτεινὴ σὰν ἕνα κρίνο».

Σ. Ε. Π.

ΤΟ ΜΟΙΡΑΙΟ ΚΛΩΤΣΟΣΚΟΥΦΙ.—Σὰν ἀπάντηση στὸ σημείωμα τοῦ Φιλόνου γιὰ τὸν κ. Λογοθέτη, κάποια ἐφημερίδα παραλληλίζει τὴ δράση μας μὲ τὴ δράσει τῶν καθαρευουσιάνων. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν τύφλωση ποὺ ἀποδείχνει ἕνας τέτοιος παραλληλισμός, τύφλωση ποὺ χαραχτηρίζει ὅπως εἴδαμε στὸ ἄρθρο «ἡ λαχανιασμένη φευγάλα» καὶ ἀπὸ σημείωμα τοῦ Κωνστ, γιὰ τὸν κ. Καρδᾶτο, τοὺς Ἕλληνες κομμουνιστές, ἐμεῖς ἐδὼ θέλουμε μοναχὰ νὰ διαπιστώσουμε τὸ μοιραῖο κατάντημα τῆς καθαρεύουσας.

Κούφιος στάθηκε ὁ ἀγῶνας τῆς καθαρεύουσας καὶ δίχως κανένα ψηλότερο ἀνθρώπινο ἰδανικό. Τόσο πολὺ δὲν ἔχει πραγμαγματικὸ περιεχόμενο ποὺ στὸν καθένα ποὺ κάτι—καλὸ ἢ κακό, μὰ *κάτι*—ἔχει νὰ πεῖ φανερώνεται σὰν τὸ ξερὸ κλαρὶ ποὺ ἔχει πρῶτα πρῶτα νὰ βγάλει ἀπὸ τὸ δρόμο του. Εἶνε τὸ μοιραῖο κλωτσοσκοῦφι.

Ὅσο γιὰ τὴν τύφλωσει καὶ τὴν κακὴ πίστη τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς δὲν ἐφάνικε μεγαλύτερη ἀπὸ ὅτι περιμέναμε.

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὅσο γιὰ βιβλία, δόξα τῷ Θεῷ, φτώχεια ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχουμε. Τὰ ἐκδοτικὰ τὰ σπίτια, μ' ὅλη τὴν οἰκονομική μας τὴν κακομοιριά, πληθαίνουνε. Μὰ κι ἂν δὲ δείχνουν πάντα προθυμιὰ οἱ ἐκδότες γιὰ νὰ ρίχνουνε στὴν ἀγορὰ πρωτότυπα ἔργα, ἔχει ὅμως στὴν ἀνάγκη ὁ κάθε συγγραφέας κορβανᾶ δικό του. Καὶ τυπώνει μ' ἔξοδά του τὰ βιβλία του. Τὸ παλιὸ ρητό, πῶς τὸν πλοῦτο πολλοὶ τόνε μίσησαν, τὴν δὲ δόξαν οὐδείς, εἶναι βέβαια σωστό. Μὰ νἆνε τάχα «δόξα» καὶ τὸ τυπωμένο τὸ χαρτί;

Ἂς πιστεύει ὁ καθένας ὅ,τι θέλει. Ὡστόσο ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ φανταστῶ πῶ δοξάζει λ. χ. καὶ πολὺ τὸν κ. Ν. Γιαννιὸ τὸ νέο βιβλίο του γιὰ «Δημοτικισμὸ καὶ Σοσιαλισμό». Τί τ' ὄφελος νὰ διαλαλεῖς πόσο χοντροκομμένα σκέφτεσαι; Ὅσο λιγότεροι τὸ ξαίρουν, τόσο τὸ καλύτερο. Γιατὶ εἶναι τάχα πράματα, γιὰ νὰ τὰ λὲς καὶ φανερά, πῶς «ἂν οἱ ἀστοὶ μεταχειρίζουνται τὴν καθαρεύουσα, τὸ κάνουν μὲ τὸ δίκιο τους, γιατὶ οἱ πνευματικοί τους πατέρες δισιθάνθηκαν πῶς ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ ἀφύπνιση τοῦ λαοῦ ζημιώνουν τὸν ἀστικισμό;» Οἱ σοσιαλιστὲς τοῦ τόπου μας μιλοῦνε ὁλοένα γιὰ τὴ λευτεριά, κι ὅμως μυαλὰ πιὸ σκλαβωμένα ἀπ' τὰ δικά τους σὲ θεωρίες καὶ φόρμουλες δὲ θαρρῶ νὰ βρίσκουνται ἀλλοῦ πουθενά. Ἔχουν μάτια γιὰ νὰ βλέπουνε, κι ὅμως τὰ κλείνουν καὶ πηγαίνουνε ψηλαφιστά. Μάθανε κάποιο σύστημα ἑρμηνείας εὔκολης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἕνα τυφλοσούρτη, καὶ τὸν ἐφαρμόζουνε παντοῦ. Ἔτσι δὲν ἔχουν χρεία καὶ νὰ πολυσκοτίζουν τὸ μυαλό τους. Ὁ κ. Γιαννιός, μ' ὅλο ποὺ γράφει αὐτὰ ποὺ εἴδαμε, ὡστόσο λέει καὶ τοῦτα (σ. 12): «Στὴν Ἑλλάδα καμιὰ κοινωνικὴ τάξη δὲν εἶχε ἀκόμα, ἴσα μὲ χθές, συνείδηση τῆς διαφορᾶς τῶν συμφερόντων της ἀπὸ τὶς ἄλλες». Ἀφοῦ ἔλειπε ὅμως κάθε ταξικὴ συνείδηση, πῶς γίνεται οἱ «πνευματικοὶ πατέρες» τῶν καθαρευουσιάνων νὰ «διαισθάνθηκαν πῶς ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ ἀφύπνιση τοῦ λαοῦ ζημιώνουν τὸν ἀστικισμό»;

Ὁ κ. Γιαννιὸς προσθέτει: «Ἂν ὅμως ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα συνειδητὴ πάλη τῶν τάξεων, οἱ ἐθνικιστὲς δημοτικιστὲς θὰ καταλάβαιναν ἀμέσως, πῶς προπαγανδίζο τας τὸ δημοτικισμὸ στὸ λαὸ μὲ σκοπὸ νὰ τὸν κάνουν λιγότερο ἐπιπόλαιο καὶ περισσότερο πρακτικό, ὅσο κι ἂν ὑποθέσουμε πῶς θὰ κέρδιζαν «ἐθνικισ ικὰ» μ' αὐτό, θἄφερναν ὅμως μεγαλύτερη βλάβη στὰ συμφέροντά τους, δίνοντας στὸ λαὸ ἕνα ὅπλο γιὰ τὴ χειραφέτησή του—τὴ γλῶσσα του—ποὺ θὰ τὸ ἔστρεφε κάποτε ἐναντίον τους». Ὅλη τούτη ἡ φράση φανερώνει πόσο στρεβλὰ σκέφτεται ἕνας ἄνθρωπος, ἄμα ἔχει φασκιώσει τὸ μυαλό του μὲ διάφορες φόρμουλες. Ὁ κ. Γιαννιὸς βλέπει τάξεις κοινωνικές: τοὺς πλούσιους—τοὺς ἀστούς, καὶ τοὺς φτωχοὺς—τὸ λαό, τὸν ὄχλο. Χάσμα χωρίζει, κατὰ τὴν ἰδέα του, τὰ δυὸ στρατόπεδα, μ' ὅλο ποὺ ἡ πιὸ ἁπλὴ κοινωνικὴ πεῖρα μποροῦσε νὰ τοῦ μάθαινε, πῶς ὁ φτωχὸς ἐδῶ πλουτοῦνει τόσο γρήγορα, τόσο εὔκολα κατρακυλᾶ στὴ φτώχεια ὁ παραλῆς. Πιστεύει ἀκόμα ὁ Ρωμιὸς ὁ σοσιαλιστής, πῶς ὁ «ἀστὸς» τοῦ τόπου μας μαζεύεται σὰν τὸ σκαντζόχοιρο μπροστὰ στὸ θέαμα τοῦ «λαοῦ», κι ἄλλον ἐχτρὸ πιὸ φοβερὸν ἀπὸ τὸν προλετάριο δὲν ἔχει. Μπορεῖ—δὲν ξαίρω—νὰ βρίσκουνται πολλοὶ κ' ἐδῶ σ' ἐμᾶς ποὺ νὰ μισοῦν τὸ λαό, ἢ νὰ τὸν συχαίνουνται. Ἴσως νἆναι παλιοὶ κοτζαμπασῆδες, ἢ ἀστοί, ἴσως καὶ νιόπλουτοι—χτεσινὸς ὄχλος καὶ προχτεσινὴ φτωχολογιά. Τοῦτο μονάχα ξαίρω: πῶς αὐτοὶ «ἐθνικιστὲς» δὲν εἶναι. Ὅποιος ἀγαπᾶ τὸ ἔθνος του, ἀγαπᾶ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ στὴ συνολική, στὴ γενική του τὴν ἔννοια—τὸ λαὸ σὰν ἰδέα Κι ἂν ἔχει μίση, μπορεῖ νὰ μισεῖ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ τοὺς κοτζαμπασῆδες, καὶ τοὺς νιόπλουτους καὶ τοὺς ψευτοαριστοκράτες, ὅπως καὶ τὸν ὄχλο τὸν κατώτερο. Γιατὶ συχαίνεται καθέναν, σ' ὁποιον κύκλο κι ἂν ἀνήκει, ποὺ μὲ τὰ φερσίματά του καὶ μὲ τὴν ἠθική του τὴν κακομοιριὰ βριζει καὶ ταπεινώνει τὴν ἰδέα τοῦ ἔθνους.

Τὸ ἔθνος εἶναι ἰδέα ποὺ ριζώνει στὸ σήμερα, ἀγκαλιάζει τὰ περασμένα κι ἁπλώνεται στὰ μελλούμενα. Καμιὰ ταξικὴ κατάσταση δὲν τὴ γεννᾶ, παρὰ μονάχα ἡ πίστη πῶς ἡ ρίζα σου εἶναι ἡ δύναμή σου. Ὁ ἐθνικιστὴς ὁ καθαρευουσιάνος βλέπει τὰ περασμένα μόνο, κι αὐτὰ θαμπά, ρωμαντικά, χωρὶς τὴ θέρμη τῆς ζωῆς Μὰ τὸ δημοτικιστικὸ ἰδανικὸ τὸ πρωτοκήρυξε καὶ τὸ καθόρισε τελειωτικὰ ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ σύχρονο λαὸ καὶ γιὰ τὶς τύχες του. Ὁ πόνος κ' ἡ λατρεία ποὖνοιωθε ἕνας μεγάλος ποιητὴς ἐθνικιστὴς γιὰ τὸν ἀγωνιστὴ τὸν ἀδερφό του, δημιούργησε τὸ ζήτημα, ὑψώνοντάς το σ' ἕνα θέμα ζωτικὸ γιὰ τὸ ἔθνος μας. (Αὐτὰ τὰ ξήγησε πλατειὰ ὁ Ἀποστολάκης στὸ βιβλίο τὸυ καὶ παραπέμπω ἐκεῖ ὅσους θέλουνε νὰ μάθουν πιὸ πολλά) Ὁ Σολωμὸς εἶπε: «Ὑποτάξου στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καί, ἂν εἶσαι ἀρκετός, κυρίεψέ την». Τὸν ἀντρίκιο αὐτὸν τὸ λόγο συμπληρώνει τὸ ἄλλο του τὸ ἀποφθέγμα: «Ὁμίλειε μὲ τὰ νοήματα, γιὰ νὰ μὴ βαρβαρίζεις».

Ἂν εἶσαι Μωρεάς, κ' ἐνδιαφέρεσαι μονάχα γιὰ τὸ ἄτομό σου, κάνεις μιὰ ξένη γλῶσσα μητρική σου. Καὶ μᾶς ἀποχαιρετᾶς. Μα ὁ Σολωμός, ποὺ εἶταν μεγάλος ποιητὴς κι ἄνθρωπος ἀκόμα μεγαλύτερος, ἀπὸ βαθειὰ γιὰ τὸ ἔθνος του ἀγάπη ἔμαθε τὴ γλῶσσα τὴν ἑλληνική, ποὺ δεν τὴν ἤξαιρε, καὶ πάσκισε νὰ τὴ μορφώσει. Ὅλος ὁ ἀγῶνας τῆς ζωῆς του εἶταν αὐτός. Κι' ὁ Σολωμὸς εἶταν ἀληθινὸς «ἀριστοκράτης» σ' ἕναν τόπο μὲ κλεισὲς τάξες κοινωνικές, ποὺ εἶχανε «ταξικὴ» συνείδηση. Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας τὸ ἀντίχρυσε σὰ ζωντανὸς κι ἀγνὸς ἄνθρωπος—ὄχι μέσα ἀπὸ πρίσματα κοινωνιολογικά—, κ' ἔτσι μπορεσε νὰ τὸ δεῖ στὴν πιὸ βαθειά του οὐσία. Ἡ γλῶσσα ἡ φυσική εἶταν γι' αὐτὸν ἡ μοναχή μας γλωσσικὴ πραγματικότητα. Κ' ὑποτάχτηκε σ' αὐτὴν γιὰ νὰ τὴν κυριέψει,—δηλ. γιὰ νὰ δώσει στὴν ἁπλὴ τὴ λεξη νόημα βαθύ. Κ' ἔγινε ἡ γλῶσσα, στὴν ἀντίληψή του, *σκοπός*. Ὄχι σκοπὸς περιορισμένος, κοινωνικός σοσιαλιστικός, γιὰ νὰ ξεσκλαβωθεῖ μιὰ τάξη ἐπιβάλλοντας τὴ γλῶσσα της, ὅπως τὸ θέλει ὁ κ. Γιαννιός. Μὰ σκοπὸς *ἐθνικός*, γιὰ νὰ ξεσκλαβωθεῖ τὸ ἔθνος καὶ νὰ ὑψωθεῖ μὲ τὰ νοήματα. Τοῦτο εἶναι τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα, στὴ βαθύτερή του τὴν οὐσία. Κι' ὅποιος εἶναι ἀληθινὸς δημοτικιστής, δὲ φροντιζει γιὰ τὴν ἄχριτη διάδοση τῆς δημοτικῆς, μὰ δουλεύει γιὰ τὴ *λέξη* τὴ λαϊκή, πασκίζοντας νὰ βαθύνει τὸ νόημά της. Κ' ἔτσι, δουλεύει *ἐθνικά*. Γιατὶ μιὰ γλῶσσα, ὅταν ὑποταχτεῖ σ' αὐτὴν τὸ ἀνώτερο τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κυριέψει, μιὰ γλῶσσα, ἅμα φανεῖ ἱκανὴ νὰ κλεῖ μέσα στὸ λεχτικό της τὶς πιὸ βαθειὲς τὶς ἔννοιες, γίνεται ἀτσαλένιος ἐθνικὸς κρίκος, ἑνώνει πιὸ πολὺ τὸ σύνολο τοῦ λαοῦ, καθὼς χαρίζει χρῶμα ἰδιαίτερο στὴ σκέψη καὶ στὴ νόησή του, καὶ δυναμώνει ἔμμεσα τὴν ἐθνικὴ συνείδηση.

Ὁ κ. Γιαννιὸς παραξενεύεται καὶ θυμώνει σὰ διαβάζει σὲ κομμουνιστικὲς προκήρυξες τέτοια λόγια: «Μποροῦμε νὰ μιλοῦμε ἰὴ γλῶσσα ἐκεινοῦ ποὺ ἔχουμε ἀπέναντί μας, τὴ δημοτικὴ ὅταν μιλοῦμε στὴ μᾶζα, καὶ ἐν ἀνάγκη τὴν καθαρεύουσα ὅταν μιλοῦμε σ' ἕναν ποὺ δὲν καταλαβαίνει ἄλλην ἀπ' αὐτήν, ὅπως καὶ τὴν κινέζικη στὸν Κινέζο.» Ἤ τοῦτα: «Ὁ ἀγῶνας (ὁ κομμουνιστικὸς) γιὰ τὴ δημοτικὴ εἶνε ἀγῶνας γιὰ ἕνα μέσο.» Παραξενεύεται. Ὅμως, γιατί; Ἔτσι εἶναι! Ὁ κομμουνιστὴς εἶναι ὁλότελα ὄξω ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Κι ἂν ἀκόμα παραδεχτεῖ τὶς ἰδέες τοῦ κ. Γιαννιοῦ γιὰ τὸ ξεσκλάβωμα τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰ δεσμὰ ποὺ τοῦ χαλκεύουν οἱ καθαρολόγοι ἀστοί, παλὶ ὄξω θὰ μείνει. Γιατὶ καὶ τότε θὰ ζητᾶ νὰ «βαρβαριζει» μόνο—κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Σολωμοῦ. Ὁ καθαρευουσιάνος λέει γιὰ τὴ δημοτικὴ: «ἡ γλῶσσα τῶν βαρκάρηδων», δηλ. «ἡ βάρβαρη γλῶσσα». Ὁ κ. Γιαννιὸς αποκρίνεται, ἀπὸ ἀντίληψη σοσιαλιστική: «Ναί, ἡ γλῶσσα τῶν βαρκάρηδων, ἡ βαρβαρη αὐτὴ γλῶσσα, εἶναι γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γλῶσσα δική μου.» Μὰ ὁ Σολωμός, ὁ μόνος ἄνθρωπος ποὺ εἶδε τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα στὴν οὐσία του, εἶπε: «Ὁμίλειε *μὲ τὰ νοήματα* γιὰ νὰ μὴ βαρβαρίζεις!»

Ἔτσι μιλᾶ ἕνα πνεῦμα ποὺ νιώθει κι ἀγαπᾶ τὸ ἔθνος του. Ὄχι «σωβινιστής», παρὰ ἐθνικὸς ἀρχηγός, ὁδηγητὴς τοῦ λαοῦ πρὸς τὶς καθάριες πηγὲς τῆς δυναμης καὶ τῆς ζωῆς του. Ἔτσι μιλᾶ ἡ ἀγάπη ἡ ἀληθινή, ποὺ βλέπει τὸ λσὸ μέσα ἀπ' τὴν ἱστορία ποὺ μοιαχός του δημιούργησε, μέσα ἀπὸ τὴν ἀτομική του ἐκδήλωση, ἀπ' τὸ χαραχτῆρα του κι ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ προσωπικότητά του. Ἔτσι μιλᾶ ὅποιος νιώθει πῶς ὁ μακρόχρονος ὁ μόχτος τοῦ λαοῦ, ἡ ἐσωτερική του ἐργασία γιὰ νὰ δημιουργήσει τὸ ἐθνικό του χρῶμα, ὁ μόχτος του, ποὺ ἀντιφεγγᾶ *καὶ μὲς στὸ χαραχτῆρα κάθε λέξης*, ὅπωςκαὶ στὸ χαραχτῆρα τῆς παροιμίας, ἢ τῆς παράδοσης, ἢ τῆς θρησκείας του κ.τ.λ., ἔχει ἀξία δική του ἀνυπολόγιστη, γιατὶ ἐκεῖ μέσα ὑπάρχουν τὰ στοιχεῖα κάθε προκοπῆς

Ὁ κ. Γιαννιὸς ἀποφαίνεται: «Εἶμαι δημοτικιστὴς θὰ πεῖ εἶμαι ὀπαδὸς τοῦ λαοῦ Ζητῶ νὰ μορφώσω, ν' ἀνυψώσω τὸ λαό, γιατὶ ξαίρω πῶς ἔθνος πολιτισμένο εἶνε ὅποιο ἔχει λαὸ μορφωμένο Ἐκεῖνος ποὺ σκέπτεται ἔτσι εἶναι σοσιαλιστής. Οἱ δημοτικισιὲς εἶναι σοσιαλιστὲς χωρὶς νὰ τὸ ξαίρουν.» Θαρρῶ, πῶς ἡ ἀνείληψη τούτη παίρνει κάποια τροπολογία: Εἶμαι δημοτικιστής. θὰ πεῖ ἀγαπῶ τὸ λαό μου μὲ τὴν ἐθνικὴ προσωπικότητα ποὺ μοναχός του μάχεται νὰ δημιουργήσει. Ἐκεῖνος ποὺ σκέφτεται ἔτσι εἶναι ἐθνικιστής. Οἱ ἀληθινὰ «δημοτικιστὲς» σοσιαλιστὲς εἶναι ἐθνικιστὲς χωρὶς νὰ τὸ ξαίρουν.

Δὲν ἐπιμένω στὴν ἰδέα αὐτή. Τροπολογῶ μονάχα τοῦ κ. Γιαννιοῦ τὴν ἄποψη, γιὰ νὰ ἰδεῖ καὶ ὁ ἴδιο πόσο εὔκολα γίνεται καὶ τοῦτο.

***

Μὰ ἐ ὀύ, πού, ἐνῶ μιλοῦμε ἐμεῖς γιὰ δημοτικισμό, γιὰ σοσιαλισμό, ἕνας ἄλλος συγγραφέας ξοφλᾶ μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῶν μελλούμενων γενιῶν, βάζοντας τὸν ἥρωά του νὰ ξηγᾶ τὸ σύστημά του στὴν καθαρεύουσα. Δὲν ξαίρω ἂν ὁ κ. Χ. Β. Καλογιάννης ποὖγραψε τοὺς «Κιρκιρώνους» εἶνοι σοσιαλιστὴς ἢ πατριώτης, σίγουρα ὅμως οἱ ἥρωές του εἶνε «νεωτεριστὲς ἀστοί» τοῦ μέλλοντος, ἀφοῦ τὰ καταφέρνουν νὰ μιλοῦνε καὶ σ·ὰ 1975 ἀκόμα. στὴ σημερινὴ «γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων». Γιατί, καθὼς μᾶς τὸ ξήγησε ὁ κ. Γιαννιός, «στὸ μέλλον ἡ πάλη τῶν τάξεων θἆναι ὀξύτερη καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν συντηρητικῶν καθαρευουσιάνων θὰ βρίσκουν ἀτήχηση καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς προοδευτικούς νεωτεριστὲς ἀστούς». Καὶ θὰ τοὺς κάνουν ν' ἀπαρνιοῦνται φυσικὰ τὸ δημοτικισμό τους.

Ὅπως νἆναι, ὁ κ. Καλογιάννης, ἀφοῦ τόσο σίγουρα τὰ ξαίρει τὰ μελλούμενα, ὥστε νὰ μᾶς διηγιέται πράματα καὶ θάματα ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν δισεγγόνων μας, καλὰ θὰ κάμει, γιὰ ὄφελός του, ν' ἀποτραβηχτεῖ ὁλότελα ἀπὸ τὰ τωρινά, παρατώντος ἔτσι κάθε ἰδέα γιὰ σύχρονη συγγραφική του δράση. Ἐμεῖς οἱ σημερνοὶ δὲν μποροῦμε νὰ τὸν καταλάβουμε. Ἰδανικὸ γι αὐτὸν ἀκροατήριο θἆναι, φαντάζουμαι, ἡ κοινωνία τοῦ μέλλοντος, τὸ βασίλειο τῶν Κιρκιρώνων, ποὖναι μισοὶ ἄνθρωποι καὶ μισὲς νυχτερίδες καὶ ποὺ «ποτὲ δὲν σκέπτονται». Ὁ ἀρχηγός τους Ὠρομάσδης μᾶς πληροφορεῖ, πῶς «μιὰ βαθειὰ οὐλὴ εἰς τὴν παρεγκεφαλίδα θίγουσα τὴν ἰούλειον αὔλακα, τοὺς ἐστέρησε τὴ σκέψη. Καὶ ὅπως οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν τὴν περιτομήν, οὕτω καὶ οἱ Κιρκιρῶνοι του ἔχουν αὐτὴν τὴν ἐγκεφαλικὴν παρακέντησιν. Ἡ ζωή τους κατόπιν τούτου βαίνει ἤρεμος, ἀδιατάρακτος, ὁμαλὴ καὶ φυσικὴ ἡ ὁποία προσεγγίζει στὸ σκοπό της....»

—Στὸ σκοπό της; ρωτᾶ ξαφνιασμένος ὁ μελλοντικὸς Γιούλιβερ τοῦ νησιοῦ τῶν Κιρκιρώνων.

Καὶ ὁ Ὠρομάσδης:

«—Δίχως συνείδησιν τοῦ κόσμου εἰς τὸν ὁποῖον ζοῦν. Μάλιστα στὸ σκοπό της, ὁ ὁποῖος εἶναι ἁπλοῦς καὶ γι' αὐτὸ δὲν χωρεῖ στὸ πολυσύνθετο ἀνθρώπινο μυαλό.

—Καὶ ποιὸς εἶνε ὁ σκοπὸς αὐτὸς τῆς ἀνθρωπότητος;

—Εἰς τὸ νὰ πεθαίνῃ!! Ὁ θάνατος εἶναι ἡ τελευταία ἔκφρασις τῆς τελειότητος τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐννοήσῃ αὐτὸν τὸν σκοπὸν εἴτε ἀπὸ τὸν ἑσυτόν του εἴτε ἀπὸ τὸ περιβάλλον, ἀποδίδει εἰς τὴν φύσιν ὅ,τι ἐδανείστηκε

ἀπ' αὐτὴν διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸ γελιωδέστερον ἀντικείμενον τῆς προσωποποιήσεώς του».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς ὁ σκοπὸς αὐτὸς δὲ φαίνεται στὸν ἄνθρωπο ἰόσο ἀκατανόητος ὅσο στὸν ἀναγνώστη ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέα. Ἂν ὁ κ. Καλογιάννης πάσκισε νὰ γράψει σάτιρα, ἔπεσε ὄξω. Ἂν πάλι βάλθηκε νὰ παραθέσει κοινωνιολογικές του σκέψες, ἂς ἄφηνε στὴν μπάντα τὴ φιλολογία. Σκότισε μ' αὐτὴν τὸ ἔργο του δίχως ὠφέλεια. Ὡς τόσο, ὅτως κι ἂν τὸ πάρεις, ἡ κυρίαρχη σκέψη, ὅπου θεμελιώνει τῶν Κιρκιρώνων του τὴν κοινωνία, δὲν εἶναι σωσιή «Κατὰ τί ὁ Ἀθηναῖος ποὺ ἔκτιζε τὸν Παρθενῶνα—λέει ὁ Ὠρομάσδης—εἶταν εὐτυχέστερος τοῦ σημερινοῦ; Δὲν μὲ λυπεῖ διότι δὲν συγκαταλέγω μεταξὺ τῶν ὑπηκόων μου ἕνα Πλάτωνα, ἕνα Σοφοκλῆ, ἕνα Μίλτωνα ἢ Βολταῖρον, ἀλλὰ κατάκαρδα μὲ λυποῦσε, μέχρι τινός, τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Κιρκιρῶνοι μου ἀφ' ὅτου τοὺς ἔδειξα νὰ κτίσουν τὸ παλάτι αὐτὸ δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι μὲ τὰ πολύχρωμα κογχύλια ποὺ μάζευαν ἀπὸ τὴ θάλασσα. Τί εὐτυχία, τί παιδικὴ χαρὰ ἐζωγραφίζετο τότε στὸ πρόσωπό τους ὅταν εὕρισκαν ἕνα πρᾶον νωπὸν σκαραβαῖον. Καὶ ὅμως ἐγὼ κατέστρεψα τὰ εἴδωλά τους, τὴν παιδική τους ἀφέλεια, τὴ φυσικὴ χαρά τους, ὅταν τοὺς ἔμαθα νὰ λειαίνουν τὸ ξύλο μὲ ἄμμο, ὅταν τοὺς ἔδειξα τὰς ἀποχρώσεις ποὺ κάνει στὸν ἥλιο ἡ στεατίνη». — Λοιπόν, ὄχι! Ἅμα δὲν καταλαβαίνουμε πόσο εὐτυχισμένος εἶνε ὁποιος ἔχει ἐσωτερικὴ θρησκευτικὴ ζωὴ τέτοια ποὺ νὰ βρίσκει τὴν ἔκφρασή της σ' ἕναν Παρθενῶνα, καὶ πόσο σφυχτοδεμένη εἶναι ἡ ἀνώτερη πνευματικὴ ζωή, ἡ ἀληθινή, μὲ τὴ χαρὰ τὴ φυσικὴ καὶ μὲ τὴν παιδικὴν ἀφέλεια, τότε τὸ νόημα κάθε γνήσιου «πολιτισμοῦ» μᾶς ξεφεύγει.

Γιὰ τοῦτο, τὸ φανταστικὸ νησὶ τῶν Κιρκιρώνων δὲν ἀντιφεγγᾶ καμμιὰ πραγματικότητα. Δὲ θὰ τὸ βρεῖ ποτὲ στὸ δρόμο του κανείς, κανενὸς εἴδους ταξιδιώτης, κι ἂς ἀρμενίζει μὲ τὴ φαντασία του κατὰ τοὺς πιὸ ἄγνωρους γιαλούς, στὰ πλάτη τ' οὐρανοῦ ἢ στὰ βάθη τοῦ χρόνου. Θέλει τὴ θέρμη τῆς πραγματικῆς ζωῆς ἡ φαντασία γιὰ νἆναι γόνιμη. Καὶ τότε λάμπει ἀλάκερη ἀπὸ ἀλήθεια, κι ἂς πῆρε πέταγμα τρελό.

***

Ἔτσι, ἀκόμα καὶ τὸ πέρασμά του μέσα ἀπὸ τὴν Κόλαση σὰ μᾶς διηγιέται ὁ Δημοσθένης Βουτυρᾶς, γίνεται πιστευτὸς ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Ἡ Κόλασή του εἶναι πραγματική, καὶ ἡ σατυρά του ἀληθινή, τὸ γέλιο του ὁλοκάθαρο σὰ γάργαρο νερὸ πηγῆς, δίκαιος κι ὁ θυμός του. Τὸ νέο του διήγημα «Μέσα στὴν Κόλαση» εἶναι σάτυρα πρωτότυπη, μὲ ἥρωα τὸν ἴδιο τὸν ποιητή. Καὶ μέσα ἀπ' τὶς σελίδες τοῦ ἔργου αὐτοῦ περνοῦν καὶ κρίνουνται τὰ πιὸ γνωστὰ σύχρονα πρόσωπα, κολασμένα αἰώνια νὰ ὑποφέρουν τὴ βαθύτερη μιζέρια τῆς τωρινῆς τους τῆς ζωῆς. Ὁ Βουτυρᾶς ἔχει πρώτης γραμμῆς κριτικὸ μυαλὸ καὶ βλέμμα διαπεραστικὸ κι ἀλάθευτο.

Ἡ μεγάλη ἀξία τῆς σάτυράς του, εἶναι πὼς βγαίνει ἀπὸ λεύτερο μυαλὸ καὶ καλωσυνεμένη καρδιά. Ὁ Βουτυρᾶς γελᾶ, γελᾶ ἀγαθά, καλόβουλα, μ' ὅλη τὴν καρδιά του. Ἡ σάτυρα δὲν ἔχει πίκρα, μήτε εἶνε χαιρέκακη. Ἐκεῖνοι ποὺ σατυρίζουνται θὰ γελοῦνε πρῶτοι ἀπ' ὅλους.

Λένε πολλοί, πὼς ὁ Βουτυρᾶς δὲ διαβάζει, κ' ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ξέρει αὐτοὺς ποὺ κρίνει. Ἂν διαβάζει ἢ ὄχι, εἶνε δουλειὰ δική του. Μὰ πάντα ὁ γνήσιος καλλιτέχνης καταφέρνει μὲ ὅλες του τὶς αἰσθησες νὰ ἐπικοινωνεῖ καὶ νὰ γνωρίζει τὸν κόσμο γύρω του. Ἡ εἰκόνα τῆς ζωῆς βρίσκεται χαραγμένη μὲς στὸ νοῦ του, κ' εἶναι γι αὐτὸν ἡ γνώση, ἀνάμνηση. Φτάνει νὰ δεῖ ἕνα πρόσωπο, κ' ἡ στάμπα ποῦχει βάλει στὰ χαρχτηριστικά του ἡ φύση εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ νοηθεῖ ὅλο τὸ εἶναι του. Τὰ λογογραφήματα φανερώνουν σὲ μικρό, ὅ,τι ἡ μορφὴ δείχνει πλατειὰ καὶ πλέρια. Κι ὁ Βουτυρᾶς τοὺς εἶδε αὐτοὺς ποὺ κρίνει, καὶ γι' αὐτὸ τοὺς ξαίρει.

Τὸ διήγημά του εἶνε, βέβαια, κάπως ἀνόμοιο καλλιτεχνικά, ὅπως ἔγραφα κι ἄλλοῦ («Πολιτεία» 16 Ἰουνίου), καὶ θἄθελε νἆχε δουλευτεῖ λίγο περισσότερο. Κ' ἡ φιλοσοφία του ἡ στερνὴ γιὰ τὸ Θεὸ δὲ λέει καὶ τίποτα. Ὡστόσο, οἱ περιγραφές του οἱ περίφημες, ἡ σάτιρά του ἡ φωτεινή, κ' οἱ εἰδυλλιακὲς σκηνές του ποὺ ξεχειλίζουν ἀπὸ ἀγάπη κι ἀπὸ τρυφερότητα, τοῦ δίνουν θέση ὁλότελα ξεχωριστὴ μὲς στὴ λογοτεχνία μας

***

Μὰ ἂν σᾶς κουράζουν τὰ ταξίδια τὰ φανταστικὰ σ' ἀπόμακρα νησιὰ καὶ σ' ἀπόκοσμους τόπους, βιβλία δὲ λείπουν καὶ γιὰ πιὸ ρεαλιστικοὺς ξενητεμούς. Στὸ Φάληρο νὰ κατεβεῖ μιὰ γυναίκα ἕνα ἀπόγεμα, θἄχει νὰ σοῦ διηγιέται γιὰ ὧρες τί εἶδε κι ἄκουσε. Στοχάσου τώρα νὰ πάει γιὰ ἕνα - δυὸ μῆνες ἀπὸ τὴν Κρήτη «στὴ Χώρα τῶν Ἑλάτων», δηλ. στὴ Γερμανία, σὰν τὴν Κυρία Σοφία Δ. Ἀμαριώτου. Τόσα ἔχει πιὰ νὰ σοῦ ἱστορίσει, ποὺ δὲ βαστιέται, θὰ τὰ γράψει σὲ βιβλίο, νὰ τ' ἀκούσουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες.

Ὅλο χαρὰ εἶναι ἡ Κυρία αὐτή, ποὺ ταξιδεύει. Καὶ τῆς ἀρέσουν ὅλα, ὅ,τι κι ἂν δεῖ. Ἀκόμα καὶ τὰ ἔργα τοῦ Στούκ. Ἀκόμα καὶ τὸ διάσημο τερατούργημα, ὁ καθεδρικὸς ναὸς τοῦ Βερολίνου! Το βιβλίο της, ἂν δὲ δείχνει μήτε κρίση, μήτε παρατήρηση, φανερώνει ὅμως καθαρά, προδίδει τὴ χαρά της γιὰ ἕνα καλοκαιρινὸ ταξίδι στὴν Εὐρώπη. Τὴ νιώθεις νὰ καθίζει ἀντίκρυ σου, νὰ λάμπει ἀπὸ εὐχαρίστηση, καὶ νὰ διηγιέται, νὰ διηγιέται ἀδιάκοπα. Ὄρεξη νἆχεις μοναχὰ ν' ἀκοῦς.....

***

Μὰ ὅσο κι ἂν γράφει μὲ ὕφος εὔκολο καὶ μὲ φράση γοργή, προτιμῶ ν' ἀφήσω τὸ βιβλίο της, καὶ νὰ πάρω στὰ χέρια τὰ τραγούδια τοῦ νέου ποιητὴ κ. Γιάννη Σιδέρη, κι ἂς εἶναι ἡ φράση του τὶς περισσότερες φορὲς στρυφνὴ καὶ βαρὺ τὸ ὕφος του. Στὴν τέχνη του πρωτόπειρος ἀκόμα, μένει σκλαβωμένος στὰ δεσμὰ τοῦ στίχου καὶ τῆς ρίμας. Ὡστόσο ἡ σκέψη του ἔχει δροσιά, κι ὅπου κατορθώσει νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν πρόληψη τῆς σοβαρῆς ποίησης, τραγουδᾶ μὲ κέφι:

Ἂν κ' εἶναι ἀλήθεια—πιότερο τὸ θέλει τώρα ὁ [λόγος,
πὼς εἶταν κεῖ ποὺ φτάσαμε ὡραῖα κ' ἡμέρα ὡραία
Το φῶς λαμπρὸ καὶ στοργικό, πρωτόβλαστη κ' ἡ [χλόη.
Παρέα — ἡ πιὸ ἀνοιχτόκαρδη, ὅλη χαρὲς καὶ χάρες.
Παιδιά, παιδιά! ποὺ ὅλα πηδοῦν, θαμάζουν καὶ [χτυπιοῦνται
κι ἀπὸ τὴν πλούσια τους γιορτὴ ξέχειλος εἶναι ὁ [κάμπος.....

Ἀφοὺ μπορεῖ ἔτσι καὶ χαίρεται μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ σὲ χινοπωριάτικες ἐκδρομές, τὸν κάμπο τὸ λαχταριστό, τὸ φῶς, τὸν ἥλιο, κι ἀφοῦ μπορεῖ καὶ

τραγουδεῖ τὸ πλοῖο ποὺ σφυρίζει καὶ φεύγει
.... γεμάτο εὔθυμο κόσμο.

μιὰ Κυριακὴν ὁλόφωτη γιὰ ἕνα ὄμορφο νησάκι, φανερώνει πὼς ἔχει μέσα του ἀγνότητα ἀρκετὴ γιὰ νὰ χαρῇ ὅ,τι βρίσκεται μπροστά του, νὰ τ' ἀγαπήσῃ καὶ νὰ τὸ ἰδῇ μέσα ἀπὸ τὴ βαθύτερή του ἀξία. Ἡ ζωή μας παίρνει περιεχόμενο, ὄχι ἅμα χάνεται σὲ σαστισμάρες κι' ἀναφωνητὰ μπροστὰ στὸ θέαμα τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἄγνωστης χώρας τῶν ἐλάτων ἢ τῶν γαιδουραγκαθιῶν, παρὰ ὅταν νοιώθει θαυμασμὸν ἀγνὸ γιὰ τὴ νέαν ὄψη ποὺ ἀποχτᾶ τὴν κάθε αὐγὴ ἡ γνώριμή μας φύση. Μπορεῖς νὰ ἰδῇς «τὰ ὑψηλὰ ἔργα τῆς δημιουργίας θαυμαστά, ὅπως στὴν προτόπλαστην ἡμέρα»; Τότε ἄξια εἶσαι ἄνθρωπος, κ' εἶσαι ποιητής.

Φ. ΠΟΛΙΤΗΣ

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ. (*Le Scandale de Jésus*). Ὑπὸ Ε. Β. Allo. Εἶναι τὸ πρῶτο βιβλίο μιᾶς νέας συλλογῆς ποὺ καταρτίζει ὁ μεγάλος παρισινὸς ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Bernard Grasset ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Maurice Brillant μὲ τὸν τίτλο «*Ἡ Χριστιανικὴ Ζωή*». Ἡ συλλογὴ αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἀντιπαραβληθεῖ μὲ μερικὲς ἀντιχριστιανικὲς συλλογὲς ποὺ θέτουν σὲ κυκλοφορία ἄλλοι γάλλοι ἐκδότες, ὅπως εἶνε μιὰ συλλογὴ ποὺ διευθύνει ὁ πολὺς ἱστροφιλίστορας F. L. Couchoud, ὁ γνωστὸς ἀρνητὴς τῆς ἱστορικότητας τοῦ Χριστοῦ, μιὰ ἄλλη ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὶς ἰδέες τῶν μοντερνιστῶν, μιὰ ἄλλη ποὺ μᾶς χαρίζει τὶς σκέψεις τῶν μεγάλων πολεμίων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν Κέλση ὡς τὸ Νίτσε. Γενικὰ ἡ συλλογὴ τοῦ Grasset ἔρχεται ν' ἀπαντήσῃ σ' ὅλους τοὺς συγγραφεῖς ποὺ καταπιάνονται μὲ τὴν ἱστορία καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ πνεῦμα ἀπιστίας κατὰ πρῶτον καὶ ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης κατὰ δεύτερον λόγον. Μιὰ τέτοια ἐκλαϊκευτικὴ χριστιανικὴ συλλογὴ ἀπάνω στὴν ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ στὴ χριστιανικὴ ζωὴ—γιατὶ περὶ ἐκλαϊκευτικῆς συλλογῆς πρόκειται—χρειαζότανε γιὰ κείνους ποὺ θέλουνε νὰ μελετήσουνε ἐρασιτεχνικὰ τὸ Χριστιανισμὸ καὶ γιὰ κείνους ποὺ θέλουνε νὰ γνωρίσουνε συνοπτικὰ καὶ νὰ χρησιμοποιήσουνε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Χριστιανῶν ἱστορικῶν καὶ θεολόγων ἐναντίον τῶν ἐπιστημονικῶν ἀποκυημάτων τῆς ἄπιστης φαντασίας. Ἂν ἐβράδυνε νὰ ἐμφανισθεῖ ἀπέναντι τῶν ἄλλων συλλογῶν ποὺ ἀναφέραμε εἶνε γιατὶ στὴ Γαλλία θεολόγοι τῆς ἀξίας τῶν Huby, τῶν Lagrange, τῶν Grandmaison, τῶν Battifol, τῶν Lebreton, δώσανε τὴν ἀπάντηση στὸν καιρό της σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐπιστημονικοφανεῖς θεωρίες τῶν Couchoud, τῶν Guignebert, τῶν Loisy καὶ κυρίως σ' ὅλες τὶς ὑπερρήνειες χριστιανικὲς μυθολογίες, καὶ εἰδικὰ περιοδικὰ τοῦ κύρους τῆς ***Revue Biblique*** καὶ τῆς ***Revue d'Apologétique*** δὲν ἀφίνουν καμμιὰ γνώμη σχετικὴ μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ ἀνεξέλεγκτη.

Στὸ πρῶτο βιβλίο τῆς σειρᾶς ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὸ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, δηλαδὴ αὐτὴ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰησοῦ ποὺ εἶνε κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο «Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρία» (Κορ. Α', ά, 23) καὶ ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε ἀπὸ τότε γιὰ τοὺς ἴδιους ψυχολογικοὺς λόγους σκάνδαλον γιὰ τοὺς κριτικούς, τοὺς *ἐρευνητὲς τοῦ γράμματος* ποὺ τοὺς εἶχε τόσο χλευάσει ὁ Χριστὸς στὸ πρόσωπο τῶν γραμματέων καὶ ἰῶσι φαρισαίων, γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὑποκριτὲς τῆς ἐπιστημονικῆς κωμωδίας καὶ μωρία γιὰ πολλοὺς ὁπωσδήποτε φιλοσοφοῦντας.

Παραβάλλοντας ὅλες τὶς νεώτερες θεωρίες τῶν ἀνεξάρτητων κριτικῶν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ὁ συγγραφεὺς μᾶς δείχνει πῶς αὐτὲς ἀλληλογρονθοκοποῦνται καὶ ἀλληλοσπαράσσονται χωρὶς νὰ ἐνκατοσλείπουν τὶς ἐπιστημονικές τους ἀξιώσεις. Τονίζει τὶς ἀντιφάσεις στὶς ὁποῖες πέφτουν οἱ ὑπεροκριτικοὶ αὐτοὶ θέλοντας ἄλλοι μὲν νὰ συνδυάσουν τὸ ἀντιχριστιανικό τους πάθος μὲ τὴ μελέτη τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἄλλοι δὲ νὰ συμβιβάσουν τὸ Χριστιανισμό τους μὲ τὴν κριτική τους μανία. Ὁ συγγραφεὺς κατόπιν ἀποδείχνει πὼς ὕστερα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς σοβαροφανέστατες φλυαρίες ὁ Χριστὸς γιὰ τὸ σημερινὸ Χριστιανό, τὸν ἐπιστήμονα καὶ τὸν μὴ ἐπιστήμονα παραμένει ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ποὺ περιγράφουνε τὰ Εὐαγγέλια, ὁ Χριστὸς πού, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος εἶνε: «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία».

Τὸ βιβλία τοῦ Ε. Β. Allo εἶνε γραμμένο, μὲ ἁπλότητα, μὲ χάρη, μὲ πολὺ σπινθηροβόλο πνεῦμα ἀλλὰ καὶ μὲ πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ αὐστηρότητα.

Σ. Ε. Π.

ΚΕΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Μέσα στὸν πολύμορφο Εὐρωπαϊσμό μας ξεχωρίζει ἡ παράδοση μιᾶς ἀπώτατης γωνίας, βουτηγμένης σὲ ἄγριους ὠκεανοὺς βορειοδυτικότατα, ποὺ σοφὰ ἤξερε νὰ κρατηθεῖ σ' ἕνα ἐπίπεδο τέτιο, ὥστε σήμερα ν' ἀποτελεῖ τὸ ζυγιασμένο προϊὸν μιανῆς ἀγνῆς φυλῆς, ποὔζησε μὲ τὸν ἑαυτό της περσότερο παρὰ ἀπὸ τὶς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ τὰ ρεύματα, ποὺ ἀχώνεφτα ἀλλοιῶσαν τόσες καὶ τόσες μορφές. Ἐνοῶ τὴ γαλλικὴ παράδοση (Σκωτία, Ἰρλανδία, κέλτικη νόηση).

Γιὰ ὅσους ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ πολύτιμα δῶρα ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ παράδοση τούτη, ἀναγγέλλουμε πὼς θ' ἀσχοληθοῦμε ἀρκετά, τόσο ἀρκετά, ὥστε νὰ δόσουμε μιὰν ἀκριβῆ ἰδέα τοῦ πῶς δουλεύει ἡ ψυχὴ καὶ τὸ μυαλὸ τῶν ἀγθρώπων ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἀκόμη γιὰ πιστό τους ἔμβλημα τὸν Ἅγιο Πατρίκιο καὶ τοὺς ἀγριοψαράδες τῶν ἀκτῶν τοῦ Ὠκεανοῦ.

Καὶ γιὰ ν' ἀρχίσουμε δίνουμε σὲ μιὰ πρόχειρη σημείωση τὸν πίνακα μερικῶν ἰρλανδέζικων καὶ σκωτσέζικων ἔργων, τὰ ὁποῖα συνιστοῦμε στὸν ἀναγνώστη. Δὲν εἶνε πολύ, ἂν ποῦμε πὼς τὰ περσότερα εἶνε καθαρὰ ἀριστουργήματα. Καὶ ὅσα δὲν εἶνε, εἶνε ὅμως τόσο ἀξιοσημείωτα, ὥστε νὰ πρέπει ν' ἀσχοληθεῖ κανεὶς στὴν τέχνη ἐτούτη, ποὺ εἶνε ἐξάπαντος, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἄπειρην ἐσωτερική της ἀξία πολὺ ἄγνωστη.

Στὸν πίνακα ποὺ ἀκολουθάει, περιορισθήκαμε πρὸς τὸ παρὸν νὰ σημειώσουμε μερικοὺς σύγχρονους Κέλτες ποιητὲς καὶ τεχνῖτες, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ γράφουν τὰ ἔργα τους ἐγγλέζικα. Θέλω νὰ πῶ, ὅτι παραλείψαμε α) τὰ παλιὰ μνημεῖα τὰ γραμμένα στὰ κελτικὰ ἰδιώματα, δηλαδὴ στὴ γαλλικὴ ἢ τὴν κέλτικη γλῶσσα, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ οἱ γλῶσσες τοῦτες εἶνε ἄγνωστες καὶ τὰ μνημεῖα δύσ-

χρηστα ἢ ἄχρηστα γιὰ μᾶς· β) τοὺς παλαιότερους, ὅπως λόγου χάρη ὁ Burns ἢ ὁ Μούαρ, γιατὶ αὐτοὶ εἶνε ἀρκετὰ γνωστοὶ κι ἔχουν ὑπερβεῖ τὰ σύνορα τῆς πατρίδας τους ἀπὸ πολὺν καιρὸ καὶ γ) τὸν Βερνάρδο Shaw, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ γιὰ ἄλλους λόγους ποὺ θὰ ἐκθέσουμε ἀργότερα (κυρίως γιατὶ ἡ ἀτομική του προσωπικότητα εἶνε τόση, ὥστε νὰ μὴν ἔχει πιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ἑνοῦ Κέλτη στὴν τέχνη του).

Ἄλλωστε οἱ καινούργιοι ποιητὲς καὶ συγγραφεῖς ποὺ σημειώνουμε, ἔχουν κάτι τὸ πολὺ πιὸ ἐνδιαφέρον: ἀντιπροσωπέβουν μιὰ σύγχρονη ἄνθηση ἰρλανδέζικη καὶ σκωτσέζικη, μιὰ πνευματικὴ ξεκαθάριση, ποὺ φαίνεται σὰν κῦμα φωτεινὸ νὰ περνάει τώρα ἀπὸ τὶς ἀσκητικὲς κελτικὲς χῶρες, καὶ στὸ νὰ καταστήσουμε τοῦτες τὶς φωτεινότητες γνωστὲς θέλουμε ν' ἀποβλέπουμε κυριώτατα.

1) ***Frederick Baron Corvo***
«In His Own Image»
ἔκδοση: John Lane the Booley Head Limited, Λόντρα.

2) ***Norman Douglas***:
«South Wind»
ἔκδοση: Martin Secken, Λόντρα.

3) ***Norman Douglas***:
«Olb Calabria» (ἴδια ἔκδοση μὲ τὸ παραπάνω).

4) ***Aldous Huxley:***
«Leda»
ἔκδοση Chatto and Windis, Λόντρα.

5) ***Aldous Huxley***:
«Antic Hay»
ἔκδοση Chatto and Windis, Λόντρα.

6) ***James Joyce:***
«A Portrait of the Artist as a Young Man»
ἔκδοση: Jonathan Cape, Λόντρα.

7) ***Fiona Macleod (William Sharp):***
«The collected Works of Fiona Macleod» in VII volumes
ἔκδοση: William Heinemann, Λόντρα.
Μέσα σ' αὐτὰ εἶνε καὶ ὁ περίφημος IV τόμος: The Winged Destiny (Studies in the Spiritual History of the Gael).

8) ***John Sunge***
«The Playboy of the Western World»
ἔκδοση: Allen and Unwin Ltd.

9) τοῦ ἴδιου, «The Well of the Saints»

10) τοῦ ἴδιου, «Deirdre of the Sorrows»

11) τοῦ ἴδιου, «Riders to the Sea»

12) τοῦ ἴδιου, «The Tinker's Wedding».
Ὅλα αὐτὰ εἶνε θεατρικὰ ἔργα καὶ τὸ πρῶτο ἔχει μεταφρασθεῖ καὶ γαλλικὴ.

13) ***John Synge***:
«In Wicklow and West Kerry»
ἔκδοση: Maunsel and Co.

14) τοῦ ἴδιου:
«The Aran Islands» in two volumes
ἔκδοση ἴδια μὲ τὸ παραπάνω.

15) ***W-B. Yeats***:
«Poems»
ἔκδοση: T. Fisher Unwin, London.

16) τοῦ ἴδιου, «The Celtic Twilight»
ἔκδοση: A. H. Bullen, London

17) τοῦ ἴδιου «The Cutting of an Agate»
ἔκδοση: Macmillan and Co, London.

Τ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἀγγέλου Δόξα. Σπονδὴ στὸν ἄνεμο, στίχοι μὲ πρόλογο τοῦ κ. Κωστῆ Παλαμᾶ. — Θὰ κριθῇ στὸ ἐρχόμενο.

Γ. Πιερίδη. Ἕνας ξενος κι' ἄλλα διηγήματα — Θὰ κριθῇ στὸ ἐρχόμενο.

Πολυ Μοδινοῦ. Ρυθμικὲς ζωὲς — Θὰ γράψουμε στὸ ἐρχόμενο.

Ἀγγ. Παναγιωτάτου. Ρώμη καὶ Χαρά.

Pierre Aguétant. Οἱ δυό μας — μετάφραση Ν, Γριμάλδη.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ:

«Νέα Ἑστία». Δεκαπενθήμερο Λογοτεχνικό.— Διευθυντὴς Γρ. Ξενόπουλος.

«Ἀναγέννηση». Μηνιαῖο Κοινωνιολογικό.—Διευθυντὴς Δ. Γληνός.

«Νέα Ἀγωγὴ». Παιδαγωγικό.

«Ἑρμῆς». Μηνιαῖο Λογοτεχνικό. — Διευθυντὴς Α. Μαρσέλλος—Ἀλεξάνδρεια.

«Παναιγύπτια». Παιδικό. — Διευθυντὴς Στέφ. Πάργας—Ἀλεξάνδρεια.

«Νεοελληνικὰ Γράμματα». Κρήτης—Διευθυντὴς Γιάννης Μουρέλλος. Λογοτεχνικομηνιαῖο

«Νέα Ζωή». Λογοτεχνικό.—Διευθυντὴς Κ. Κωνσταντινίδης—Ἀλεξάνδρεια.

«La Semaine Égyptienne». Organe hebdomadaire illustré de la vie Artistique, Littéraire Théâtrale, Financière Sportiveen Égypte. — Directeur Stavros Stavrinos.

ΒΕΝΖΙΝΗ ΣΕΛΛ

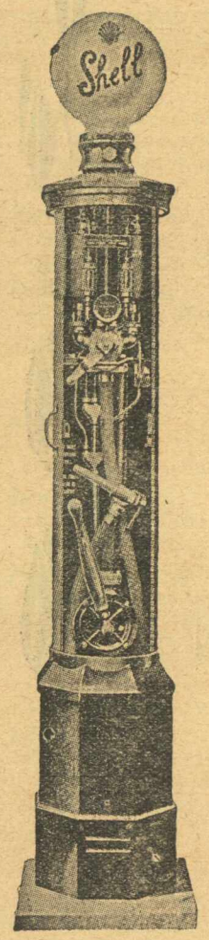

Ἀγοράζετε τὴν ΒΕΝΖΙΝΗΝ ΣΕΛΛ ἀπὸ τὰς ἀντλίας μετὰ τῆς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης ὡς καὶ εἰς τὰ κλειστὰ δοχεῖα.

Ζητήσατε ὅπως τὰ κλειστὰ δοχεῖα εἶνε καλῶς ἐσφραγισμένα καὶ νὰ μὴ παρουσιάζουν σημεῖα βία ἢ κολλήματα εἰς τὰ πώματα.

Τοιουτοτρόπως εἶσθε βέβαιοι ὅτι μεταχειρίζεσθε τὴν ΒΕΝΖΙΝΗΝ ΣΕΛΛ καὶ ὄχι κατωτέρας ποιότητος βενζίνας, αἵτινες κυκλοφοροῦν εἰς τὴν ἀγοράν.

Μεταχειριζόμενοι ΒΕΝΖΙΝΗΝ ΣΕΛΛ ἀποφεύγετε τὴν ἀπανθράκωσιν (σκληρὴ καπνιά).

Ἡ ΒΕΝΖΙΝΗ ΣΕΛΛ εἶνε κατασκευασμένη καιὰ τοιοῦτον τρόπον (μὲ φυσικὴν ἐκ πετρελαίου βενζόλην) ὥστε ἡ καῦσις νὰ εἶνε τελεία καὶ δὲν σχηματίζει καπνιάν, ἥτις φθείρει τὴν μηχανὴν προώρως. Ἡ ἀπανθράκωσις (καπνιὰ) προξενεῖ κτῦπον εἰς τὴν μηχανήν, μεγαλειτέραν κατανάλωσιν βενζίνης καὶ ἔξοδα, ὅπως κρατῆτε τὸ αὐτοκίνητόν σας ἐν καλῇ καταστάσει.

ΒΕΝΖΙΝΗ ΣΕΛΛ

Κάθε φρόνιμος ἄνθρωπος φροντίζει καὶ λύει κατὰ τὸν πρακτικώτερον τρόπον τὸ πρόβλημα τῆς ὑποδύσεως.

Μία ἐπίσκεψις εἰς τὴν

ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΪΑ ΤΙΤΑΝ

ΤΡΙΑ GRAND PRIX
ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ
ΠΑΡΙΣΙΩΝ, ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ, ΜΙΛΑΝΟΥ
1925-1926

ΑΘΗΝΑΙ, Ὁδὸς Αἰόλου ἀρ. 198,
ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ, Ἀκτὴ Μιαούλη ἀρ. 4,
ΠΡΑΤΗΡΙΑ, Εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

θὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μόδας κατὰ τρόπον προσιτὸν καὶ πρακτικὸν εἰς ὅλους.

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ :

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ Πλατ. Ἐλευθερίας 1
ΠΑΤΡΑΙ Ἁγ. Νικολάου 31
ΑΙΓΙΟΝ, ΑΓΡΙΝΙΟΝ, ΜΥΤΙΛΗΝΗ. ΝΑΥΠΛΙΟΝ, ΡΕΘΥΜΝΟΝ
ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΝ, ΙΘΑΚΗ, ΚΙΑΤΟΝ, ΠΥΡΓΟΝ, ΑΜΑΛΙΑΔΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩΙ 1841

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕΤΟΧΙΚΟΝ & ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟΝ ΔΡ. 330.000.000

ΕΔΡΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἅγιος Νικόλαος (Κρήτης)
Ἀγρίνιον
Ἀθῆναι
Ὑπ)στημα Μητροπόλεως 11
Πρ)ρεῖον Καλλιθέας
Π)ρεῖον Παγκρατίου
Αἴγιον
Ἀλεξανδρούπολις
Ἁλμυρὸς
Ἀμαλιὰς
Ἄμφισα
Ἀργοστόλιον
Ἄρτα
Ἀταλάντη
Βάμος
Βέρροια
Βόλος
Γρεβενὰ
Γύθειον
Διδυμότειχον
Δημητσάνα
Δράμα
Ἔδεσσα
Ἐλασσὼν
Ζάκυνθος
Ἡράκλειον
Θεσσαλονίκη
Θῆβαι
Θήρα
Ἰθάκη
Ἰωάννινα
Καβάλλα
Καλάβρυτα
Καλάμαι
Καρδίτσα
Καρπενήσιον
Καστορία
Κατερίνη
Κέρκυρα
Κιλκὶς
Κοζάνη
Κομοτηνὴ
Κόρυνθος
Κύθηρα
Κύμη
Κυπαρισσία
Λαμία
Λάρισσα
Λεβάδεια
Λευκὰς
Μεγαλόπολις
Μεσολόγγιον
Μεσσήνη
Μυτιλήνη
Ναύπακτος
Ναύπλιον
Νιγρίτα
Ξάνθη
Παξοὶ
Πάτραι
Πειραιεὺς
Πόρος
Πράβιον
Πρέβεζα
Πύλος
Πύργος
Ρέθυμνος
Σάμος
Σέρραι
Σητεία (Κρήτης)
Σόροβιτς
Σούφλιον
Σπάρτη
Σῦρος
Τρίκκαλα
Φλώρινα
Τρίπολις
Χαλκὶς
Χανία
Χῖος

Πρακτορεῖον ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ 7 Wall Street

ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ:

Ἀποκλειστικὸν προνόμιον ἐκδόσεως τραπεζικῶν γραμματίων. — Ἔκδοσις τοκοφόρων ὁμολογιῶν. — Καταθέσεις ἐν ὄψει ἁπλαῖ καὶ εἰς ἀνοικτὸν λογαριασμόν — Καταθέσεις διαρκεῖς καὶ ἐπὶ προθεσμίᾳ. — Καταθέσεις Ταμιευτηρίου. — Προεξοφλήσεις. — Δάνεια καὶ ἀνοικτοὶ λογαριασμοὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ. — Δάνεια καὶ ἀνοικτοὶ λογαριασμοὶ ἐπ' ἐνεχύρῳ ἑλληνικῶν τίτλων. — Δάνεια καὶ ἀνοικτοὶ λογαριασμοὶ ἐπ' ἐνεχύρῳ πολυτίμων μετάλλων. — Δάνεια ἐπ' ἐνεχύρῳ ἐμπορευμάτων, καὶ ἐνεχυρογράφων. — Πιστώσεις ἔναντι φορτωτικῶν. — Δάνεια πρὸς Δήμους, λιμένας καὶ ἕτερα νομικὰ πρόσωπα. — Συμμετοχὴ εἰς Ἀνωνύμους Ἑλληνικὰς Ἑταιρείας. Χορηγήσεις εἰς γεωργοκτηματίας καὶ συνεταιρισμούς. — Δάνεια πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον. — Ὑπηρεσία Ἐθνικῶν δανείων. — Ὑπηρεσία ἐντόκων Γραμματίων Ἐθνικῆς Ἀμύνης. — Προμήθειαι διὰ λογαριασμὸν τοῦ Δημοσίου. — Ἀγορὰ καὶ πώλησις διαφόρων εἰδῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ Δημοσίου. — Εἴσπραξις δημοσίων προσόδων καὶ πληρωμὴ δημοσίων δαπανῶν. — Ὑπηρεσία Δανείων καὶ Μετοχῶν διαφόρων Ἑταιρειῶν. — Ἀγορὰ καὶ πώλησις ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος, χρυσῶν νομισμάτων καὶ ξένων τραπεζικῶν γραμματίων. — Ἔκδοσις καὶ πληρωμὴ πιστωτικῶν ἐπιταγῶν, ἐπιστολῶν καὶ ἐντολῶν πληρωμῆς. — Ἐκτέλεσις ἐντολῶν Χρηματιστηρίου. — Εἴσπραξις ἀξιῶν. — Φύλαξις τίτλων, αὐτουσίου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων. — Φύλαξις κιβωτίων ἀδήλου περιεχομένου. — Ἐνοικίασις Χρηματοκιβωτίων.